

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklar, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu işgal girişimine karşı, Anadolu'da ortaya çıkan yerel direniş kuvvetleri Mustafa Kemal Paşa önderliğinde düzenli bir orduya dönüşerek İtilaf Devletleri'nin desteklediği Yunan ordusuyla çeşitli cephelerde karşı karşıya gelmiştir. Anadolu'da bir milletin Kurtuluş Savaşı'nı başlatan bu karşılaşma süresince; İtilaf Devletleri, Sevr çerçevesindeki barış koşullarını Türk tarafına¹ dayatmaya çalışmış ve bu kapsamda dört barış teklifinde bulunmuşlardır. Türk tarafının ilk üç teklifi reddederek barışın ancak Misak-ı Milli şartlarına uygun şekilde sağlanabileceğini öne sürmesi nedeniyle savaş, Büyük Taarruz'da Yunan kuvvetlerinin kesin bir yenilgiye uğratılmasına kadar devam etmiştir. Büyük Taarruz'un ardından imzalanan, Kurtuluş Savaşı'nı sona erdiren Mudanya Ateşkes Antlaşması, müttefiklerle Türkiye arasındaki barış umutlarını arttırmış ve tarafların Lozan Konferansı'nda, dördüncü teklifi görüşmek üzere bir araya gelmelerini sağlamıştır. Konferansta yürütülen müzakerelerin ve yapılan çetin pazarlıkların ardından nihai barış antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla tam bağımsız yeni bir Türk devletinin kurulması mümkün olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmasını ortaya çıkaran Lozan Barış Konferansı, öncesinde yaşanan gelişmeler ve sonuçlarıyla birlikte, uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici etkisini gösteren bir örnek olay olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada; Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İtilaf Devletleri tarafından Türk tarafına önerilen barış teklifleri ile Türk tarafının İtilaf Devletleri'yle yaptığı görüşmeler ve ateşkes antlaşmaları incelenmektedir. Bu incelemeyle elde edilen veriler ışığında, Lozan Barış

¹ "Türk tarafı" kavramı çalışmada, Saltanatın kaldırılmasına kadar yaşanan süreçteki ikili yapıdan kaynaklanmaktadır. Zira Lozan Konferansı'na gelene kadarki süreçte, hatta Lozan Konferansı'na yapılan davette dahi, İstanbul ve Ankara'da iki ayrı Hükümetin varlığı Türk tarafında bir temsil sorunu yaratmıştır. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla çözülen bu sorun nedeniyle çalışmada Türk tarafı kavramı bu ikili yapıyı ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca bu ikili yapının yarattığı başka bir durumda iktidar mücadelesidir. Türk tarafının Mütareke Dönemi'ndeki yerel yapısı ve bu yapının kurulma sürecinde iç bileşenler arasında yaşanan iktidar mücadelesi; RST ve Putnam'ın modeli çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır.

Konferansı'nın hangi şartlar altında toplandığı ortaya konularak, konferansın sonuçlarının nedenleri; Uluslararası Politika'da, Rasyonel Seçim Teorisi'nin **(Rational Choice Theory)** bir modeli olarak ortaya konan Robert D. Putnam'ın "*Diplomasi ve İç Politika: İki Aşamalı Oyunlar*" yaklaşımı **(Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games)** çerçevesinde, uluslararası müzakerelerdeki iç politikanın belirleyici etkisine dair elde edilen kanıtlar doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Teorik bir çerçeve olarak kullanılan Putnam'ın İki Aşamalı Oyun Modeli'nin açıklandığı kısım, çalışmanın ilk bölümüdür. Bu bölümde, İki Aşamalı Oyun Modeli'nin anlaşılması bakımından, Rasyonel Seçim Teorisi'nin temel varsayımları üzerinde durularak teori ile modelin ilişkisi kurulmaktadır. Ayrıca yine bu bölümde, Putnam'ın modelinin kullanıldığı, uluslararası müzakerelerde iç politikanın etkisinin araştırıldığı, Lozan Konferansı'nın incelenmesine kılavuzluk edecek farklı çalışmalara da yer verilmiştir.

İkinci bölümde; Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Saltanatın kaldırılmasına kadarki süreç; Mütareke Dönemi başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde; Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İtilaf Devletleri tarafından, Osmanlı Devleti'ne ve TBMM Hükümeti'ne önerilen barış teklifleri ile bu devletlerle yapılan ateşkes antlaşmaları incelenerek, Lozan Barış Konferansı'nın hangi şartlar altında toplandığı, Putnam'ın modeli çerçevesinde değerlendirilerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Son bölümde ise; çalışma kapsamında yapılan incelemeyle elde edilen veriler ışığında, Lozan müzakereleri ve sonuçları, oluşturulan teorik çerçeve kullanılarak incelenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan RST, insan davranışlarını anlamak için sosyal bilimciler tarafından kullanılan bir yaklaşımdır. RST, 1950'lerin ve 1960'lı yılların Amerikalı siyaset bilimcileri arasında davranışsal devrimin bir parçası olarak gelişmiştir. Deneysel yöntemleri kullanarak bireylerin nasıl davrandıklarını araştırmaya çalışan bu teori; Downs (1957) ile birlikte siyaset biliminde kullanılmaya başlansa da, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar daha çok ekonomi alanında kullanılmış ve bu tarihten itibaren Sosyoloji ve Siyaset Bilimi gibi alanlardaki kullanımının yaygınlaşması mümkün olabilmektedir. Teori; bireyin, kazanç sağlamak için maliyetleri

dengeleyecek şekilde, kişisel çıkarını maksimize etmek amacıyla eylemde bulunduğu varsayımına dayandırılmakta ve Friedman (1953), Rapoport (1964), Olson (2002) gibi sosyal bilimciler tarafından, bireyin seçimlerini yaparken bu varsayımda belirtilen şekilde bir rasyonellikle davrandığı ileri sürülmektedir. Green (2002), teorinin genel değerlendirmesini yaptığı çalışmasında; Becker (1976), Radnitzky ve Bernholz (1987), Hogarth ve Reder (1987) Swedborg(1990), Green ve Shapiro (1996) gibi sosyal bilimcilerin teoriyi geleneksel ekonomik konuların ötesine taşıdıklarını belirtmektedir. Ayrıca teorinin farklı alanlarda kullanımı Schelling (1960), Verba (1961), Elster (1986), Tversky ve Kahneman (1986), Zagare (1990), Coleman ve Fararo (1992), Buchanan ve Tullock, (1999), Walt (1999), Snidal (2002) gibi sosyal bilimciler ile de devam etmiştir. Rasyonel Seçim Teorisi'nin kullanım alanını genişleten bu çalışmalara teori ile Putnam'ın modeli arasındaki ilişkinin kurulması bağlamında, sınırlı bir şekilde değinilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletleri yekpare tekil bir yapı olarak görmeyen ve devletin davranışlarını çoğul bir yapıda arayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nin ileri sürdüğü; uluslararası alanda, bir antlaşma için müzakere halinde olan hükümetlerin, bu antlaşmayı içerde onaylatmak için iç bileşenlerle başka bir müzakereye girmeleri gerektiği varsayımına dayanak oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde; Putnam'ın modelinin birbirinden farklı meseleleri açıklamak üzere ara değişken olarak kullanıldığı ve uluslararası müzakerelerdeki iç politikanın etkisinin incelendiği araştırmalara yer verilmektedir. Bu kapsamda; Wilson (2010), Chiou (2010), Pahre (1997), Smith (1998), Trumbore ve Boyer (2000), Lida (1996), Lisowski (2010), Shamir ve Shikaki (2005), Oppermann (2008), Sebenius (2013), Lieberfeld (2008), Menz (2011), Lehman ve McCoy (1992), Mitchell (2001), Mo (1994) ve(1995), Carment ve James (1996), Trumbore (1998) ve LeoGrande'nin (1998) çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu anlamda; Lieberfeld'in (2008) 1993 yılında Oslo'da, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında gizli yürütülen görüşmeleri incelediği makaleye ve Trumbore'nin (1998) İngiltere-İrlanda barış süreci üzerine yaptığı araştırmaya, daha geniş bir çerçevede yer verilmiştir. Ayrıca, LeoGrande'nin (1998) ABD'nin Küba politikası üzerine yaptığı inceleme de İki Aşamalı Oyunlar

Modeli'nin literatürdeki farklı kullanımlarına odaklanan bu bölümde, uluslararası müzakerelerde iç politikanın etkisini gösteren önemli örneklerdendir.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması Lozan'ın onaylanma sürecinde yapılan müzakereleri ve bu müzakerelerin sonuçlarını, tarafların iç politikalarının belirlediği iddia edilmektedir. Bu iddianın ortaya konulmasında, Putnam'ın modeli; çözümleyici ve açıklayıcı bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Buna göre; seçilen Lozan Barış Antlaşması örneği üzerinde, kullanılan model ile hükümetlerin uluslararası alanda politikalarını yürütürken nasıl bir yol izledikleri açıklanmaktadır. Putnam'a göre; hükümetler, uluslararası alanda politikalarını yürütürken izledikleri yolda pek çok unsurla etkileşim içine girmektedirler. Hükümetlerin, ulusal ve uluslararası alanda girdiği bu etkileşim, oldukça karmaşık "*entanglement*" bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreçte hükümetler, iç ve dış bileşenler "*constituents*" arasında, teorik bir bağlantı "*theoretical link*" kurma görevini üstlenmektedir. Hükümetlerin ikna etmeleri gereken iç bileşenler; parti içi gruplar, koalisyon partileri ile diğer partiler, müttefikler, medya, sivil toplum kuruluşları, kilit çıkar grupları ve hatta liderin siyasi danışmanları gibi iç baskı unsurlarından oluşmaktadır. Yabancı ülke temsilcileri, diğer devletler, uluslararası örgütler ve şirketler gibi dış baskı unsurları da dış bileşenleri oluşturmaktadır. Hükümetler; yapılacak olan bir uluslararası antlaşmada hem dış hem de iç bileşenlerin, rasyonel çıkarlarını göz önünde bulundurmaktadır. Bu da karar alma sürecinde her iki bileşenin de hükümetler tarafından ikna edilmesi anlamına gelmektedir. Putnam, antlaşmanın sağlanması ile iç ve dış bileşenlerin asgari müşterekte buluşturulmasında; hükümetlerin, kritik bir rol üstlendiğini ileri sürmektedir. İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nde, hükümetler bu kritik rolü yerine getirirken; görüşmedeki tarafların, rasyonel çıkarları doğrultusunda karar verdiği varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle modelde; rasyonel çıkarların göz ardı edildiği bir uluslararası antlaşmada, hükümetlerin iç ve dış bileşenler arasındaki teorik bağlantıyı kurmasının mümkün olmadığı ileri sürülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde oluşturulmaya çalışılan, uluslararası müzakerelere iç politikanın etkisini gösteren teorik çerçevenin geliştirilmesi ve çalışmadaki diğer bölümlerle bu teorik çerçevenin ilişkisinin kurulması için yararlı

görülen şekiller geliştirilmiştir. Putnam'ın modelinin dayandığı temel kavramlar ve ilkeler doğrultusunda geliştirilen bu şekiller, hem modelin nasıl işlediğine dair somut bir açıklama oluşturmakta hem de Lozan Konferansı öncesi ve süresince yaşanan gelişmelerin teorik çerçevedeki organize görüntülerini sunmaktadır.

İkinci bölümde; Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından başlayan ve Saltanatın kaldırılmasına kadar devam eden, Mütareke Dönemi'nde yaşanan gelişmeler çalışmanın amacına uygun şekilde ele alınmaktadır. Bu zaman dilimine bakıldığında, bir imparatorluğun çöküş süreci ile birlikte yeni bir devletin kuruluş sürecine tanık olunmaktadır. Bu süreçte; Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları konumunda olan İtilaf Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının önünde en büyük engeli teşkil etmişlerdir. İtilaf Devletleri'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Sevr Barış Antlaşması'nda kapatamadıkları hesap; yeni Türk devletinin kurulmasını zorlaştıran en büyük etken olarak görülmektedir. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Barış Antlaşması, çalışmada İtilaf Devletleri'nin birinci barış teklifi olarak ele alınmaktadır. Yürürlüğe girmemesine rağmen, Misak-ı Milli hedeflerinden çok uzak olduğu için TBMM'nin sert tepkisine neden olan Sevr Antlaşması; aynı zamanda Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'ye verilen desteğin artmasına da neden olmuştur. Bu desteğin artmasıyla kurulan düzenli ordunun girdiği ilk savaşı kazanmasının ardından, Londra'da düzenlenen konferansta; İtilaf Devletleri'nin ikinci barış teklifi, Türk tarafına iletilmiştir. I. İnönü Muharebesi'nden sonra yapılan bu teklif ve bundan sonra, Sakarya Zaferi'nin ardından Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Türk tarafına iletilen üçüncü barış teklifi ile TBMM'nin referans aldığı Misak-ı Milli hedefleri, birbiriyle örtüşmekten çok uzak olduğu için barış sağlanamamıştır.

Bu noktada Lozan'a kadar olan barış görüşmelerinde Türk tarafının referans metni olan Misak-ı Milli' den söz etmek gerekmektedir. Misak-ı Milli; Türk Kurtuluş Savaşı'nın siyasî manifestosu niteliğinde olan ve Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmasında, Türkiye'nin kabul edeceği, barış şartlarını içeren altı maddelik bir bildiridir. Bu bildiri, İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oy birliği ile kabul edilmiş ve 17

Şubat'ta kamuoyuna açıklanmıştır. Bu tarihten Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen süreçte bildiri, İtilaf Devletleri'yle yapılması muhtemel bir barış antlaşmasının ön koşulu haline gelmiştir. Bu durum Lozan Barış Antlaşması'nın sonuçları üzerine yapılan incelemelerin “zafer” ve “hezimet” olarak ifade edilen bir karşıtlıkta değerlendirilmesine neden olmuştur. Misak-ı Milli'yi asgari hedef olarak gören çalışmalar “hezimet” tarafına yaklaşırken, azami hedef olarak gören çalışmalar bunun aksini ileri sürmektedir. Buradan hareketle, bu bölümde Misak-ı Milli, minimum kazanç olarak varsayıldığında; maksimum kazancın ne olabileceği sorusu tartışılmaktadır.

Müttefiklerin dördüncü barış teklifi Lozan Barış Konferansı'nda Türk tarafına iletilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilen bu teklifin alınması için kendini savaş meydanlarında bir kez daha ispat etmek durumunda kalan Türk milleti, Büyük Taarruz'da düşmanı yurttan attıktan sonra ancak İtilaf Devletleri ile eşit şartlarda barış görüşmelerini müzakere etme hakkını bulabilmiştir. Büyük Taarruz öncesinde İtilaf Devletleri, kazandıkları bir savaşın ardından barış şartlarının kendileri tarafından belirlenmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Dolayısıyla Lozan'a kadar Misak-ı Milli'yi dikkate almayan ve Sevr'in şartlarını dayatan İtilaf Devletleri, Büyük Taarruz'dan sonra Misak-ı Milli çerçevesinde bir barışa razı olmuşlardır. Bu nedenle çalışmada, dar bir bakış açısıyla Lozan'ı masada yapılan bir antlaşma gibi görmek yerine; bu antlaşmayı öncesiyle birlikte değerlendiren, bir dönemin özeti gibi gören, geniş bir bakış açısıyla ele almanın daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; inceleme alanı içerisinde yapılan görüşmeler ve antlaşmalar arasında ilişki kuran bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu değerlendirmede geniş yer tutan çalışmanın odak noktası Lozan müzakereleri, Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesinde açıklanmaktadır. Modelde, uluslararası alanda yürütülecek müzakerelerin eş zamanlı olarak ulusal alanda da yürütülmesinin gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca çalışmada Lozan Konferansı'nın sonuçlarının oluşmasında tarafların iç politikalarının belirleyici olduğu iddia edildiğinden bu bölümde; antlaşma masasının iki ana aktörü, Türkiye ve İngiltere'nin iç politikalarında yaşanan gelişmeler önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte,

Lozan müzakerelerine katılan on iki ülke düşünülürde, müzakerelerin bu çok taraflı yapısı nedeniyle; çalışma, daha çok Türkiye ve İngiltere tarafında yaşanan gelişmelere odaklanarak sınırlandırılmıştır.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın amacı; İtilaf Devletleri'nin, Lozan Barış Konferansı'nın öncesinde yaşanan süreçte, Türk tarafına önerdiği üç barış teklifinin incelenmesi ile elde edilen veriler ışığında, Lozan Barış Antlaşması'nın taşıdığı koşulların anlaşılmasında, uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici etkisini ortaya koyarak, teorik bir perspektif sunmaya çalışmaktır. Zira literatürde Lozan Barış Konferansı daha çok Uluslararası Hukuk, Siyasi Tarih veya İnkılâp Tarihi açısından ele alınarak incelenmiş ve antlaşmanın sonuçları bu perspektiften değerlendirilmiştir. Bu nedenle çalışmada; Lozan Barış Konferansı, Uluslararası Politika açısından ele alınmakta ve Robert Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nin teorik çerçevesi kullanılarak incelenmektedir. Çalışmada yapılan bu incelemenin, uluslararası müzakerelerdeki iç politikanın belirleyici rolünün Lozan Barış Konferansı'nın sonuçlarına etkisini göstermesi bakımından, literatürdeki mevcut değerlendirmelere katkı oluşturması hedeflenmektedir.

Çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni diğer araştırma türlerinden farklı olarak, örnek olay (vaka) çalışmasının "niçin" ve "nasıl" sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edebildiği bir olgu ya da olayı derinliğine incelenmesine olanak veren bir araştırma yöntemi olmasıdır. İç politikanın uluslararası müzakerelere etkisinin araştırılacağı bu çalışmada örnek olay olarak Lozan Barış Konferansı tercih edilmiştir. Bunun öncelikli nedeni, konferansın uluslararası müzakerelere iyi bir örnek oluşturması ve konferansla ilgili yapılan gizli/açık oturum ve yazışmalara ait bilgi ve belgelere birincil/ikincil kaynaklardan erişim imkânının olmasıdır. Ayrıca konferans sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu antlaşmasının imzalanmış olması ve bu antlaşmanın sonuçlarına ilişkin tartışmaların günümüzde halen devam ediyor olması da konferansın örnek olay olarak seçilmesinin diğer önemli nedenlerindedir. Tarihsel bir vaka olarak ele alınan Lozan Barış Antlaşması² nin "niçin" ve "nasıl" imzalandığı ile antlaşmanın

² Antlaşma, iki ya da daha çok devleti bağlayıcı nitelikteki anlaşmalara denmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda antlaşmalara muâhede ya da ahidnâme de denmekteydi.

sonuçları; araştırmanın bağımlı değişkenini, tarafların (İngiltere ve Türkiye) bu dönemdeki iç politikaları ise bağımsız değişkenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte; konferansa, İngiltere ve Türkiye dışında, katılan diğer devletlerin iç politikaları sabit değişken olarak kabul edilmiş ve araştırmada bu devletler nihai antlaşma üzerindeki etkileri ve bu iki ülke ile aralarındaki ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada; Putnam'ın İki Aşamalı Oyun Modeli, belirlenen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin arasındaki ilişkiyi açıklayan ara değişken olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni de Putnam'ın modelinin uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici etkisini açıklamadaki kullanışlı ve elverişli yapısıdır. Değişkenlere ait verilerin toplanmasında, materyal olarak; konuya ilişkin tarihsel kaynaklar, yayınlanmış belgeler, kitaplar ve makalelerden faydalanılmıştır. Özellikle Lozan Barış Antlaşması ile ilgili olarak tarihsel bilgi niteliği taşıyan verilerin toplanmasında birincil kaynaklardan derlenen çalışmalar tercih edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan'ın sonuçlarına ilişkin teorik çerçevede yapılan bu değerlendirme; iç politikanın antlaşmanın sonuçları üzerindeki etkilerini göstererek, kamuoyunun, hem dönemin şahsiyetlerine hem de antlaşmanın kazanımlarına ilişkin yargı oluşturmada bilimsel bir yol önermektedir. Bu anlamda çalışma; uluslararası müzakerelerde iç politikanın etkisini inceleyen literatürdeki mevcut çalışmalara yapılacak katkı ile uluslararası politika alanındaki teorik yaklaşımların, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili yapılacak değerlendirmelerde, ara değişken olarak kullanılmasında açacağı yol bakımından önemli görülmektedir.

Modern diplomaside antlaşma terimi, özel önemi olan uluslararası anlaşmalar için kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın temel inceleme alanını oluşturan Lozan Barış Antlaşması, imzalandığı tarihte Lozan Sulh Muahednamesi olarak adlandırılmıştır. Bu bakımdan çalışmada; devletlerin saldırmazlık, savaş ittifakı gibi konularda anlaştıkları ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri durumunu ve bu durumu ifade eden metnin tarafların iç hukuklarına uygun şekilde onaylanması anlamına gelen “antlaşma” (TDK) sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir. Diğer taraftan çalışmada “anlaşma” terimi; uluslararası politikada tarafların belli konularda benzer görüşleri paylaştıkları ve birlikte hareket etme iradesinin olduğu uzlaşma halini ifade etme anlamında kullanılmıştır.

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Birinci bölümde; RST ile Putnam'ın modeli arasında ilişki kurularak, uluslararası müzakerelerde iç politikanın hangi şartlarda ve nasıl etkili olduğunu açıklayan teorik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalar çalışmanın amacına yönelik incelenmektedir.

1.1. Rasyonel Seçim Teorisi

Çalışmada RST'ye, Putnam'ın modelinde yer alan çerçeve doğrultusunda müzakerelerde bulunan tarafların, seçimlerine hangi saiklerle karar verdiklerini ve tercihlerinin nasıl şekillendiğini açıklamada teorik bir dayanak oluşturması bağlamında yer verilmektedir. Bu kapsamda RST'nin; temel varsayımları ortaya konulmakta, uygulandığı örnekler ve bunlarla ilgili tartışmalara değinilmekte ve uluslararası ilişkiler disipliniyle ilişkisi açıklanmaktadır.

Sosyal bilimlerin çağdaş eğilimlerinde, kendine giderek daha çok yer bulan RST, genellikle sosyoloji, ekonomi ve siyaset biliminde, özel olarak da ekonomik ve siyasi tercihlerin şekillenmesini açıklamaya çalışan bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Özellikle Downs (1957), Olson (2002), Buchanan ve Tullock (1999) gibi yazarların daha çok “politik ve sosyolojik” olduğu düşünülen olguları iktisadın kavramları ile belirli bir tutarlılık içerisinde ele almaları, geleneksel çevrelerde, başlangıçta hemen kabul görmese de RST'nin söz konusu alanlarda yeni eğilimler için kullanılabilir örnekler yaratmasını sağlamıştır (Lindenberg ve Frey,1993).

RST, bireylerin eylemlerinin motivasyon unsurunu “*rasyonellik*” kavramı ile açıklamaktadır. Buna göre; bireyde farklı motivasyon kaynakları mümkünse de temelde, bireyin eylemlerini “*fayda gözetmek ve beklentilerini karşılamak*” amacıyla gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir. Bireyler; harekete geçmeden önce, kendi çıkarını gözetirken elde edeceği faydanın sonuçlarına ve bu faydayı elde etmek için izlenebilecek yollara ilişkin belli kısıtlamaları dikkate almak durumunda kalmaktadırlar. Bu kısıtlamalar ve faydanın farklı anlamları nedeniyle bireylerin

eylem kararını verirken bir çıkar hesabı yaparak, bu kısıtlamalara mümkün olduğunca maruz kalmadan, faydayı elde etme niyetinde oldukları savunulmaktadır. Bireylerin eylem öncesi giriştikleri bu çıkar hesabında, rasyonel bir sistem içinde, bir dizi tercih yaptığı varsayılmaktadır. Bu durum; bireylerin tercihlerini yaparken yaşadıkları karmaşık sürecin bütününde, nesnel nitelikte olmasa da en azından öznel sayılabilecek bir faydanın en yüksek düzeyde sağlanacağı bir sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu sistemde; bireylerin seçenekleri değerlendirme düzeyi ile karar verme biçimleri ve bu kararları hayata geçirme yolları zihinsel ve mekanik bir içerik taşımaktadır (Boudon, 1998: 818-820). Dolayısıyla buradan hareketle RST'nin, eylemi; niyetsel, bireysel ve davranışsal öğelerle açıkladığı anlaşılabilirlikle birlikte, teorinin salt gerçek kişilerin davranışlarının açıklamasından ibaret olmadığı, bunun ötesinde ideal bir karar vericinin normatif bir modeli olarak görüldüğü (Tversky ve Kahneman, 1986: 251) ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Schumpeter'in sözleriyle; RST'nin, "*psikolojik bir değerden çok, bir seçim mantığı olarak adlandırılmasının,*" (Schumpeter, 1954: 1058) daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Tversky ve Kahneman (1986) "Rasyonel Seçim ve Kararların Çerçevesi" adlı çalışmalarında insan davranışlarını açıklamak ve öngörmek için geliştirdikleri normatif analizde üç argüman üzerinde durmaktadır. Bu argümanların ilki; insanların genellikle hedeflerinin peşinde koşarken etkin oldukları düşüncesidir. Buna göre insanlar; özellikle de tecrübelerinden yola çıkarak bu hedefin getireceği mükafatların ve fırsatların farkındaysa daha etkin olmaktadır. Bu da "seçim" kavramını, kar maksimizasyonu süreciyle açıklamanın mümkün olduğunu göstermektedir. İkinci argüman ise rekabet, rasyonel kişiler ve organizasyondur. Rekabet; rasyonel kişileri ve organizasyonları desteklemektedir. Bu argümana göre rekabetçi bir çevre optimal kararların da hayata geçme şansını arttırmaktadır. Hatta bazı durumlarda azınlıktaki rasyonel kişiler, bütün piyasayı etkileyerek, bu çevrede rasyonalitenin hakim olmasını sağlayabilmektedirler. Üçüncüsü, rasyonel seçim mantığının sezgisel cazibesidir. Bu mantıktan yola çıkarak elde edilen teori, seçim davranışının kabul edilebilir bir açıklamasını sağlamada makul bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Tversky ve Kahneman'ın RST'ye ilişkin geliştirdikleri bu üç argüman teorisinin temel varsayımlarına giden yolda kavramsal bir zemin oluşturması bakımından önemli görülmektedir.

1.1.1. Teorinin Temel Varsayımları

RST, bir sosyal bilim teorisidir. Ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi çeşitli bilim dalları tarafından kullanılmaktadır. Teorilerin bilimsel yöntemler içinde kullanılmasını sağlayan, dayandıkları varsayımlardır. Sosyal bilimlere doğal bilimlerden geçen bu yöntemler; varsayımlardan yola çıkarak değişkenleri belirlemekte ve bu değişkenlerin kendileri arasındaki etkileşimi ölçmek ve gözlemlemek için bir araç görevi görmektedirler. Doğal bilimlerin uygulamasında bir değişkenin başka bir değişken üzerindeki etkisini gözlemlemek için iki ana grup oluşturulmaktadır. Bir grupta iki değişken arasındaki etki gözlemlenirken diğesinde etki faktörü ortadan kaldırıldığında ortaya çıkan sonuçlar gözlemlenmektedir. Bu durum daha karmaşık problemlerde birden çok etki grubunun çeşitli kombinasyonlarla birbiri üzerindeki etkileşimleri gözlemlenerek de yapılabilmektedir. RST'nin de temel mantığında bu yöntem bulunmaktadır. Ancak RST bir sosyal bilim olduğundan ve insanlar üzerinde politik deneyler yaparak nesnel sonuçlar elde etmenin zorlukları nedeniyle değişkenler arasındaki etkileşimi açıklarken varsayımlara dayanmak durumunda kalmıştır.

RST'nin temel varsayımları; insanın herhangi bir bağımsız değişkene maruz kalmadığı takdirde en mantıklı kararları verdiği düşüncesine dayanmaktadır. RST'nin temellerinin aksiyomatik analizi, karşılaştırılabilirlik ve sürekliliğin daha teknik varsayımlarının yanı sıra, dört temel kavramsal ilke ortaya koymaktadır. Bunlar; *geçersiz kılma*, *geçişkenlik*, *baskınlık* ve *değişmezlik*dir. Bu kavramsal ilkeler temel varsayımların elde edilmesinde birçok kuramcı tarafından itiraz edilen *geçersiz kılma* koşulundan herkes tarafından kabul edilen *değişmezliğe* kadar normatif açıdan tartışılmıştır (Tversky & Kahneman, 1986: 252).

RST'ye giden yolda temel niteliksel özellik, "*geçersiz kılma*" (*cancellation*) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu niteliksel özellik; evrendeki herhangi bir durumun geçersiz kılınması veya ortadan kaldırılmasının, seçimden bağımsız olarak, aynı

sonucu vermesidir. Bu kavram, Neumann ve Morgenstern'in (1944) "*ikame aksiyomu*" (*substitution axiom*), Savage'ın (1954) "*genişletilmiş emin-olma*" (sure-thing) ilkesi ve Luce ve Krantz'ın (1971) "*bağımsızlık koşulu*" (*independence condition*) gibi farklı biçimsel özellikler tarafından ele alınmıştır. Buna göre, eğer A yerine B tercih edilirse sonra da A'nın kazanma ihtimalinde, yarın yağmur yağarsa (ve bunun dışında başka bir şey olmazsa); A'nın kazanma ihtimali, eğer yarın yağmur yağarsa B'nin kazanma ihtimaline tercih edilmelidir, zira iki olasılık aynı sonucu verirse (asla) yarın yağmur yağmaz. Bu anlamda geçersiz kılma, tercihler arasındaki beklenen fayda maksimizasyonu göstermesi bakımından gereklidir. Geçersiz kılma ilkesinin temel düşüncesi; aslında sadece bir durumun gerçekleşeceğidir. Dolayısıyla geçersiz kılma ilkesi, her bir durum için oluşan seçeneklerin sonuçlarını ayrı ayrı değerlendirmeyi mantıklı kılmaktadır. Bu nedenle seçenekler arasındaki tercih, yalnızca farklı sonuçlardan elde edilen kazançların durumuna bağlı olmalıdır (Tversky ve Kahneman, 1986: 252).

Hem riskli hem de risksiz seçim modellerinin temel ilkelerinden biri de tercih edilenin "*geçişkenliği*"dir (*transitivity*). Bu ilke tercih edileni dereceli fayda ölçeğinde göstermesi bakımından gereklidir. Örneğin "u" (*utility*) "*fayda*"yı temsil ettiğinde A seçeneği B'ye tercih edildiğinde oluşan " $u(A) > u(B)$ " eşitsizliğini gösteren dereceli fayda ölçeği "*geçişkenlik*" ilkesinin gereğidir. Böylece; her bir seçeneğe, mevcut diğer seçeneklere bağlı olmayan bir değer atamak mümkün olmakta ve "*geçişkenlik*" sağlanmaktadır. Seçenekler ayrı ayrı değerlendirildiğinde ve bir seçeneğin sonuçları, karşılaştırıldığı alternatife bağlı olmadığında, örneğin pişmanlık düşüncesi gibi, geçişkenliğin devam etmesi yüksek ihtimaldir. "*Geçişkenlik*" ilkesi için yaygın düşünce; döngüsel tercihlerin, ilk seçeneğe geri dönen geçişsiz kişinin bir dizi takas için ödeme yapmaya teşvik edildiği "para kaynağını" destekleyebilmesidir (Tversky ve Kahneman, 1986: 253).

Belki de rasyonel seçimin en açık ilkesi "*baskınlık*"tır (*dominance*). Eğer bir seçenek bir durum için diğerinden daha iyi veya en azından diğer tüm durumlardan daha kazançlı ise, baskın seçenek seçilmelidir. Olasılıksal baskınlık denilen, biraz daha güçlü bir durum, tek boyutlu riskli beklentiler için A'nın kümülatif dağılımının B'nin kümülatif dağılımının sağında olması durumunda A'ya

tercih edilir. Normatif seçim teorisinin temel taşı olarak hizmet eden baskınlık, geçersiz kılma ve geçişkenlikten daha basit ve daha etkili görülmektedir (Tversky ve Kahneman, 1986: 253).

Normatif statü talep eden bir seçim teorisi için vazgeçilmez bir koşul, “değişmezlik” (*invariance*) ilkesidir. Buna göre; aynı seçim probleminin farklı temsilleri aynı tercihi vermelidir. Yani, seçenekler arasındaki tercih, onların açıklamasından bağımsız olmalıdır. Karar vericinin, aynı sorunun alternatif tanımları olarak göreceği iki nitelme, aynı seçime yol açmalıdır. Seçim nesnelere rastgele değişkenler olarak tanımlayan karar modelleri, hepsinin aynı rastgele değişkenlerin alternatif temsillerinin aynı şekilde ele alınması gerektiğini varsayar. “Değişmezlik”, fiili sonuçları etkilemeyen biçimin varyasyonlarının, seçimi etkilememesi gereken normatif sezgiyi ele almaktadır (Tversky ve Kahneman, 1986: 253-254).

Modern karar verme teorisinin en büyük başarısı, beklenen fayda kuralının, uzun vadeli değerlendirmelere atıfta bulunmayan basit rasyonel seçim ilkelerinden türetilmesidir (Neumann ve Morgenstern, 1944). RST’nin temel dayanaklarını oluşturan bu dört ilke, normatif çekiciliğine göre sıralandığında, “değişmezlik” ve “baskınlık” ilkeleri daha esaslı görünmektedir. “Geçişkenlik” sorgulanabilir, “geçersiz kılma” ise birçok yazar tarafından reddedilmiş de olsa; bu dört temel ilke, RST’nin varsayımlarını oluşturan ana unsurlardır. Abell (2000) RST’nin varsayımlarını beş ana başlıkta özetlemektedir. Bunlar; “bireycilik”, “optimallik”, “yapılar”, “kişisel çıkar” ve “rasyonellik”tir.

1.1.1.1. Bireycilik

Toplumda ve her yerdeki aktörler olarak bireyler, her zaman rasyonel varlıklar gibi davranır ve hareket ederler. Bencillik, kendi çıkarını düşünme ve kendi durumunu maksimize etme gibi bireysel ve sosyal eylemler daha büyük toplumsal sonuçların en temel kaynağıdır. Bu ilk (birçok şeyi etkilediği için) ve çok önemli kapsayıcı varsayım; aşağıda özetlenen diğer dört ana varsayımı türetir (Ogu, 2013:93). Bu ilk varsayım, “ayrık amaçlı aktör” (*discrete purposeful actor*) varsayımı olarak da adlandırılmaktadır (Lovett, 2006: 238). Bu varsayım, sosyal olgular dünyasında, belirli bir amaca hizmet edebilen ayrık varlıkların varlığını

muhafaza etmektedir. İnsanoğlu, en azından yaygın görüşe göre, belirli amaca yönelik aktörlerin bariz örnekleridir. Yani insanoğlu, birkaç farklı olası etki sürecini göz önünde bulundurabilen, bir veya daha fazlasını kasıtlı olarak seçen ve gerçekleştiren (veya gerçekleştirmeye çalışan) ayrı ayrı yapılardır. Bununla birlikte ayrık amaçlı aktör varsayımı üç hususu zorunluluk olarak görmez: Birincisi; bireycilik, insanların tek olası ayrık amaçlı aktörler olduğuna inanmayı gerektirmez. Kollektif etkenler, belirli koşullar altında buna örnek gösterilebilir. İkincisi, bireycilik, insanoğlunun her zaman belirli bir amaca yönelik şekilde hareket etmesini zorunlu kılmaz. Ancak en azından bunu bazı zamanlarda yapabilme yetenekleri vardır denebilir. Üçüncü olarak bireycilik; belirli bir amaca yönelik eylemin, söz konusu aktörün dışındaki faktörler tarafından, kısıtlanmamış veya etkilenmemiş olduğuna inanmayı gerektirmez. Bu tür etkiler ve kısıtlamalar aktörü, en azından bazı zamanlarda, yapacağı seçimlerden caydırmaktadır (Lovett, 2006: 240).

1.1.1.2. Optimallik

Birey, eylemlerini kendi tercihlerinin yanı sıra karşılaştığı fırsatlar veya kısıtlamaları da dikkate alarak en iyi şekilde seçer. Abell'e (2000), göre optimallik; bireyin seçtiği davranış biçimi doğrultusunda başka herhangi bir toplumsal davranış biçiminin tercih edilmediği durumlarda birey tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu, aktörün benimsediği davranış biçiminin nesnel ve herkes açısından en iyisi olduğu anlamına gelmez (Ogu, 2013: 93). Dolayısıyla RST, Abell'e göre (2000), bireylerin gördükleri kadarıyla kendi koşullarını dikkate alarak, elinden gelenin en iyisini yapmasıdır.

1.1.1.3. Yapılar

Abell'e (2000) göre, tek bir davranış biçimini dikte eden yapılar ve normlar sadece RST'nin özel durumlarıdır. Başka bir deyişle diğer koşulların seçeneklerindeki çeşitlilik yalnızca tek bir seçenek olabilecek güçlü bir yapısal durumdaki seçimlerden farklıdır. Bu yapılar RST'ye zarar verse de bireyler genellikle eylemi en iyi şekilde yerine getirmenin bir yolunu bulacaktır. Bu nedenle RST ille de davranış biçimlerinde uyum, uzlaşma veya eşitlik göstermeyebilir. Yine yapılar, kıt kaynaklara sahip bir bireyin bakış açısından optimal olmayabilir ancak

rasyonel seçim yaklaşımı, bu durumun nasıl ortaya çıktığı ve rasyonel seçimler yoluyla nasıl sürdürüldüğünü açıklamaya çalışmaktadır (Abell, 2000: 231-234).

1.1.1.4. Kişisel Çıkar

Bu varsayım, bireyin eylemlerinin tamamen kendi refahıyla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Abell (2000), bu varsayımın rasyonel seçim yaklaşımında önemli bir yeri olduğunu ancak, yaklaşım için *optimallik* varsayımı kadar gerekli olmadığını belirtmektedir. Ayrıca başlangıçta bireysel optimalliğe aykırı görünen; işbirliği, fedakârlık, hayırseverlik gibi çeşitli grup duyarlılıklarının var olabileceğini belirtmektedir. Rasyonel seçim teorisyeni, nihayetinde bireyin kendi çıkarlarını bir şekilde sürdürmeyi amaçladığını göz önüne alarak bu duyarlılıkların rasyonel seçim modeline dâhil edilebileceğini savunmaktadır. Örneğin, hayırseverlik hareketleri veya girişimleri Abell'in söylediği gibi nihayetinde bir kişinin kendini iyi hissetmesini veya başkalarının gözünde kendisinin toplumsal değerini yükseltmeyi amaçlayabilir (Ogu, 2013: 93).

1.1.1.5. Rasyonellik

Rasyonel seçim teorisinin en baskın varsayımı gibi gözükmektedir. Bu varsayıma göre tüm bireyler, kendilerine daha fazla yarar sağlayacak şekilde hareket eder. Her birey, mümkün olan en iyi seçenek olarak algıladıkları ve büyük ölçüde kendi lehlerine sonuçlanacak olan davranış biçimlerini üstlenmekten daha çok hoşlanmaktadır (Ogu, 2013:94).

Lovett (2006), RST'nin varsayımlarının birbiriyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Buna göre; seçim sırasında yaşanan kısıtlamalar göz önünde bulundurulduğunda, faydaları optimize etmek için ayrık amaçlı aktörlerin rasyonel şekilde davranması beklenmektedir. Bununla birlikte, bir aktörün yapmak istediği şey kısmen başkalarının yapabileceği şeylere bağlıdır ve işler böylelikle daha karmaşık hale gelmektedir.

Örneğin, sıradan bir pazar rekabeti içinde, her firma kendi kârını en üst düzeye çıkarmak istemektedir ve dolayısıyla fayda işlevinin spesifikasyonu esastır. Buna göre gerçekte hangi fiyat stratejisinin, firmanın kârını maksimize edeceği kısmen rakip firmalar tarafından benimsenen fiyatlandırma stratejisine bağlıdır.

Dolayısıyla, tek başına fayda işlevlerine dayanarak, her bir firmanın rasyonel fiyatlandırma stratejisinin ne olacağı, en azından “rasyonel olarak” davranmanın ne anlama geldiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamadan, açıkça görülemez. Böyle stratejik durumlarda kullanılan standart detaylandırma, Nash dengesi çözümü³ denen kavram tarafından sağlanır. Esas olan, ayrıntılar bu çalışma için önemsizdir, hiç kimsenin yapamayacağı gibi bir strateji profili bulmaktır.

Piyasa rekabeti örneğinde bu, rasyonel olarak davranan her firmanın, fiyatların üretim maliyetleriyle eşit olduğu noktaya ulaşana kadar sürekli olarak diğerlerinin fiyatlarını düşürmeye çalışacağını ve dolayısıyla tek bir firmanın fiyatları tek taraflı olarak yükseltme ya da azaltma yoluyla daha iyisini yapamayacağını düşündürmektedir. Firmalar bu dengeye oturduklarında, “*stratejik rasyonalite*” kurallarına göre davranırlar. Dolayısıyla rasyonellik varsayımı, sadece basit fayda maksimizasyonunu değil aynı zamanda daha karmaşık durumlar için Nash dengesi çözümü kavramı gibi yardımcı ilkeleri⁴ de içerdiği için, sadece fayda temeline indirgenemez (Lovett, 2006: 242). Dolayısıyla RST'nin temel varsayımlarını oluşturan bu beş kavram, birlikte oluşturdukları anlam bütünlüğünde değerlendirildiğinde teorinin farklı araştırmalarda kullanımlarının incelenmesini kolaylaştıracaktır.

1.1.2. Teorinin Uygulandığı Örnekler ve Tartışmalar

RST modelleri, 1950'lerden itibaren siyaset biliminin akademik çalışmalarında kullanılmış ve kabul görmüştür, ancak son yıllarda popülerlikleri büyük ölçüde artmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte, siyaset bilimindeki biçimsel yaklaşımların statüsü ve özellikle de giderek artan bir önem kazanan RST üzerine pek çok tartışma yapılmıştır. Bunların başında; teorinin içeriğine odaklanmak yerine yöntemlerine odaklanan “*biçimselciler*”⁵ ile diğerleri arasında yaşanan tartışmalar

³ John Nash'den (1951) sonra bir makalede adlandırılan bu kavram, çok genel bir şartlar altında, bu denge noktasının en az birinin varlığının garanti edildiğini göstermektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Gibbons (1992: 29-48) veya Binmore (1992: 319-29).

⁴ Diğer yardımcı ilkeler “alt oyun mükemmellik”, “Bayesyen güncelleme” vb. içerebilir. Bu rasyonalite anlayışının genişletilmiş hali hakkında bkz. Elster (1986: 4-12, 2000: 28-31).

⁵ Biçimselciler; teorilerin içeriğinden ziyade teorik yapının yöntemiyle ilgilenirler. Bir dizi temel öncülden önermeleri türetmek için matematiksel modellerin kullanılmasını savunurlar. Matematiğin kullanımı; özellikle sıradan dil kullanımının mantıksal hatalara veya belirsiz tahminlere yol açabileceği düşünüldüğünde, karmaşık ilişkilerle uğraşırken, önermeler arasında mantıksal tutarlılığın

gelmektedir. RST'nin diğer savunucuları, bu teorinin kullandığı yöntemlerin diğer analitik yaklaşımlardan doğal olarak daha bilimsel olduğunu savunmakta ve RST'de sofistike modellerin kullanımının büyük teorik ilerlemeler ürettiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca yine bu savunucular; muhalefetlerini büyük ölçüde cehalete dayandıran şüphecileri, metodolojik Luddistler olarak tasvir etmeye yatkındırlar. Hatta; Robert Bates “sosyal bilimciler” ve “alan uzmanları” arasında bir ayrım yapmaktadır (bu da ikincisinin bilimsel olmadığını gösteren bir ayrımdır) ve disiplinin alan bilgisini titizlikle ele almak için “donanımlı” hale geldiğini ileri sürmektedir (Bates, 1997: 166-169). Buna karşılık pek çok başka akademisyen de bu iddiaları büyük bir şüphecilikle karşılamış ve RST'nin henüz önemli sayıda yeni hipotez veya doğrulanmış ampirik tahminler üretmediğini ileri sürmüşlerdir⁶. Bu eleştirmenler, biçimsel tekniklerin değerini sorgulamakta ve RST'nin savunucularını, tüm disipline tercih ettikleri yöntemi dayatmak isteyen dar görüşlü emperyalistlerden oluşan bir grup olarak görmektedirler⁷ (Walt, 1999: 5-7).

RST'nin biçimselliği üzerine yapılan bu tartışmalar; siyaset hakkında bilinenleri yeniden düşünmek adına güçlü bir etki uyandırmış ve böylece akademik toplumun, önemli toplumsal meselelerle ilgili yaptığı çalışmaların daha geniş bir kamuoyu tarafından tartışılmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum da RST'nin siyaset bilimi dışında hayatın pek çok alanında kullanılmasına imkân tanımıştır.

Green'e (2002: 24) göre RST; araştırmacıyı yeni çıkarımlara götürmekte ve bu çıkarımları kanıtlamada diğer sosyal bilim metodolojilerine göre daha kullanışlı bir imkan sunmaktadır. Bu nedenle RST, yaşamın pek çok alanına ilişkin yeni çıkarımların elde edilmesini sağlamıştır. Örneğin Hamermesh ve Soss (1974: 84),

sağlanmasına yardımcı olur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. David Lalman, Joe Oppenheimer, ve Piotr Swistak, “Formal Rational Choice Theory: A Cumulative Science of Politics,” Ada W. Finifter, eds. *Political Science: State of the Discipline II* (Washington, D.C.: American Political Science Association, 1993), s. 78.

⁶ İlgili çalışmalar için bkz. Green ve Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory*; Raymond Wolfinger, “The Rational Citizen Faces Election Day, or What Rational Choice Theories Don't Tell You about American Elections,” M. Kent Jennings and Thomas E. Mann, eds., *Elections at Home and Abroad: Essays in Honor of Warren E. Miller* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1993); ve Lars Udehn, *The Limits of Public Choice: A Sociological Critique of the Economic Theory of Politics* (New York: Routledge, 1996).

⁷ İlgili çalışmalar için bkz. Chalmers Johnson ve E.B. Keehn, “A Disaster in the Making: Rational Choice and Asian Studies,” *National Interest*, No. 36 (1994), s. 14–22 ve Johnson, “Preconception vs. Observation, or the Contributions of Rational Choice Theory and Area Studies to Contemporary Political Science,” *PS: Political Science and Politics*, Vol. 30, No. 2 (1997), s. 170–174.

RST'yi intihar vakaları üzerinde sınavarak yeni çıkarımlar geliştirmişlerdir. Buna göre bir kişinin, yaşam süresince kendisine düşen toplam faydanın sıfıra inmesi kendini öldürmesi anlamına gelmektedir. Modele göre ileriye dönük rasyonel bir birey, yalnızca mevcut faydasını değil gelecekteki faydalarının da ne olabileceğini göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla yaşamının geri kalanında, intihar ile şimdiki hayatın sona ermesindeki toplam fayda, hayatın devam etmesinden daha fazla ise intihar “rasyonel” seçenek olarak görülmektedir.

Başka bir örnekte Peltzman (1975: 714), çeşitli güvenlik cihazlarının yasal ve zorunlu olarak yüklenmesinin otomobiller üzerindeki olası etkilerini ele almaktadır. Söz konusu cihazlar, kazaların meydana gelme olasılığını azaltmak yerine, kazaların neden olduğu zararları azaltmak için tasarlanmıştır. Çeşitli veri setlerine dayanan kapsamlı deneysel testlerden sonra Peltzman, düzenlemenin otoyol ölümlerini azaltmadığı sonucuna varmıştır.

Bağımlılık konusunda, öncelikle Stigler ve Becker (1977) daha sonra Becker ve Murphy (1988) tarafından RST kullanılarak yapılan çalışmalarda, teori için yeni çıkarımlar önerilmektedir. Becker ve Murphy'nin (1988) ayrıntılı modeli, bağımlılık davranışını belirli bir malın tüketiminin hızla artmaya başladığı bir durum olarak görmektedir. Buna göre; “C” ye bağımlı bir kişi, “C” nin mevcut tüketimini arttırdığında “C”nin gelecekteki tüketimi de artar (Becker ve Murphy, 1988: 681). Bu modellerin en önemli özelliği, bir dönemdeki tüketiminin tüketiciye faydasının yalnızca bu döneme bağlı olmadığını aynı zamanda “tüketim sermayesine⁸” de bağlı olduğunu göstermeleridir. Eğer kişinin geçmişteki tüketimi; mevcut keyif kabiliyetini artırırsa, ilavenin yararlı olduğu söylenir. Örneğin, klasik müzik dinlerken bu durum söz konusu olabilir. Kişi klasik müziği ne kadar çok dinlerse bu kişinin klasik müziği beğenme kapasitesi de o kadar artacaktır. Bu modellerdeki diğer bir çıkarım da geçmiş tüketim, mevcut keyif kabiliyetini azaltırsa ilavenin zararlı olduğu yönündedir. Bu çıkarım daha çok eroin ve esrar gibi bağımlılık yapıcı maddelerle ilgilidir. Bu durumda kişinin şimdi tükettiği daha fazla eroin, gelecekte herhangi bir miktarda tüketeceği eroinden daha az keyif almasına neden olacaktır.

⁸ Tüketim sermayesi (**Consumption capital**): Tüketicinin geçmişin tüketimi ve diğer faktörlere bağlı olan belirli bir malın keyfini çıkarma yeteneğidir. (Green, 2002: 29)

Becker ve Murphy'nin (1988) bu modeli daha sonralarda dini davranış analizinde de kullanılmıştır.⁹ Bu analize göre fayda, “dindar insan sermayesine” bağlı olarak üretilen “dinî metalara” bağlıdır. Dindar insan sermayesinin stoğu ise geçmişte dini faaliyetlere ayrılan zamana ve paraya bağlıdır. Buna göre bireyler, olgunlaştıkça ve din hakkındaki kendi kararlarını vermeye başladıkça ebeveynlerinin mezhepleri ve inançlarına doğru hareket etmeye eğilimlidirler. İnsanların hayatın erken dönemlerinde mezhepleri değiştirme olasılığı daha yüksektir. İnsanlar genellikle kendi dinleri içinde evlenirler eğer yapmazlarsa bir eşin diğerinin dinini kabul etmesi muhtemeldir (Iannaccone, 1998: 1481).

Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi daha pek çok konunun incelenmesinde RST, bir çerçeve olarak kullanılmıştır.¹⁰ Tüketim davranışlarının tahmininden görevden kaçınma davranışına; nesli tükenen büyük memelilerden ideoloji ve uzlaşmazlık gibi konulara kadar geniş bir yelpazede işlev görme niteliğindeki RST, uluslararası ilişkiler disiplininde de kendini göstermiş, pek çok konuda açıklayıcı çerçeve olarak kullanılmış ve yeni modeller geliştirilmesine imkan sağlamıştır.

1.1.3. Rasyonel Seçim Teorisi ve Uluslararası İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeniden şekillenen dünya düzeni; birbiriyle sürekli çatışan iki kutuplu Soğuk Savaş Dönemi'ni beraberinde getirmiştir. Bu dönemde devletlerin birinin kazancı diğerinin kaybı olarak görülmüş ve çoğunlukla devletlerarası ilişkiler sıfır toplamlı rekabet anlayışıyla yürütülmüştür. Bu rekabet anlayışı Uluslararası İlişkiler disiplinine de yansımış ve genellikle uluslararası politika devlet temelinde ve sisteme bağlı olmak üzere makro seviyedeki değişkenlerle incelenmiştir. Soğuk Savaş Dönemi boyunca devlet altı ve devlet dışı unsurlar temel aktör düzeyinde değerlendirilmemiş ve analiz edilecek düzeyde kabul görmemiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin ardından uluslararası politikanın anlaşılmasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin başında ise uluslararası ilişkilerin sadece sistem ve devlet düzeyinde açıklanamayacağını anlaşılması gelmektedir. Bu nedenle bu dönemde yeni

⁹ Rasyonel bağımlılık teorisi dini davranış analizine uygulanmıştır - bkz. Iannaccone (1990, 1998).

¹⁰ RST'nin kullanıldığı alanların detaylı bir çalışması için bkz. (Green, 2002)

yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımlar, Soğuk Savaş Dönemi'nin yaklaşımlarından farklı olarak; devlet altı unsurlara eğilmiş ve bir devlette gücün nasıl dağıldığına, devletin dış politika önceliklerine ve bu devlette alınan kararlarda kimlerin etkisinin olduğuna odaklanmışlardır. Bu anlamda incelemelerini birey düzeyine kadar indirgeyerek, liderler öncelikli olmak üzere, farklı unsurların araştırılmasını ve mikro düzeyde analiz yapılmasını sağlamışlardır. Birey düzeyinde yapılan ilk çalışmalar, liderlerin gözlemlenmesiyle elde edinilen veriler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Daha sonra bu çalışmalar; sadece liderlere odaklanmakla kalmamış devletin iç bileşenleri olarak adlandırılan; kamuoyu, ordu, siyasi partiler, bürokrasi gibi devlet altı unsurları da analiz birimi olarak ele almıştır. Böylelikle bu çalışmalar; Soğuk Savaş Dönemi'nde makro bir bakış açısıyla genellikle sistem düzeyinde ve tek boyutlu yapılan analizler şeklinde, Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından ise mikro düzeyde, çok boyutlu ve çeşitli aktörlerin incelenmesini sağlayarak meselelerin derinlemesine araştırılmasına imkân sağlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki çalışmaların diğer bir özelliği de kullandıkları metodolojinin ve yöntemlerin farklı olmasıdır. Bu farklılık sistem düzeyindeki çalışmalara da yansımıştır. Bu dönemde sistem düzeyinde yapılan incelemeler; daha çok aktörlerin davranışlarına odaklanmış ve RST, oyun teorisi ve bunlardan türetilen ekonometrik modellemeleri kullanan metodolojik bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Bu metodolojik anlayış, genellikle modellemeleri kullanarak devletlerin davranışlarını öngörme amacıyla olmuştur. RST'de, temelde aktörlerin davranış şekilleri çeşitli ölçütlerle açıklanmaya çalışıldığı için bu ölçütlerin oluşturduğu mantık silsilesine sıkı sıkıya bağlı kalınması gerektiği savunulmaktadır.

RST, 1950'lerden itibaren Uluslararası İlişkiler alanında yapılan çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Bunun öncesinde daha çok uluslararası ekonomik politik ve güvenlik alanlarında kullanılan teori; Schelling (1960), Ellsberg (1959,1961), Rapoport (1964), Kaplan (1957, 1958) ve bunlar gibi diğer birkaç yazarın çalışmalarıyla uluslararası ilişkiler alanının da konusu haline gelmeye başlamıştır. Ancak başlangıçta yapılan bu çalışmaların ardından bu alanda uzun yıllar çok fazla ürün elde edilememiştir. Bu durum 1980'lerin sonlarından itibaren

değişmeye başlamıştır. Bu değişimin pek çok nedeni olmakla birlikte bunlardan ilki, Mesquita (1981) ile Axelrod'un (1984) devletler arası çatışma ve işbirliği konusunda yaptıkları çalışmaların büyük takdir görmesiyle RST'ye olan ilginin yeniden artmasıdır. RST'ye olan bu ilgi, oyun teorisi ve karar verme modellerindeki kullanımının yararlarının görülmesiyle artarak devam etmiştir. RST'nin Uluslararası İlişkiler'de kullanımını yaygınlaştıran diğer bir neden de oyun teorileri alanında yaşanan ciddi teknik ilerlemelerdir. Bu ilerlemeler, teorinin erken dönemdeki modelleme girişimlerine yönelik eleştirilerin azalmasını sağlamıştır. Örneğin bu dönemde, Brams ve Wittman (1981), Fraser ve Hipel (1979), Kilgour (1984, 1985), Kreps ve Wilson (1982) ve Selten (1982) gibi yazarların yaptığı çalışmalar bu modellerde eksik olarak görülen nihai denge düşüncesinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Zagare, 1986: 86-88). Bununla birlikte daha pek çok sosyal bilimci, RST'nin Uluslararası İlişkiler araştırmalarında uygulanmasına katkı sağlamıştır. Bu anlamda Wagner (1982,1983), Snidal (1985a, 1985b, 1985c), Morrow (1985, 1986), Niou ve Ordeshook (1986, 1987), Powell (1987, 1988), Grieco (1988a, 1988b) gibi yazarlar tarafından yapılan bu ciddi katkılar RST ile uluslararası politikanın gerçek dünyası arasındaki örtüşmeyi yakınlaştırmıştır. 1980'lerden itibaren RST'nin Uluslararası İlişkiler'de kullanımında yaşanan canlanmanın diğer bir nedeni de RST'nin bu alanın temel varsayımlarıyla tutarlılık göstermesidir. Bu nedenle Uluslararası İlişkiler alanında yapılan teorik çalışmalar, disiplinin etrafa saçılmış parçalarından ziyade bu yöndeki geleneksel ve yeni çalışma başlıklarının merkezinde yer almaktadır (Zagare, 1990a: 198). Örneğin Jervis (1988: 318), uluslararası işbirliği ile ilgili araştırmasındaki değerlendirmesinde oyun teorisi ile realizmin uyumluluğuna işaret etmekte ve her ikisinin de yapısal, stratejik ve rasyonel olduğunu söylemektedir. Bu durum, RST modellerini zaman içinde Uluslararası İlişkiler araştırmalarının anaakım bir parçası haline getirmiş ve hatta bazen bu modeller, hakim paradigmanın eleştirilenleri tarafından hazır bir hedef gibi görülmüş ve öyle de yansıtılmıştır (Keohane, 1983). RST modellerinin Uluslararası İlişkiler alanında kullanımının yaygınlaşmasının son bir nedeni de genel anlamda biçimsel modellemeye ve bunlardan özellikle tümdengelim teorisinin doğal avantajına duyulan ihtiyaçtır (Krasner, 1985:142-143).

Birinci bölümün ilk kısmında RST'ye ilişkin yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlar, İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nde iç ve dış bileşenlerin seçimlerinin nedenlerine ilişkin makul gerekçeler ortaya koymaktadır. Ayrıca RST'nin ortaya koyduğu bu gerekçeler, Mütareke Dönemi ve Lozan Barış Konferansı'nın incelemesinin yapıldığı bölümler için de tarafların tercihlerinin anlaşılmasında mantıksal bir çerçeve oluşturmaktadır.

1.2. Diplomasi ve İç Politika: İki Aşamalı Oyunlar Modeli

RST'yi temel alarak geliştirilen bu modellemelerden biri de bu çalışmada açıklayıcı çerçeve olarak kullanılan Robert Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli'dir. Robert Putnam 1988 yılında yazdığı "*Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*" adlı makalesinde devletlerin iç ve dış politikalarının oluşumunda etkili olan dinamikleri tartışmış ve bir devletin iç ve dış politikasının birbirinden bağımsız oluşturulamayacağına dikkat çekmiştir. Putnam makalesinde iç politika ile Uluslararası İlişkiler'in arasındaki durumu (*entanglements*) sözcüğü ile ifade etmiş, bu ikisi arasındaki karmaşık yapıyı çözümlmek yerine bu yapının ne zaman ve nasıl oluştuğuna dair teorik bir yaklaşımda bulunmuştur.

Putnam, iç ve dış politikadaki karmaşık yapının teorik gelişme düzeyini göstermek için pek çok çalışmadan faydalanmıştır. Bunlar arasında; James Rosenau'nun Bağlantı Yaklaşımı (*Linkage Politics*), Karl Deutsch ve Ernst Haas'ın Bölgesel Entegrasyon Teorisi (*Regional İntegration*), Joseph Nye ve Robert Keohane'nin Karşılıklı Bağımlılık ve Ulusötecilik Yaklaşımı (*Interdependence and Transnationalism*) ve Graham Allison'un Bürokratik Politikalar Modeli (*Bureaucratic Politics*) gibi çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, 1960'lı yıllara kadar Uluslararası İlişkiler disiplindeki hâkim gelenekçi metodolojiye karşı eleştirel bir tutumla gelişen davranışsalci yaklaşımı yansıtmaktadır¹¹ (Aydın, 1994: 77). Putnam'ın karmaşık yapı olarak tanımladığı, iç ve dış politika ilişkisini çözümleyen bu çalışmalar aynı zamanda, RST'nin mikro düzeydeki modellemelerine de örnek oluşturmaktadır. Putnam; devlet altı unsurların dış politikaya etkisine yönelik bu yaklaşımları incelemiş ve kendi modeline, bu kişilerin çalışmalarını

¹¹ Davranışsalci ve Gelenekçi ekol için bkz. (Aydın, 1996)

dayanak göstermiştir (Putnam, 1988: 430-433). Putnam, modeline dayanak oluşturmak için yaptığı inceleme neticesinde devleti, tekil bir yapı gibi görmeyerek merkezi karar vericiler şeklinde ifade edilebilecek (*central decision makers*) kavramıyla nitelendirmiş ve çoğul bir yapı olarak görmüştür. Bu çoğul yapı içerisinde yürütme görevini üstlenen yöneticilerin içerideki (*domestic*) ve dışarıdaki (*international*) baskı grupları arasında arabuluculuk yapmada (*mediating*) özel bir role sahip olduğunu ve bunun nedenini de bu yöneticilerin hem içerideki hem de dışarıdaki havaya maruz kalmaları olarak açıklamaktadır (Putnam, 1988: 430-433).

Putnam'ın modeline göre hükümetler, uluslararası alanda politikalarını yürütürken izledikleri yolda pek çok unsurla etkileşim içine girmektedirler. Hükümetlerin ulusal ve uluslararası alanlarda girdiği bu etkileşim, oldukça karmaşık bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreçte hükümetler, iç ve dış bileşenler (*constituents*) arasında bir teorik bağlantı (*theoretical link*) kurma görevini üstlenmektedirler. Dolayısıyla hükümetler; yapılacak olan bir uluslararası anlaşmada hem dış hem de iç bileşenlerin rasyonel çıkarlarını göz önünde bulundurmaya durumdadır. Bu da karar alma sürecinde her iki bileşenin de hükümetler tarafından ikna edilmesi anlamına gelmektedir. Putnam'ın özel bir rol olarak gördüğü arabuluculuk görevi, bir bakıma da Andrew Moravcsik' in siyaset kurumlarının, sivil toplumdaki bireylerin ve grupların çıkarlarının siyasal alana girmelerinde üstlendiği kritik rol için kullandığı aktarım bağı (*transmission belt*) kavramı ile de örtüştürülebilir (Moravcsik, 2010: 3-4)¹². Moravcsik Uluslararası İlişkilerde liberal teoriyi açıklarken iki varsayım kullanır. Bunlardan ilki; devletler, toplumsal tercihleri temsil ederler varsayımdır. Bu varsayıma göre bir devletin tercihi o devleti oluşturan yerel toplumun bazı alt grupları tarafından belirlenmektedir. İkinci varsayım ise; devlet tercihleri arasındaki karşılıklı bağımlılığın, devlet davranışlarını etkilediğidir (Moravcsik, 2010: 3). Buna göre de uluslararası politika, temel aktörü devlet olan bir siyasal süreç olmaktan çıkarak çok taraflı ilişki ve etkiler bağlamında düşünülmesi gereken birden çok aktörün rol aldığı etkileşim süreci olarak değerlendirilmektedir.

¹² Andrew Moravcsik'in "*Liberal Theories of International Relations: A Primer*" isimli çalışması herhangi bir yerde yayınlanmamıştır. Bu çalışmaya, Princeton Üniversitesi'nin web sitesindeki Moravcsik'in bütün çalışmalarının yer aldığı "<https://www.princeton.edu/~amoravcs/publications.html>" internet sayfasından erişebilirsiniz.

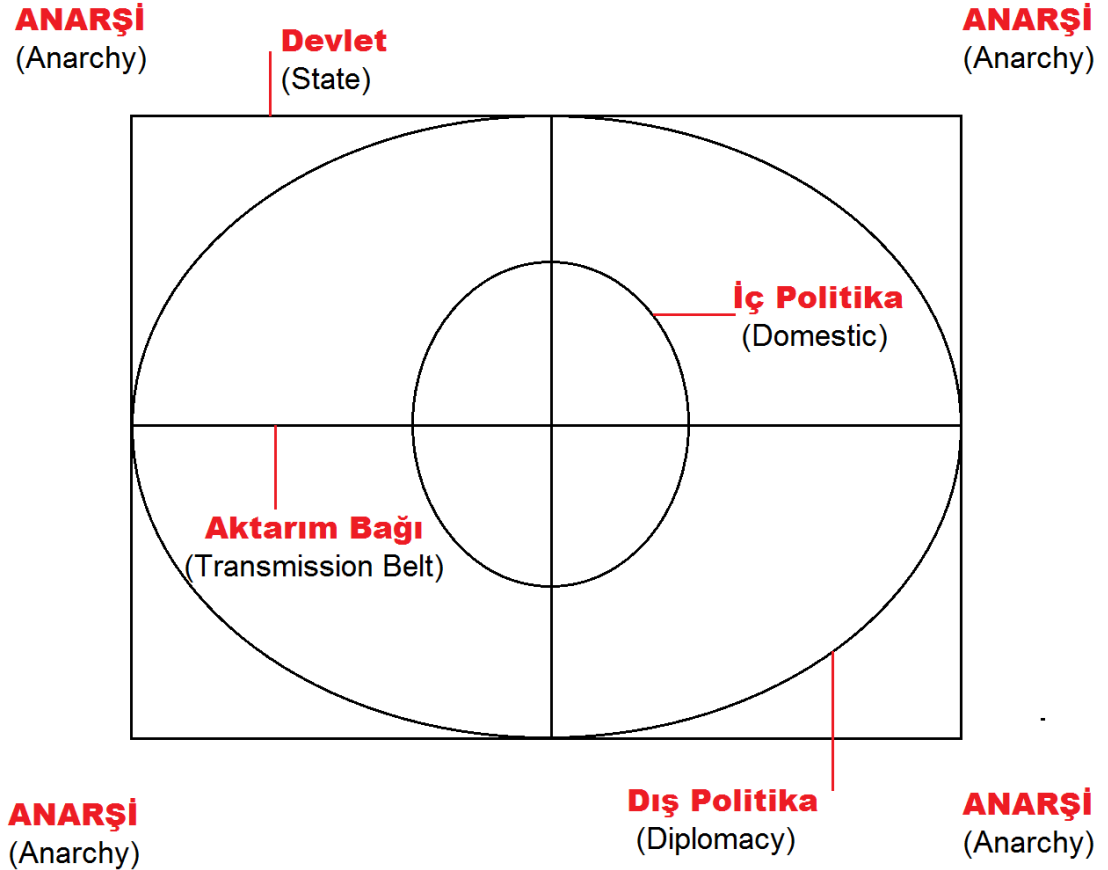
Dolayısıyla bir devletin uluslararası bir anlaşmayı yapabilmesi için merkezi karar alıcıların hem iç koalisyonların hem de dış koalisyonların çıkarlarını göz önünde bulundurması ve aynı zamanda da bu iki grubun çıkarları arasında bir aktarım sağlaması gerekmektedir (Öraz, 2011: 1611-1612). Zira merkezi karar alıcıların yapılacak uluslararası bir anlaşmada, iç ve dış bileşenleri asgari müşterekte buluşturabilmeleri için iki katman arasında bir bağa ihtiyaçları olacaktır. Merkezi karar alıcıların ihtiyaç duyduğu bu bağ ile iç ve dış baskı gruplarının çıkarlarının birbirine yaklaştırılması sağlanabilecektir. Böylelikle de bu iki grup arasında bir aktarım sağlanabilecektir.

1.2.1. İki Aşamalı Oyun Metaforu

Putnam bir ülkenin yerel yapısının uluslararası alandaki etkileşimini iki aşamalı oyun metaforu ile açıklamaktadır. Şekil 1’de de görüldüğü üzere bu metafora göre tanımlanan iki aşama, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen müzakereleri kapsamaktadır. Ulusal düzeyde gerçekleşen müzakerelerde yerel gruplar çıkarları doğrultusunda hükümete baskı yaparak hükümetlerin kendilerine uygun politikalar takip etmesini hedeflerken; hükümetler de bu yerel gruplarla oluşturacağı koalisyonlarla içerdeki gücünü arttırmayı hedeflemektedir. Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen müzakerelerde ise ulusal hükümetler, yerel baskı gruplarını ikna edebilecek maksimum yeterlikte bir anlaşmanın yollarını arayarak, dış işlerindeki gelişmelerin olumsuz sonuçlarını minimize etmeyi hedeflemektedirler (Putnam, 1988: 434).

Başka bir ifadeyle dış politikada diğer devletlerle görüşmelerde bulunan hükümetlerin, sadece uluslararası görüşme alanında kalarak bir dış politika eylemini gerçekleştirmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle hükümetler, uluslararası alandaki süreçle birlikte ulusal görüşme alanlarındaki süreçleri de eş zamanlı olarak takip etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu süreçte, ulusal alanda etkili iç bileşenlerle yapılan görüşmelerde; yerel baskı grupları, kendi çıkarları doğrultusunda karar alıcılara baskı yaparlar. Karar alıcılar da bu baskı grupları arasında bir birlik sağlayarak etkin güç elde etme amacıyla olurlar. Bu amaçla yerel baskı gruplarını anlaşma için ikna etmeye çalışan karar alıcılar aynı zamanda bu süreçte dış konjonktürden kaynaklanan baskıları da azaltmaya çalışır. Robert

Putnam'a göre bu süreçte, birbirinden farklı görülen bu iki alanı, birbiriyle ilişkili hale getirebilen hükümetler iki aşama arasındaki teorik bağlantıyı ya da Moravcsik'in deyimleriyle aktarım bağı kurmuş olmaktadır.

Şekil 1: İki Aşamalı Oyun Modelinde Aktarım Bağının Yeri

Şekil 1'de teorik bağlantının bir ucunda devletin merkezi diğer ucunda ise dış politikanın ve aynı zamanda devletin sınırları bulunmaktadır. Bu sınırlar aynı zamanda, yapılacak bir uluslararası anlaşmanın tarafı olan diğer devletlerin sınırlarıyla bu devletin sınırlarının kesiştiği noktadır. Bu nokta; uluslararası anlaşmanın gerçekleştiği yeri, anlaşma noktasını, temsil etmektedir. Dolayısıyla hükümetler aktarım bağı devlet merkezinden başlayarak, iç ve dış politikanın yapıldığı alanlardan geçerek, nihai anlaşmanın yapılacağı noktaya taşımak durumundadırlar. Zira Putnam'a göre nihai anlaşma ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. İki aşamalı oyun metaforunun her iki aşaması da merkezi karar alıcı konumundaki hükümetler tarafından dikkate alınmalıdır. Bu aşamaların meydana geldiği alanlar, ne iç politika ne de dış politika, her meselede aynı yeri

kaplamamaktadır. Bir meselenin iç politikada da fazla yer kaplaması dış politikanın alanını daraltmakta veya tam tersi de mümkün olabilmektedir.

Putnam'a (1988: 435) göre hükümetler, iki aşamalı oyunu eş zamanlı olarak yürütmek durumundadırlar. Hükümetlerin bu oyunda rastgele davranma lüksleri bulunmamakla birlikte belli bir plan dâhilinde hareket etmeleri ve iç bileşenlerin desteğini almak için bazı koalisyonlar kurmaları gerekmektedir. Diğer taraftan da hükümetler dışarıda yine bu plan dâhilinde ve iç bileşenlerden alınan desteğe bağlı kalarak ülkelerindeki iktidarlarını güçlendirecek iç talepleri karşılamaya yönelik pazarlıkları sürdürürler (Rosamond, 2000: 36). Dolayısıyla bu değerlendirmeye göre; Putnam' ın modelindeki belirleyici unsurun ulusal ortam/yerel yapı/içerisi (*domestic*) olduğu söylenebilir.

Lozan müzakerelerinde Türkiye'nin, iç talepleri karşılayacak nitelikte doyurucu bir barış antlaşmasına imza atmasının muhalefet üzerinde kırıcı bir etki yaratabileceği (Demirci, 2011: 80) hakkındaki görüş, bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira Türkiye'de halk, 1911 yılında Trablusgarp Savaşı'yla başlayan ve kesintisiz on iki yıl süren savaşlar (Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı) nedeniyle yorgun ve bıkkın bir haldeydi. Dolayısıyla bu zorlu yılların ardından içeride çok arzulanan "barış"ın sağlanması iktidarın da güçlenmesi anlamına gelecekti. Bu nedenle Putnam'ın modelinde belirleyici unsur olan ulusal ortam; Lozan Konferansı'nda Türk heyeti için antlaşmanın imzalanmasında teşvik edici bir faktör olmuştur.

Oyunun her iki aşamasında da var olan hükümet temsilcisi, dışarıdaki oyun masasında yabancı mevkidaşlarıyla oturduğunda yanlarında diplomatlar, dış politika danışmanları yer alırken içerideki masanın etrafında; partiler, parlamenterler, yerel basın temsilcileri, danışmanlar ve önemli çıkar gruplarının temsilcileri yer almaktadır. Modelde iç ve dış bileşenler olarak tanımlanan bu oyuncuların rasyonel seçimler yaptığı varsayılmaktadır (Putnam, 1988: 434). RST'nin de temelini oluşturan bu varsayıma göre aktörler, davranışlarını kendi amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak en uygun şekilde biçimlendirmektedir (Nugent, 1999: 509). Rasyonel seçim (*rational choice*) olarak adlandırılan bu seçim; alternatif eylemlerin sağlayacağı faydalar hesaplanarak belli şartlar altında maksimum faydayı sağlayacak

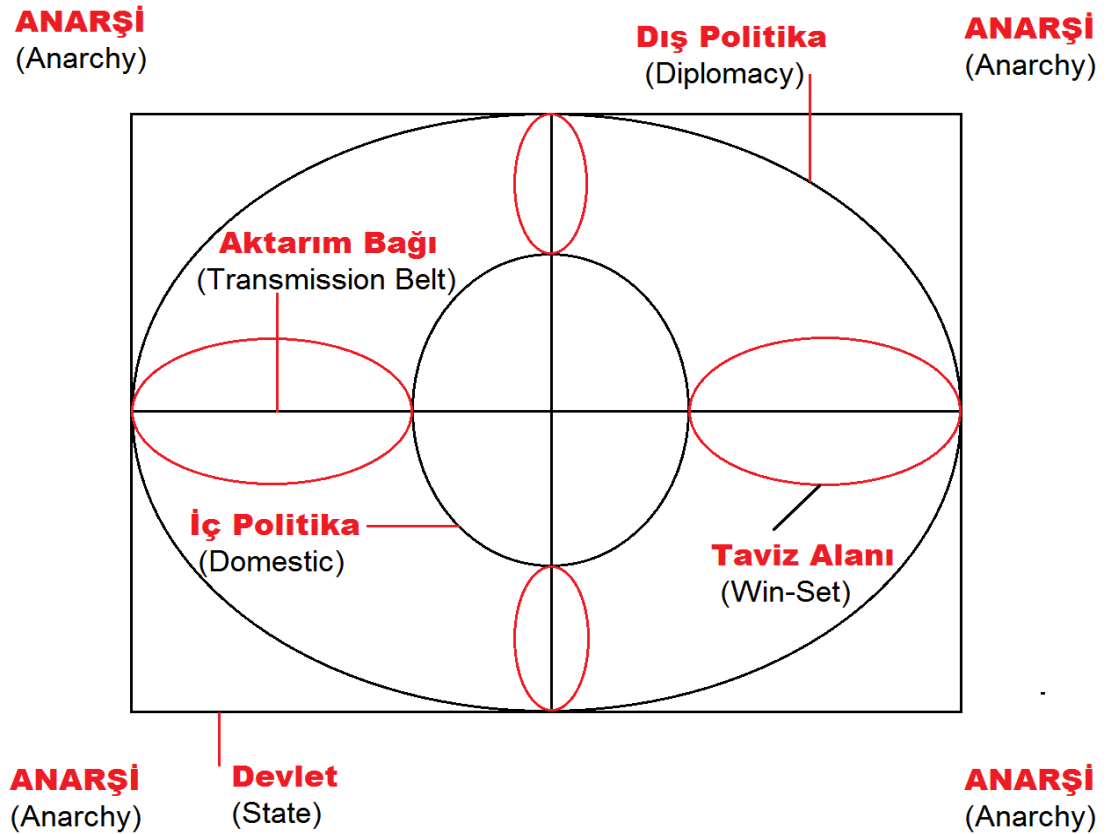
eylem için karar verilmesi anlamına gelmektedir (Schimmelfennig, 2004: 75). Putnam'a (1988: 434) göre bu kararın verilme sürecinde, iki aşama arasındaki uyum önemlidir. Bu uyumun sağlanabilmesi; süreçteki teşviklerin söylem farklılıklarının önemini azaltacak nitelikte olmasına bağlıdır. Bununla birlikte iki aşamalı oyun sürecinde teşviklerin önemini azaltamayacağı göz ardı edilmemesi gereken unsurlar da bulunmaktadır. Bu unsurlar Putnam'ın varsayımlarını bütüncül bir modele taşıyan ve aynı zamanda iki aşamalı oyunları kuran kurallar olarak nitelendirebilir.

Bu çerçevede Putnam modelini iki aşamada şekillendirmiştir. İlk aşama; dışarıda müzakereciler arasında pazarlık yapılarak geçici bir anlaşmaya varılması, ikinci aşama ise içeride, anlaşmanın onaylanıp onaylanmayacağı hakkında her grubun kendi bileşenleri içindeki tartışmaların yürütülmesidir. Bu iki aşama arasındaki aktarımın sağlanması için ilk aşamadaki geçici anlaşmanın ikinci aşamada da onaylanması gerekmektedir. Bu nedenle ikinci aşama öncesindeki görüşme ve pazarlıklar, ilk aşamanın başlangıç konumunu şekillendirecek niteliktedir. Bununla birlikte ikinci aşamadaki onaylama şartı, ilk aşamadaki görüşmeleri ve pazarlıkları da etkileyebilir. Hatta ikinci aşamadaki onay şartının yerine gelmeyeceğinin beklentisi dahi ilk aşamadaki müzakerelerin askıya alınmasına neden olabilir. Bu nedenle pek çok anlaşmada iki aşamalı müzakereler defalarca tekrarlanabilir. Bu durumda müzakereciler, her defasında muhtemel bir anlaşmanın zeminini aramakta ve bunu yaparken de iç bileşenlerin görüşlerini anlaşmanın şartlarıyla uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar. Zira iç bileşenlerin görüşlerinin değişikliğe uğraması, iki aşamalı oyunu daha da karmaşık bir hale getirebilmektedir (Putnam, 1988: 435-436). Bu nedenle ilk aşamadaki anlaşmanın ikinci aşamada da onaylanma şartı; iki aşama arasında kritik öneme sahip olan teorik bağlantının kurulmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla iki aşamalı oyunda; aşamalar arasında bir bağ ya da bağlantı (*transmission belt/theoretical link*) kurulması sürecin kesintisiz devamının ön şartıdır.

1.2.2. Pazarlık Marjı (Taviz Alanı) “Win-Set”

Putnam modelini iki ana aşamada sınırlandırmışsa da bu iki ana aşamayı biçimlendiren çeşitli unsurların önemine dikkat çekmektedir. Bu unsurların belki de en önemlisi, ikinci aşamadaki onaylanma sürecindeki belirleyici rolüyle (*win-set*)

kavramıdır (Putnam, 1988: 437). Hükümetlerin yürüttükleri müzakerelerdeki taviz alanını oluşturan bu kavram bir anlamda ikinci aşamadaki bileşenlerden oluşan, ilk aşamadaki muhtemel tüm anlaşmaların onaylanmasını ve bir seçim sırasında veya meclisteki bir oylamada gerekli çoğunluğun elde edilmesini sağlayacak pazarlık marjıdır. Kazanç durumu üzerinde çok önemli etkisi olan bu marj aynı zamanda taraflar arasındaki pazarlık sürecini de şekillendirmektedir. İç politika ile dış politikanın arasındaki aktarım bağına çevreleyerek bir alan oluşturan pazarlık marjının sınırlarının devletin sınırlarına ulaşması anlaşmanın mümkün olduğu evreyi göstermektedir.

Şekil 2: İki Aşamalı Oyun Modelinde Pazarlık Marjının/Taviz Alanının Yeri

Şekil 2’de de görüldüğü üzere; iç ve dış politikanın iç içe geçmiş yapısını gösteren kapalı eğri şekiller (elips) aynı zamanda pazarlık marjının her mesele için farklı boyutta oluşan değişken yapısını da temsil etmektedir. Zira hükümetler her durumda eşit büyüklükte bir taviz alanına sahip değildir. Hükümetler bazı konularda geniş bir pazarlık marjını elinde bulundururken bazı konularda oldukça kısıtlı bir

alandaki hareket etmek durumunda kalabilmektedir. Bu durum modelin iç içe geçmiş karmaşık geometrik yapısından kaynaklanmaktadır. Belirleyici faktör olan iç politikanın boyutunda meydana gelen bir genişleme, dış politika alanının daralmasına ve dolayısıyla hükümetin pazarlık marjının veya taviz alanının küçülmesine neden olmaktadır veya bunun tam tersi de mümkün olabilmektedir. İki aşamalı oyunların doğasından kaynaklanan bu değişken durum uluslararası müzakereler boyunca da sürekli devam etmektedir. Bu nedenle İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nde müzakerelerin içeride ve dışarıda eş zamanlı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla her ne kadar Şekil 2'deki modelde iç politika, sabit bir şekilde gözükmekteyse de onun, müzakerelerin gidişatına göre, bir göz bebeği gibi büyüyüp küçüldüğünü unutmamak gerekmektedir.

İkinci aşamadaki pazarlık marjının sınırları, birinci aşama anlaşmalarının anlaşılması için çok önemlidir. Zira bu aşamada hükümetlerin taviz alanının genişlemesi ilk aşamadaki anlaşmaların onaylanma ihtimalini ve uluslararası pazarlıktan elde edilen ortak kazancın dağılımını etkileyecektir. Ayrıca ilk aşamadaki müzakereciler tarafından karşı tarafın taviz alanının olduğundan daha büyük algılanması diğer müzakerecinin gözünü korkutabilir. Bu durum da pazarlık marjı büyük algılanan tarafın anlaşmada daha avantajlı bir konum elde etmesine neden olabilir. Buna güzel bir örnek; Lozan müzakereleri sırasında İngiliz tarafının kurduğu güçlü istihbarat ağıyla Türk tarafının yazışmalarını deşifre etmesine verdiği önemdir. İngiliz tarafı bu ağ sayesinde müzakereler boyunca Türk tarafının taviz alanının boyutlarını bilerek davranmış ve Türk tarafının pazarlık marjını olduğundan daha az veya fazla göstererek anlaşma için bir avantaj sağlamasını engellemiştir.

Putnam (1988: 437-452), pazarlık marjının boyutunu etkileyen üç faktöre dikkat çekmektedir. İlk faktör; gücün dağılımı, tercihler ve ikinci aşama bileşenleri arasındaki koalisyonlardır. İkinci faktör siyasi kurumlar, üçüncü faktör ise ilk aşama müzakerecisinin stratejileridir. Putnam'ın dikkat çektiği bu üç faktör; Lozan müzakerelerinde açık şekilde ortaya çıkmış ve müzakerelerin gidişatı üzerinde belirleyici bir etki uyandırmıştır. Lozan müzakerelerinde somut yansımaları izlenen bu faktörler aynı zamanda çalışmada, modelin açıklayıcı çerçeve olarak kullanıldığı bölümün önemli başlıkları arasında yer almaktadır.

1.2.3. Belirsizlik “*Uncertainty*”

Putnam’a göre; (1988: 452-453) iki aşamalı oyunlarda anlaşmanın gidişatını etkileyen durumlardan biri de belirsizliktir. Belirsizlik, bu süreçte taraflara avantajlar getiren bir pazarlık aracı unsuru olabildiği gibi aynı zamanda süreci olumsuz etkileyen bir unsur olarak ayak bağı da olabilir. Bu anlamda eğer belirsizlik; karşı tarafın pazarlık marjının boyutu ile ilgili ise iki tarafın da anlaşmadan istem dışı çekilme riskini arttırabilir ancak aynı zamanda belirsizlik, müzakerecilerle kendi pazarlık marjını olduğundan az göstererek karşı tarafı yanıltıcı bir özendiriciye sahip olmasına da fırsat verebilir. Lozan müzakerelerinde İngiliz istihbarat görevlilerince düzenlenen raporlar Türk tarafının pazarlık marjıyla ilgili belirsizliği ortadan kaldırmıştır. İngiliz istihbaratının müzakereler sırasında Türk tarafının iç bileşenleri arasındaki yazışmaları içeren telgrafları ele geçirmesi, İngiltere’nin Türk heyetinin bakış açısını ayrıntılı şekilde görerek Türkiye’nin müzakerelerdeki pozisyonunu iyi değerlendirmelerini sağlamıştır (Demirci, 2011: 84). Böylelikle İngiltere, Türk heyetinin taviz alanı ile ilgili belirsizliği ortadan kaldırarak heyetin yanıltıcı bir özendiriciye sahip olmasının önüne geçerek müzakerelerdeki istemsiz çekilme riskini ortadan kaldırmıştır.

Belirsizlik durumu; iki aşamalı oyunda, taraflar için riskleri ve fırsatları birlikte sunan ve iyi hesaplanması gereken bir unsurdur. Bu nedenle bu unsuru kullanacak tarafın aldığı risklerin doğuracağı maliyetleri karşılayabilecek durumda olması gerekmektedir. Aksi durumda taraflar müzakerelerin sona ermesi tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler. Lozan’da Lord Curzon’un konferans başlamadan önce yaptığı hamleler bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu bağlamda Curzon, ilk aşamanın başlangıç konumunu şekillendirmek için konferansın başlangıcını, Türkiye’ye haber vermeden, 13 Kasım’dan 20 Kasım’a ertelemiştir. Bu durum barış görüşmelerinin geleceği hakkında belirsizlik yaratmış ve risk oluşturmuştur. Curzon, bu riski alarak doğuracağı maliyetleri karşılayabileceğini göstermiştir. Böylelikle riski fırsata dönüştürmüş ve pazarlık marjının boyutlarıyla ilgili karşı tarafa gözdağı verebilmiştir. Buna karşılık Türk tarafı da bu belirsizliği fırsata dönüştürerek müzakerelerde strateji oluşturmak, karşı tarafın stratejisini anlamak ve organize olmak için zaman kazanmıştır. Bu zaman süresince dış basının taranması konusunda

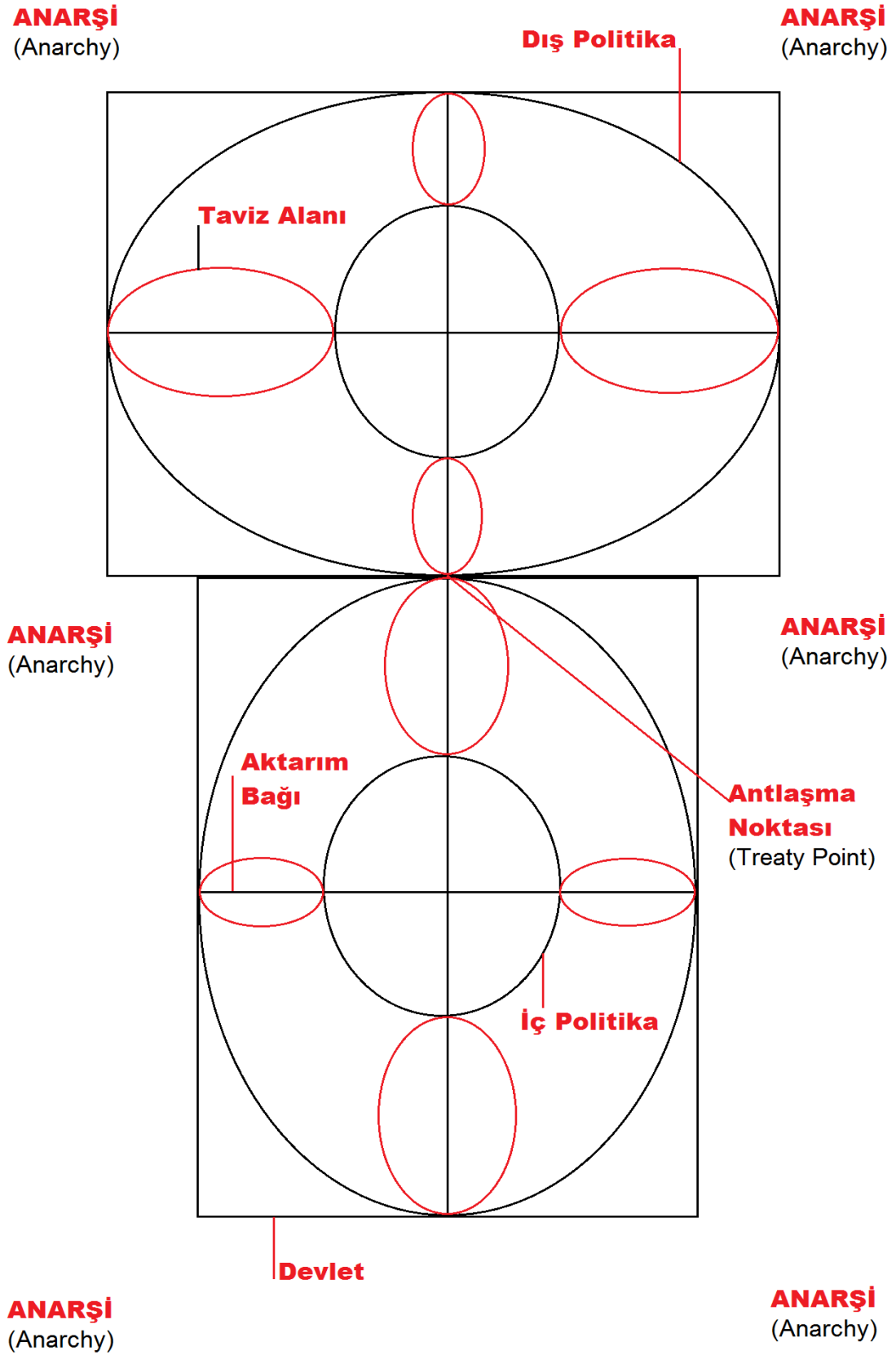
görev paylaşımı yapılarak uluslararası kamuoyunun görüşü hakkında fikir edinilmiştir. Ayrıca İsmet Paşa bu sürede, Fransa Başbakanı Poincare ile görüşerek konferansın ilk aşama anlaşmasının başlangıç konumunun şekillenmesine, başarılı olamasa da, etki etme ve karşı tarafın niyetini anlama (Demirci, 2011:90-91) fırsatı bulmuştur.

1.2.4. İç ve Dış politika Bağlantısının Temel Özellikleri

RST'nin bir modeli olan İki Aşamalı Oyunlar, devlet merkezli diğer teorilerin aksine ulusal çıkarın gerektirdikleri hakkında içeride bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir. Modele göre; hükümetlerin, yereldeki ve uluslararası alandaki şartları eş zamanlı olarak asgari müşterekte buluşturmaları gerekmektedir. Bu durum; hükümet adına müzakereleri yürüten temsilciyi stratejik fırsatlar ve ikilemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bir taraftan uluslararası baskılar ile temsilcinin kendi tercihleri diğer taraftan da hükümetin ve yerel kamuoyunun talepleri, bu ikilemi ve fırsatları yaratan ortamı meydana getirmektedir. Bu ortamda, bazı durumlarda uluslararası baskılar yerel dengeleri sarsarak iç politikaya etki etmekte ve iç politikada değişen dengeler uluslararası müzakereleri etkileyebilmektedir. Bu anlamda Putnam'ın modeli; yerel yapı ile uluslararası ilişkiler arasındaki karşılıklı etkileşimin deneysel görüntülerini organize eden ve genişleten kavramsal bir çerçeve oluşturmuş ve aynı zamanda dış politika ile iç politika arasındaki bağlantıların özellikleri vurgulamıştır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Uluslararası anlaşmalardan gönüllü ve istemsiz çekilme arasındaki ayrım önemlidir.
- Yerel çıkarların homojen olduğu meseleler ile bu çıkarların daha heterojen olduğu meseleler arasında zıtlık vardır. Çıkarların heterojen olması, uluslararası işbirliğini teşvik edebilir.
- Bir oyun masasındaki stratejik hareketlerin diğer masadaki beklenmeyen koalisyonları kolaylaştırmasına neden olan sinerjik konu bağlantısı ihtimali mevcuttur.

- İçerdeki karar vericileri güçlendiren kurumsal düzenlemelerin, karar vericilerin uluslararası pazarlıktaki pozisyonunu zayıflatması veya bunun tam tersinin olabilmesi paradoksal bir olgudur.
- Uluslararası tehdit, teklif ve yan ödemelerde hedef belirlemede içerideki ve dışarıdaki etki alanını hesaba katmak önemlidir.
- İç politika ile ilgili belirsizliğin stratejik kullanımı ile özel ve birbirine girmiş taviz alanın faydası önemlidir.
- Uluslararası baskıların iç politikaya yansıma ihtimali vardır.
- Ulusal lider ve özellikle onun iç siyasetteki belirlenmiş yatırımlarının uluslararası sonuçları ile onun adına müzakerede bulunanların arasındaki çıkar farklılıkları da iç ve dış politika arasındaki bağlantının önemli özelliklerindedir (Putnam, 1988: 460).

Şekil 3: İki Aşamalı Oyun Modelinde Anlaşma Noktası

Şekil 3, iki aşamalı oyunlarda anlaşmanın sağlandığı noktayı göstermektedir. Buna göre anlaşmanın gerçekleşmesi; hükümetlerin iki aşama arasındaki aktarım bağına kurmalarına ve tarafların taviz alanlarının kesişmesine bağlıdır. İki aşamalı oyunlar literatürüne bakıldığında bu kesişmeyi etkileyen üç temel faktör olduğu görülmektedir. Bunlar; (1) taviz alanının boyutları, (2) meselenin iç politikadaki ve (3) dış politikadaki boyutlarıdır. Bu üç faktörün birbiriyle etkileşim halinde oldukları kabul edilmektedir. Şekil 3'te iç ve dış politika, iç içe geçmiş iki elips daire şeklindedir. Bu dairelerden birinin boyutunda meydana gelen değişme, diğerini ters orantılı şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla bir mesele; iç politikada daha az yer kaplıyorsa dış politikaya daha fazla yer açmakta veya bunun tam tersi de olabilmektedir. Bununla birlikte müzakerede bulunan iki ülke için; aynı meselede iç ve dış politika alanları farklı boyutlarda da oluşabilmektedir. Bu anlamda aynı mesele, bu iki ülkenin birinin iç politikasında geniş bir yer kaplarken diğerinde dar bir alanda ele alınabilmektedir. Bu durum, ülkelerin dış politikaları için de geçerlidir. Bu nedenle Şekil 3'teki geometrinin mantığından da anlaşılacağı gibi bir meselenin iç ve dış politikadaki boyutu, tarafların ihtiyacı olan taviz alanının boyutunu da belirlemektedir.

Şekil 3 standart bir model olduğundan iki ülkenin de nihai antlaşmayı oluşturan faktörlerinin boyutları neredeyse birbirine eşit gözükmektedir. Başka bir ifadeyle bu faktörlerin reel politikada, iki farklı ülkede böylesine birbirine yakın boyutlarda oluşma ihtimali oldukça düşüktür. Zira iç ve dış politika arasındaki bağlantıyı şekillendiren pek çok özellik bulunmaktadır. Yerel yapıları oluşturan iç bileşenler, bu iç bileşenleri meydana getiren kendi bileşenleri ve dış politika meselelerinin bunlar üzerindeki etkisi çoğunlukla değişkenlik göstermektedir. Üstelik bu değişkenlik, uluslararası müzakereler devam ederken de değişiklik gösterebilmektedir. Putnam bu nedenle iki aşamalı oyunların eş zamanlı yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Eş zamanlı yürütülmeyen müzakereler, tarafların ihtiyaç duydukları taviz alanlarını tam olarak kestirememelerine neden olabilmektedir. Bu da bir ülkenin; gereğinden fazla taviz vererek ikinci aşama onayını alamamasına veya taviz alanını genişletmemek için gereğinden fazla ısrar ederek birinci aşamada uzlaşmanın sağlanamamasına neden olabilmektedir.

Lozan müzakerelerinde, taraf devletlerin nihai anlaşmayı şekillendiren faktörleri incelendiğinde; konferansta ele alınan meselelerin bu faktörler üzerindeki etkilerinin farklı boyutlarda olduğu görülmektedir. Örneğin Musul meselesi; Fransa ve İtalya'nın iç politikasında daha küçük bir alanı kaplamış ve bu durum, tarafların müzakerelerde verebileceği taviz alanını genişletmiştir. Oysaki Türkiye ve İngiltere'nin iç politikasına bakıldığında, Musul meselesinin yoğunluklu olarak yer aldığı ve geniş yer kapladığı bu nedenle de verebileceği taviz alanının daraldığı görülmektedir. Öte yandan kapitülasyonlar ve azınlıklar meselesinde Fransa ve İtalya'nın; tazminatlar ve sınırlarda İtalya ve Yunanistan'ın; Boğazlarda İngiltere'nin; imtiyazlarda İngiltere ve Fransa'nın iç politika alanlarının geniş, taviz alanlarının diğer devletlere göre daha dar olduğu söylenebilir. Ayrıca bu noktada Lozan'da görüşülen hemen hemen bütün bu meselelerde alınan kararlar, Türkiye'nin ve halkının geleceğini şekillendireceğinden; Lozan'ın bizatihi kendisi, Türkiye'nin iç politikasında diğer devletlerinkine göre çok daha geniş bir yer kapladığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla Lozan'ın Türkiye iç politikasında kapladığı bu geniş alan, onun pazarlık marjının veya taviz alanının küçülmesine neden olmuştur.

Putnam'ın yukarıda sıraladığı iç ve dış politika arasındaki özellikler ve Şekil 3'teki model, Lozan müzakerelerinin incelenmesinde çalışmaya kılavuzluk edecektir. Putnam iki aşamalı oyunlarda iç politikayı belirleyici faktör olarak görmektedir. Bu nedenle çalışmada, Lozan müzakerelerinin yaşandığı süreçte tarafların (İngiltere ve Türkiye) iç politikaları önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.5. Modelin Uygulandığı Örnekler

Robert Putnam, 1988 yılında yazdığı makale ile iç ve dış politika arasında bir etkileşim olduğunu savunmuş ve bu etkileşimin uluslararası bir anlaşmanın nasıl sağlandığına ilişkin açıklayıcı bir model oluşturmuştur. Bu model özellikle Soğuk Savaş sonrasında pek çok akademisyen ve yazar tarafından incelenerek, geniş bir yelpazede, çeşitli meseleleri açıklayan bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu dönem öncesinde Thomas Schelling'in (1960) Çatışmanın Stratejisi (*The Strategy of Conflict*) isimli çalışmasında, İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nin temel varsayımlarının izine rastlanmaktadır. Helen Milner'in (1997: 68) "*Schelling varsayımı*" olarak adlandırdığı bu varsayım; uluslararası müzakerelerde hükümet temsilcisinin

imzalanacak anlaşmanın kendi meclisi tarafından da onaylanacağı garantisinin karşı taraf tarafından bilinmesinin önemine dikkat çekmektedir. Buna göre; temsilcinin içeriden aldığı destek, bu ülkeye müzakerelerde pazarlık avantajı sağlamaktadır. Bu durum bir bakıma, Putnam'ın "*win-set*" kavramıyla geliştirdiği argümanlarla örtüşmektedir. Nasıl ki Putnam'a göre hükümetlerin pazarlık marjlarının ya da taviz alanlarının geniş olması anlaşmanın imzalanmasında önemli bir faktör ise Schelling'e göre de uluslararası müzakerelerde hükümetlerin kendi meclislerinin desteğini arkalarına almaları ve bunu karşı tarafın bilmesi pazarlık avantajı açısından önemli görülmektedir.

Schelling (1960: 27-28) bu durumu; ABD Hükümeti'nin diğer hükümetlerle dış yardımın ne şekilde kullanılacağı veya tarife indiriminin nasıl kullanılacağı konusunda yaptığı görüşmelerde gözlemlemiştir. Buna göre hükümet, mümkün olan en iyi düzenlemeyi müzakere etmekte serbest kalırsa ya da arkasına meclisin desteğini alamazsa görüşmelerde dik bir duruş gösteremez. Böyle bir durumda meseleler tartışmalı noktalara vararak müzakereler sonlanabilir. Schelling bunu "*sağlam duruş*" (*firm position*) kavramıyla açıklamıştır. Schelling, sağlam duruşu olmayan hükümetlerin; karşı taraf için ödün vermeye razı bir görünümde algılandığını belirtmiş ve sağlam bir duruşun hükümete pazarlık avantajıyla birlikte diğer taraftan tavizler koparmasını da sağlayabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla Schelling de Putnam gibi iç bileşenlerin uluslararası müzakereler üzerindeki etkisinin varlığına ve bunun önemine dikkat çekmiştir.

Schelling'in sağlam bir duruşun hükümetlere pazarlıklarda karşı taraftan tavizler koparmasını sağlayacak avantajlar kazandırdığı varsayımı; Lozan müzakerelerinde, İngiliz temsilci Lord Curzon'un stratejisinde de kendini göstermektedir. Curzon, müttefikler arasında tam bir görüş birliği olmamasına rağmen böyle bir birliğin var olduğu izlenimini uyandırmak için büyük bir çaba göstermiş hatta Majesteleri Hükümeti adına Fransa'ya iki bölümden oluşan ve İngiltere'nin taviz alanının sınırlarını çizen bir muhtıra göndermiş ve özellikle ilk bölümle ilgili Fransa'nın desteğini almadan barış görüşmelerine başlayamayacağını belirtmiştir (Şimşir, 2002:111-114). Curzon'un bu destek arayışı, Schelling'in (1960: 28) "*sağlam duruş*" kavramıyla da örtüşmektedir.

Konferansın başlangıcında bu sağlam duruşu oluşturan Curzon usul denetimini de bu duruşun verdiği güçle ele geçirincede kendi çıkarlarını gerçekleştirene kadar müzakereleri yavaşlatma taktiği izlemiş ve önceliği Türkiye'nin görece zayıf, kendisinin de güçlü olduğu konulara vermiştir (Rush,1980: 84). Bu taktik doğrultusunda konferansı toprak komisyonu ile açan Curzon, İngiltere'nin askeri güç bulundurduğu bölgelerde, Musul ve Boğazlar meselelerinde ilerleme sağlanmasını amaçlamıştır. Konferansın böyle çetrefil meselelerle başlaması Fransız ve İtalyan temsilcilerin başkanı olduğu komisyonların daha yavaş çalışmasına neden olmuş, görüşmeler Musul ve Boğazlar meselesinde kilitlenmiştir. Dolayısıyla Curzon'un müzakereler başlamadan oluşturduğu müttefik cephe, İngiltere'nin konferansa sağlam bir duruşla başlayarak müzakerelerin gidişatını belirleme gücünü elde etmesini sağlamıştır. Curzon ele geçirdiği bu avantajı kaybetmemek için konferansın sonuna kadar “*sağlam duruş*”unu korumaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş sonrası literatürde kamuoyu ile dış politika arasındaki bağlantıyı inceleyen çalışmaların sayısı artmakla birlikte buna karşıt argümanlar geliştiren çalışmalar da yapılmıştır. Bu da bu konuda yapılan tartışmaları iki genel düşünce bağlamında şekillendirmiştir. Ancak bu konudaki görüş farklılığının başlangıcı Soğuk Savaş Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Holsti'ye (1992) göre bunlardan ilki, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki 20 yıl içinde ortaya çıkmıştır. Bu ilk görüş; tutarlılık ve bütün olarak düşünmede eksikleri olan kamuoyunu, istikrarlı ve etkili bir dış politika için geçici ve yetersiz bulmaktadır. Bu nedenle de bu görüş tarafından iç bileşenlerin dış politikaya etkisinin çok az ve sınırlı olduğu ileri sürülmektedir.

Diğer taraftan ortaya atılan ikinci görüş; Vietnam Savaşı ve sonrasında ürününü olan, “içerisi dışarısını etkiler,” önermesi üzerinde şekillenmiştir. Örneğin Page ve Shapiro (1992), iç politikayı geçici olmanın çok ötesinde görmüş ve dış politikadaki kamuoyu tutumunun zaman içinde oldukça istikrarlı ve tutarlı olduğunu öne sürmüştür. Marra, Ostrom ve Simon (1989); bir cumhurbaşkanının dış politikanın yürütülmesinin halk tarafından onaylanmasının cumhurbaşkanının eylem özgürlüğüne katkıda bulunduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre cumhurbaşkanları dış politikalarını ustalıkla işlerken halkın onayını kendini güvence altına almak için

gözetmek durumundadır. Bu sadece kamuoyuna karşı sorumlu seçilmiş kişilerle de sınırlı değildir. Powlick (1991, 1995), dış politika görevlileri arasında dış politika sürecine kamuoyu girişi ve etkisinin hem gerekli hem de arzu edildiği konusunda yaygın bir görüş olduğunu belirtmektedir. Bu alandaki çalışmaların çoğu kamuoyuna ve Amerikan dış politikasına odaklanmış olsa da kamuoyunun ve dış politikanın diğer demokratik sistemlerdeki rolüne değinen çalışmalar Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle daha da artmıştır (Trumbore, 1998: 546-547).

Kamuoyu ve dış politika literatürü, İki Aşamalı Oyunlar Modeli ile doğal bir uyum göstermektedir. Putnam (1988: 432, 437), ikinci aşamadaki aktörlerle ilgili listesine kamuoyunu dâhil etmiş ve kamuoyunu oluşturan bürokrasi, ticaret ve lobi grupları, çeşitli cemaatler ve siyasi partiler gibi iç bileşenlerin koalisyonun kurulmasında stratejik olarak yer verildiğini vurgulamıştır. Buna göre Putnam İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nde devleti yekpare bir yapı gibi görmemiş aksine devleti farklı gruplardan oluşan heterojen yapılar bütünü olarak ele almış ve metaforunu buna göre oluşturmuştur.

Putnam'ın metaforunun temelini oluşturan bu çoğulcu düşünce, onun modelini örnek çalışmalarda uygulayanlarda da kendini göstermektedir. Örneğin Leonard J. Schoppa (1993) çalışmasında; dış baskının (*gaiatsu*) Japonya'da neden başarılı olup diğerlerinde işe yaramadığını araştırdığında bunun temel gerekçesini Japonya'daki iç bileşenlerin etkisine bağlamaktadır. Eichenberg (1993); kamuoyu, oylama ve seçim meseleleri ile uluslararası anlaşmaların onaylanması arasında açıkça bir bağlantı kurmaktadır. Buna göre vatandaşlar bir meselede harekete geçtiğinde, hükümetlerin seçmenlerin fikirlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira seçim sürecinin kendisi kamuoyunun kurumsallaşmasını temsil etmektedir.

Mayer (1992), uluslararası sözleşmelerin onaylanmasını sağlayan iç bileşenler için ayrılan yan ödemelerin stratejik kullanımını incelemiştir. İncelemede; Putnam'ın içerisi ve dışarıları arasındaki etkileşimin niteliksel özelliklerinden biri olarak gördüğü yan ödemelerin kamu tercihlerini değiştirme imkânı araştırılmış ve bunun mümkün olduğu ileri sürülmüştür. Lida (1993), yerel kısıtlamaların uluslararası müzakerecilerin seçeneklerini ne zaman gerçekten sınırladığını

belirlemek için belirsizlik ve bilgi asimetrisinin etkisini açıklayan model geliştirmeye çalışmıştır.

Mo (1994), uluslararası görüşmelerde iç baskının etkisinin karar verici ve yerel unsurlar arasındaki siyasi gücün dağılımına bağlı olduğunu tartışarak; kamuoyunun iki aşamalı oyuna bir kısıtlama olarak nasıl hizmet edebileceğini araştırmıştır. Bir başka çalışmada Mo (1995), müzakereci ile iç bileşenler arasındaki ilişkinin müzakerecinin uluslararası bir sözleşme yapma kabiliyetine getirdiği kısıtlamaları artıran koşulları tanımlamak için bunu bir adım daha ileri götürmüştür. Bu çalışmasında, iç bileşenlerin pazarlık gücünün bir sözleşmeyi veto etme güçlerine bağlı olarak belirlendiğini savunmaktadır. Mo'nun bu argümanı, iç bileşenler ile karar vericiler arasındaki güç dengesi ve bu bileşenlerin veto gücünün önemi hakkında kamuoyunun, özellikle de mobilize edilmiş karar vericilere ve kamu politikalarına dikkate değer şekilde etki etme potansiyeli olan seçmenlerin bulunduğu demokratik bir ortamda, iki aşamalı oyundaki rolü meselesine önemli ölçüde açıklık getirmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen çalışmaların dışında Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli'ni kullanan başka çalışmalar da mevcuttur. Chiou'nun (2010) Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyeleri arasında ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan protokolleri içeren antlaşmaları inceleyen makalesi ve Pahre'nin (1997) Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin yerel kurumlarının AB Parlamento'suna etkisini incelediği çalışması, uluslararası örgütler üzerindeki kamuoyu etkisini ortaya çıkarması bakımından önemli görülmektedir. Chiou (2010:41-42) makalesinde hangi faktörün ya da faktörlerin ASEAN ülkelerini AFTA (ASEAN Serbet Ticaret Bölgesi) antlaşmalarına ulaştırdığını ve son yirmi yılda yaşanan bu ilerlemenin nasıl devam ettirilebildiğini araştırmıştır. Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modelini kullanan bu makale; siyasi liderlerin tercihlerinin, yerel desteğin (pazarlık marjınının istikrarı/ taviz alanının standartı), makroekonomik faktörlerin ve AFTA anlaşmalarının gerçekleştirilmesine ilişkin dış ekonomik ilişkilerin olası etkilerini belirlemeye çalışmıştır. Pahre (1997: 167-168) ise yaptığı çalışmayla AB entegrasyonu sürecinde devletlerin yerel bileşenlerinin onayını alması için gereken koşulları araştırmıştır.

Smith (1998) ile Trumbore ve Boyer'in (2000) uluslararası krizleri incelemesi, Lida'nın (1996) iki aşamalı oyunda gönülsüz çekilmeleri incelediği çalışması, Lisowski'nin (2010) ABD Başkanı George W. Bush'un Kyoto Protokolü'nü imzalamayı reddetmesi üzerine yaptığı inceleme, Shamir ve Shikaki'nin (2005) İsrail Filistin meselesi üzerine yaptığı inceleme, Oppermann'ın (2008) İngiltere'deki Tony Blair Hükümetinin AB politikası üzerine yaptığı inceleme, Sebenius'un (2013) Almanya Eski Dışişleri Bakanı James Baker'ın kilit rol oynadığı Almanya'nın yeniden birleşmesi üzerine Soğuk Savaş sonrası yapılan müzakereler ile ilgili çalışması, Menz'in (2011) göç politikalarının Avrupalılaşması ve devlet dışı aktörlerin buna etkisini incelediği makalesi, Lehman ve McCoy'un (1992) 1988 yılında Brezilya Hükümeti'nin dış borçlarını yeniden yapılandırmak için Dünya Bankası yetkileriyle yaptığı pazarlıkların iki aşamalı oyundaki yerini incelediği makalesi, Mitchell'in (2001) iki aşamalı oyunda uluslararası kurumlarda baş müzakerecinin etkisi araştırması, Carment ve James'in (1996) Balkanlar ve Güney Asya'daki etnik çatışmaların kanıtları üzerine yaptığı araştırmalar bu konuda literatürde yer alan önemli çalışmalar arasında yer almaktadırlar.

Çalışmada Lozan müzakerelerinin anlaşılması ve sonuçlarının değerlendirilmesi amacıyla açıklayıcı çerçeve olarak kullanılacak İki Aşamalı Oyunlar Modelinin uygulanmasına kılavuzluk etmeleri amacıyla Trumbore'nin (1998) İngiltere-İrlanda barış süreci üzerine yaptığı araştırma, LeoGrande'nin (1998) ABD'nin Küba politikası üzerine yaptığı inceleme ve Lieberfeld'in (2008) Oslo'da FKÖ ile İsrail arasında yürütülen gizli görüşmeleri üzerine yaptığı çalışma seçilmiştir.

Bu üç çalışmanın seçilmesinin nedeni; Lozan müzakereleriyle benzerlik gösteren yönleridir. Örneğin İngiltere-İrlanda barış sürecindeki İngiliz kamuoyunun tutumu ile Lozan müzakerelerindeki tutumu karşı taraflarla kıyaslandığında ikisinde de etkisi daha azdır. Uluslararası müzakerelerde bir tarafın kamuoyu ilgisinin diğerinden daha az olduğu durumlarda ortaya çıkan sonuçları göstermesi bakımından Trumbore'nin çalışması önemlidir. Trumbore çalışmasında; İngiltere ile İrlanda arasında yapılan Kuzey İrlanda'nın statüsüyle ilgili görüşmeleri incelemiş ve kamuoyunun uluslararası bir anlaşmayı doğrudan onaylama gücüne sahip olması

durumunda, müzakereciler üzerindeki kısıtlayıcı etkisini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Trumbore bunu yaparken de kamuoyunun bu anlaşmayı onaylama gücü dolaylı olduğu zaman, müzakere altındaki meselenin yoğunluğunun kamu tercihlerinin karar vericilere kısıtlama getirip getirmediğinin belirlenmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bu bakımdan Lozan müzakerelerinin İngiltere ve Türkiye kamuoylarındaki yoğunluğunun farklı olmasının ortaya çıkardığı etkilerini incelemek adına Trumbore'nin çalışmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli, özellikle “heterojen” meseleler olduğunda daha da karmaşık hale gelebilmektedir. Böyle bir durumda iç bileşenler tercihlerine göre bölünmekte ve müzakereler iç bileşenlerin bir kısmı için faydayı artıran bir süreç olarak görülürken başka bir kısmı için tam tersi şekilde algılanabilmektedir. Bu gibi durumlarda anlaşmanın sağlanması için “yan ödemeler” (**side payments**) önemli bir araç olabilmektedir. Böyle durumlarda, doğrudan müzakereye dahil olmayan müttefik devletler de anlaşmanın sonuçlarından faydalanabilmektedirler.

Putnam müttefikleri ikinci aşama oyunun bir türü olarak ele alırken, Knopf (1993) onları “üçüncü aşama” oyununun bir parçası olarak ayrı ayrı ele almaktadır. Ayrıca bazı durumlarda devletler, eşzamanlı olarak birden fazla ilk aşama müzakeresine de dahil olabilmektedir. Bu da bir müzakerenin sonucunun diğerinin sonucunu etkilemesine yol açabilmektedir. Küba'nın hem Birleşik Devletler hem de Sovyetler Birliği ile ilgili deneyimi belki de böyle karmaşık bir oyunun en iyi örneğidir (LeoGrande, 1998:68). Bu nedenle Lozan müzakerelerinin yan ödemelerinin anlaşılmasında LeoGrande'nin incelemesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Lieberfeld'in (2008) Oslo'da FKÖ ile İsrail arasında yürütülen gizli görüşmeleri üzerine yaptığı çalışmanın geniş bir şekilde ele alınmasının nedeni ise Lozan müzakerelerinde nihai antlaşmanın önündeki en büyük engel olan Musul meselesiyle Oslo'daki gizli görüşmelerde benzer bir etki uyandıran Kudüs meselesinin çözümündeki ortak unsurlardır. Ayrıca Lieberfeld'in çalışması, gizliliğin iki aşamalı oyunlardaki etkisini göstermesi bakımından da önemli görülmüştür.

1.2.5.1. İngiltere-İrlanda Örneği

Trumbore'nin (1998) "*Uluslararası Müzakerelerde Yerel Bir Kısıtlama Olarak Kamuoyu: Anglo-İrlanda Barış Sürecinde İki Aşamalı Oyunlar*" başlıklı çalışması, kamuoyunun uluslararası müzakerelerde ne zaman kısıtlama oluşturup ne zaman oluşturmayacağını anlamak için kavramsal bir zemin meydana getirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle makalede, iki aşamalı oyunların temel teorik argümanları tartışıldıktan sonra İngiltere-İrlanda barış süreci incelemesinden elde edilen kanıtlar; kamuoyunun hangi durumlarda kısıtlayıcı bir unsur olarak ortaya çıktığını göstermek için kullanılmıştır. Zira Trumbore'ye (1998:548) göre kamuoyu, uluslararası müzakerelerde her durumda kısıtlayıcı bir rol üstlenmemektedir.

Trumbore'ye (1998:549) göre kamuoyunun uluslararası müzakerede oynadığı rolün belirlenmesinde üç faktör merkezi öneme sahiptir: (1) karar vericilerin ve diğer yerel bileşenlerin kamuoyundaki tercihleri, (2) müzakere altındaki konunun yoğunluğu ve (3) halkın potansiyel bir anlaşmayı onaylama gücüdür. Trumbore (1998:550) bu faktörlerden hareketle üç temel varsayım ortaya koymuştur.

Bunlardan ilki; kamuoyunun, halkın tercihleri ile karar vericiler arasında bir uyumsuzluk olduğunda bir kısıtlama olarak hareket edebileceğidir. Bu uyumsuzluk en belirgin şekilde hem İngiliz hem de İrlanda hükümetlerinin bölgedeki (Kuzey İrlanda) egemenlik hakkını talep etmesiyle yaşanmıştır. Hükümetler bu taleplerini kendi iç hukuklarına yansıtarak meşru bir zemin oluşturmuş ve taleplerin sonraki hükümetler için de bağlayıcı olmasını sağlamışlardır. Sonuçta 1990'lı yıllarla birlikte İrlanda kamuoyunda yaşanan esneklik; hükümetin egemenlik iddiasını korumak şartıyla, barış görüşmelerinde elini güçlendirmiş ve ona manevra alanı sağlamıştır. Bu durum Lozan'daki Musul meselesine ilişkin karşılıklı taleplerdeki uyumsuzlukla benzerlik göstermektedir.

İkincisi; müzakere altındaki konunun yoğunluğu ne kadar yüksek olursa kamu tercihlerinin karar alıcıları sınırlama olasılığı o kadar artar varsayımdır. Trumbore (1998:560) bu varsayımını açıklamak için İngiltere'de seçim

dönemlerinde (1986-1987-1992-1995-1996) yapılan anketlerde (1986-1987-1992-1995-1996) Kuzey İrlanda meselesine seçmenin nasıl yaklaştığını incelemiştir. Bu incelemeye göre Kuzey İrlanda meselesinin İngiltere seçmeni için işsizlik, sağlık/sosyal güvenlik sistemi, eğitim gibi konuların çok gerisinde bir önemde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Trumbore (1998:561), İngiliz kamuoyunda düşük yoğunluklu görülen bu meselede; seçmenlerin, hükümeti kısıtlama veya onaylama güçlerini kullanmadığı sonucuna varmıştır.

Üçüncü varsayım; kamuoyu, uluslararası anlaşmayı onaylamak için doğrudan veya dolaylı bir güce sahip olduğunda bir kısıtlama olarak hareket edebilir şeklindedir. Bu varsayım bağlamında Trumbore (1998:552-556), İrlanda kamuoyunu örnek göstererek Kuzey İrlanda'nın statüsü üzerine yapılan anketlerin sonuçlarını incelemiştir. Buna incelemeye göre İrlanda kamuoyu, İngiltere'ninkinin aksine Kuzey İrlanda'nın statüsüne dair yerel taviz alanını belirgin ve dar bir şekilde sınırlandırılmıştır. Zira İrlanda Hükümeti Kuzey'deki egemenlik iddiasından İngiltere'deki gibi parlamento kararı ile vazgeçebilecekken ancak anayasasında değişiklik yaparak ve referandum sonucunda vazgeçebilmiştir.

Özetle Trumbore (1998) bu makalesinde; İngiltere ve İrlanda Hükümetlerinin Kuzey'deki egemenlik iddialarından vazgeçme kararlarının alınma süreçlerini incelemiş ve bu süreçte kamuoylarının etkisiyle tarafların taviz alanlarının nasıl oluştuğuna dair varsayımsal nitelikte açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Trumbore'nin getirdiği bu açıklamalardan Lozan müzakerelerinin incelenmesi sırasında faydalanılacaktır.

1.2.5.2. ABD-Küba Örneği

William M. LeoGrande (1998) çalışmasında; Soğuk Savaş sonrasında değişen dünyada, ABD'nin değişmeyen Küba politikasının nedenlerini İki Aşamalı Oyunlar Modeliyle açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken 1994 yılındaki Kübalı mülteciler krizini ve 1996 yılında iki küçük sivil ABD uçağının Kübalı savaşçılar tarafından düşürülmesini örnek olarak ele almıştır. LeoGrande'ye (1998:75) göre Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Küba politikasındaki bu anomalinin temel nedeni, Küba'dan ABD'ye kaçan ya da sürgün edilen rejim muhaliflerinin ABD'de

kurdukları güçlü lobilerdir¹³. Buna göre güçlü Kübalı Amerikan lobisinin yükselişi, yerel aşamada (ikinci aşama) Küba'ya yönelik ABD politikasını şekillendiren ana faktör olmuştur. ABD'de Küba konusunda çalışan tek önemli ve örgütlü grup olan rejim muhalifi Kübalı Amerikalılar bu alana hâkim olmuşlardır.

Putnam'ın belirttiği gibi uluslararası bir anlaşmanın siyasi maliyetleri orantısız bir şekilde uyumlu ve politik olarak harekete geçirilmiş tek bir yerel gruba düştüğünde ve anlaşmanın faydaları yaygın bir şekilde dağıtıldığında mobilize olan bu grup genellikle onaylamayı engelleme gücüne sahiptir. Bu açıklama, bu süreçteki ABD'nin Küba politikasıyla mükemmel bir uyum göstermektedir. Bu politikanın bir yansıması da Toricelli Yasası¹⁴'dir. Bu yasa iç bileşenlerin dış politikayı nasıl yönlendirdiğini göstermektedir. LeoGrande'ye (1998: 75) göre; Kübalı Amerikan lobilerinin ABD'nin Küba politikasını büyük ölçüde şekillendirebilmesinin en temel nedeni; içeride bu politikanın karşısında yer alan başka baskı unsurlarının bulunmamasıdır.

1994'teki mülteci krizinde durum dramatik bir şekilde değişmiştir. Büyük ölçekli Kübalı göçü, ABD kamuoyunda iç bileşenler arasında bir çatışmaya sebep olmuştur. Durum artık eskisinden daha karmaşık bir hal almıştır. ABD'deki Küba lobisinin desteklediği açık kapı politikasının karşısında geniş bir kamuoyu tepkisi olması nedeniyle bu konuda heterojen bir yerel yapı (ikinci aşama) oluşmuştur. Bu nedenle hükümet devreye yan ödemeleri sokarak karşılaşılabileceği siyasi zararları en aza indirmeye çalışmıştır.

Bu amaçla dönemin Clinton Hükümeti, Küba lobisinin istediği şekilde daha sert seyahat düzenlemelerine gitmiş ve işçi dövizlerini yasaklamıştır. Böylelikle

¹³ Küba sürgün toplumu, Küba'ya karşı daha sert bir politikanın daima en vurgulu savunucusu olmuştur ancak 1980'lere kadar önemi marjinaldi. 1981'de, Ford ve Carter'ın normalleşme çabalarına karşı kısmen tepki gösteren Küba Amerikalı işadamı Jorge Mas Canosa, Küba Amerikan Ulusal Vakfı'nı (CANF) kurdu. Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nden (AIPAC) modellenen ve varlıklı sürgün edilmiş kişilerden oluşan CANF, Washington'un Küba'ya uyguladığı düşmanlık politikasında herhangi bir yumuşamaya şiddetle karşı çıkan, güçlü ve sofistike bir lobiye dönüşmüştür. Vakıf yöneticileri ve bağlantılı bir siyasi eylem komitesi olan Free Cuba PAC, her seçim döngüsünde düzenlerce kendilerine sempatik gelen Kongre ve başkan adayına on binlerce dolar katkıda bulunmuştur. (1979'dan 1996'ya kadar toplamda 3.2 milyon dolar.) Küba Amerikan toplumu içinde veya ötesinde, CANF'in etkisiyle eşlenecek başka bir muhalif grup (Kastro ve rejime) yoktur (LeoGrande, 1998: 74). Detaylı bilgi için bkz.(Stone, 1993; Newhouse 1992; Kiger 1997: 76).

¹⁴ 1992'de çıkan Toricelli Yasası; ABD'nin, bu dönemde zaten ekonomik açıdan büyük güçlükler yaşayan, Küba rejimine yönelik ekonomik yaptırımları ağırlaştırma politikasının bir yansımasıdır.

hükümet kaçak göçmenlere uyguladığı tutuklama politikasını sürdürmek için biraz daha zaman kazanmıştır. Kazanılan bu zaman Küba yönetimiyle yeni bir mülteci anlaşmasının yapılmasının önüne geçememiştir. Clinton'un bakış açısıyla mükemmele yakın olan bu anlaşma ile ABD; mültecilerin akışını, diğer iki taraflı konularda (ilk aşama oyununun sonucunu en üst düzeye çıkarırken), taviz vermeksizin durdurmayı başarmış ve iç politik maliyetlerini kontrol edebilmiştir. Buna rağmen iç bileşenler arasındaki çatışma sona ermediğinden ve Küba lobisinin hükümete tutukluların serbest bırakılması konusunda baskı yapmaya devam etmesi nedeniyle Clinton'un Küba ile yeni bir görüşme daha yapma zorunluluğunu gerektirmiştir. Bu defa gizli görüşmeyi tercih eden Clinton; yan ödemeler ve iç maliyetlerin doğurduğu siyasi zararların yerine bu meseleyi kendi toplumuna yabancılaştırmanın siyasi bedelini ödemeyi tercih etmiştir (LeoGrande, 1998: 80).

24 Şubat 1996'da Küba uçakları Florida'nın Boğazları üzerindeki uluslararası sulara iki küçük sivil uçağı düşürmüş ve bunun sonucunda dört mürettebat hayatını kaybetmiştir. İki ülke arasında yaklaşık bir yıldır sorun haline gelen ABD'deki Küba lobisine ait olan bu uçakların Küba hava sahasında yaptığı ihlaller; bu uçakların, Ocak ayında Havana'ya doğru Castro karşıtı broşürler bırakması ile Küba Hükümeti'nin sabrını taşırıştır. Bunun sonucunda Küba Hükümeti ABD ile çatışmayı kışkırtacak böyle bir eylemde bulunmuştur. Buna karşılık Toricelli yasası ile tam olarak istediğini alamayan ABD, ekonomik ablukayı biraz daha sıkılaştıran ve üçüncü ülkeleri de Küba'yla ekonomik ilişkiler kurmaları durumunda yaptırımlara maruz bırakan Helms-Burton Yasası¹⁵'ni getirmiştir.

Başkan Clinton, Kübalılar iki uçağı düşürmeden önce, bu yasaya; uluslararası hukukla çeliştiğini, ABD'nin müttefikleriyle ilişkilerine zarar vereceğini

¹⁵ Washington'da, ateş açmanın öfkesi, 1960'ların başından bu yana Küba'ya karşı en cezai mevzuat olan Helms-Burton tasarısını yeniden canlandırmıştır. Senatör Jesse Helms ve Temsilci Dan Burton tarafından imzalanan tasarıda; yabancıların Castro'nun hükümeti tarafından el konulan mülkle iş yaptığı takdirde, ABD vatandaşlarının (vatandaşlık kazanmış Kübalı Amerikalılar dâhil) yabancı şirketlere veya bireylere ABD mahkemelerinde tazminat davası açılmasına izin verilmekteydi. Buna ek olarak yasayla yabancı "insan tacirleri" ve onların aileleri de ABD'ye girmekten men edildi. Bu hükümlerin açık amacı, yabancı şirketlerin (özellikle Avrupa, Kanada ve Meksika) Küba'ya yatırım yapmalarını engellemektir. Yasa tasarısı, Başkanın, bu davaların bir defada altı aya kadar izin vermesini öngören hükmün uygulanmasından feragat etmesine izin verilmekteydi. Kısa süre sonra, Başkan Clinton, feragatnameyi, güçlü Avrupa karşıtı muhalefet karşısında geri çağırıştır. (LeoGrande, 1998:80,84)

ve federal mahkemelerin davalarla uğraşacağını savunarak karşı çıkmıştı. Avrupa Birliği, tasarı kanunlaşırca, ABD'yi; Dünya Ticaret Örgütü'nde aleyhine harekete geçmekle tehdit etti ve tasarımı kınadı. Kanada ve Meksika, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (NAFTA) ihlal edildiğini savundu. Müttefik liderler, Washington'un yasaların dışlayıcı hükümlerini uygulamaya koymaya çalışması halinde ABD şirketlerine karşı misilleme uyarısında bulundular. Bu tepkilerin sonucunda; Başkan Bush'un benzer ama zayıf yaptırımları içeren 1992 Torricelli Yasa Tasarısı'nı düşürdüğü gibi Clinton da Helms Burton'ın ortaya koyduğu diplomatik sorunların çok ağır olduğunu söyleyerek tasarımı uygulamaya koymamıştır (LeoGrande, 1998: 81). Dolayısıyla Başkan Clinton, Knopf'un (1993) deyimiyle üçüncü aşamada onaylattıramadığı uluslararası sonuçlar doğuran bir kararı, ikinci aşamadaki Küba lobisini karşısına almayı göze alarak bir tercihte bulunmuştur. Putnam Knopf'tan farklı olarak müttefik unsurları ikinci aşamanın bileşenleri arasında kabul etmektedir. Helms Burton Yasa Tasarısı buna göre değerlendirildiğinde; ikinci aşama bileşenleri arasında yaşanan çıkar çatışmasının, Clinton hükümetinin pazarlık marjını daralttığını ve yasanın yürürlüğe girmesini sağlayacak aktarım bağının kurulamadığı görülmektedir. Bu anlamda LeoGrande'nin Küba örneğinde, ikinci aşamadaki oyunun ilk aşamadaki oyunu ortadan kaldırdığı söylenebilir.

Lozan müzakereleri açısından bakıldığında LeoGrande'nin (1998) makalesi bu çalışma için üç önemli unsur ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki; homojen bir ikinci aşama oyunu, ilk aşamanın onaylanması veya kısıtlanması sürecinde (Putnam'ın karmaşık bulduğu süreç) netlik sağlamak ve hükümetin işini kolaylaştırmaktadır. Lozan müzakerelerinin ikinci dönemi başlamadan önce TBMM'deki II. Grubun önderlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ve I. Meclis'in seçim kararıyla dağıtılmasının ardından oluşan yerel yapı "*domestic*" da İsmet Paşa ve heyetinin işini kolaylaştırmış ve sonuçta hükümetin taviz alanının genişlemesiyle antlaşmanın gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde; Lozan müzakerelerinin ilk evresi Türkiye için karmaşık, ikinci evresi ise nispeten daha net bir yerel yapıda (ikinci aşamadaki oyun) yürütüldüğü söylenebilir.

İkinci unsuru oluşturan yan ödemeler, ikinci aşamada ortaya çıkan engelleri ortadan kaldırmada yararlıdır. Üçüncüsü ise müttefiklerin ikinci aşama oyuna dâhil olmaları halinde ilk aşamayı ortadan kaldırma ihtimallerinin bulunmasıdır. Bu iki unsur birlikte düşünüldüğünde; Lozan müzakerelerinde Lord Curzon'un İngiltere'nin müttefiklerini ortak bir pazarlık marjı oluşturması için gösterdiği çaba ve bunun karşılığında yaptığı yan ödemeler daha anlamlı görünmektedir.

1.2.5.3. İsrail-FKÖ Örneği

Lieberfeld (2008) çalışmasında, 1993 yılında İsrail ile FKÖ arasında Oslo'da yürütülen gizli görüşmeleri Putnam'ın modeli çerçevesinde incelemiştir. Lieberfeld'in bu gizli görüşmeleri yeniden değerlendirme fırsatı bulabilmesinin en temel nedeni; bu görüşmelere katılan başat aktörlerin büyük bir kısmının anılarını yayınlamalarıdır. Bu anılar Lieberfeld'e, tarafların müzakere sürecine girme sebeplerini ve bu süreci gizli tutmak için seçtikleri gerekçeleri incelemesine imkân tanımıştır. Lieberfeld, bu imkan ile ilk elde ettiği bilgiler doğrultusunda müzakereler sırasındaki iki aşamalı oyunun ampirik kanıtlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Lieberfeld'in ortaya koyduğu bu kanıtların Lozan müzakerelerinde gizliliğin etkisini açıklamakta faydalı olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu çalışma, Filistin ve İsrail'in iç bileşenlerinin kendi arasında yaşadıkları iktidar mücadelelerinin dış politikaya yansımalarına dair de somut çıkarımlar elde edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle Lozan müzakereleri ve öncesinde özellikle de Türk tarafının iç bileşenleri arasında yaşanan iktidar mücadelesine benzerlik gösteren bu durum, bu yönüyle de çalışma için önemli görülmüştür.

Lieberfeld (2008: 134) çalışmasında, "*FKÖ, niçin İsrail ile doğrudan görüşme yapmayı istiyor?*" ve "*İsrail; 1991 Körfez Savaşı sonrasında Madrid Konferansı'na istinaden Washington'da ikili ve çok taraflı görüşmelere katılan FKÖ'lü olmayan Filistinlilerle değil de neden FKÖ ile doğrudan görüşmeyi kabul ediyor?*" sorularına bu görüşmelerin mimarlarının anılarında cevap aramıştır. Özellikle Ahmed Qurei¹⁶, Uri Savir¹⁷ ve Yossi Beilin'in¹⁸ kitaplarından faydalanan

¹⁶ Ahmed Qurie "Oslo'dan Kudüs'e" (**From Oslo to Jerusalem**) isimli kitabında, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) arasındaki Oslo Anlaşması'nın müzakere edilmesine ilişkin ana hesaplara önemli bir perspektif katmıştır. Daha çok "Abu Ala" ismiyle bilinen Qurie, 2003-2006 yılları arasında

Lieberfeld; bu kitaplardan elde ettiği verileri Putnam'ın modeli çerçevesinde değerlendirmiştir.

Bu değerlendirmeye göre bu dönemde FKÖ'nün bir çıkmazla karşı karşıya kalması ve Filistin'de Hamas ile siyasi önderlik konusunda rekabet halinde olması FKÖ'yü bu görüşme için teşvik etmiştir. Diğer taraftan İsrail de Filistin'deki tek hakim gücün Hamas olmasını istemiyordu. FKÖ'nün mali ve siyasi açıdan zor durumda olması ve Hamas'ın özellikle Washington'daki uzlaşmaz tavrı, İsrail'in Filistin konusunda daha çok taviz koparacağı yeni bir partner için teşvik edici olmuştur. Dolayısıyla nasıl ki İsrail'in FKÖ'ye gösterdiği ilgi büyük oranda Filistinlilerin iç siyasetinden kaynaklanmışsa FKÖ liderlerinin için de İsrail'deki İşçi Partisi'nin yükselişi önemli bir etken olmuştur (Lieberfeld, 2008:135-136).

Lieberfeld'e göre gizli görüşmeler; taraflar için diplomatik ortamdaki dalgalanmalara karşı bir koruma kalkanı etkisi uyandırmış ve iki aşamalı oyundaki kısıtlamaları karşılayabilecek anlaşmaları içeren taviz alanının oluşmasında olumlu katkı sağlamıştır (Lieberfeld, 2008:138). Lieberfeld buna örnek olarak; ikinci aşama pazarlıklarında İsrail'in taviz alanını etkileyen Kudüs'ün anlaşmadan çıkarılmasını vermiştir. Zira Kudüs özellikle İsrail tarafı için taviz alanının epey dışında yer alıyordu. Anlaşmanın içerisinde yer alması görüşmeleri istemsiz çekilmelerle sonlandırabilirdi. Bu nedenle İsrail, pazarlıklarda Gazze'yi önceleyen bir politika benimsemiştir. Bu örnek Lozan müzakerelerindeki Musul konusuyla benzerlik göstermektedir. Zira Musul, bu dönemde hem İngiltere hem de Türkiye için ikinci aşama taviz alanının dışındadır. Oslo'daki Kudüs gibi Lozan müzakerelerinde de Musul, gündeme geldiği her an, nihai statü anlaşmasını tehlikeye sokmuştur. Bu

Filistinli başbakan yardımcısı olarak, FKÖ'nün finans direktörü olmuş ve Norveç'teki gizli görüşmelerde, karşılıklı tanıma ve FKÖ'nün Gazze Şeridi ile Eriha'ya dönüşüne ilişkin 1993 anlaşmasını ortaya koyan gizli görüşmelere başkanlık etmiştir. (Qurie, 2006)

¹⁷ Uri Savir; 1993'ten 1996'ya kadar Oslo'da FKÖ ile yürütülen gizli görüşmelerde İsrail'in baş müzakerecisidir. 29 Mayıs 1996 İsrail seçimlerinde Şimon Peres'in Bünyemin Netanyahu'ya kılıpayı kaybetmesi sonucunda Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş ve Oslo'da yaşadıklarını "Süreç" (**The Process**) isimli kitabında anlatmıştır. (Savir, 1999)

¹⁸ Yossi Beilin; barış sürecinin önde gelen savunucusu ve "93 Oslo Anlaşması" ile sonuçlanan gizli görüşmeleri başlatan kişidir. Rabin, Peres ve Barak'ın hükümetlerinde çeşitli bakanlık görevinde bulunmuştur. Barış sürecini anlatan "Barışa Dokunmak" (**Touching Peace: From the Oslo Accord to a Final Agreement**) isimli kitabın yazarıdır.

nedenle Lozan müzakerelerinde nihai statü anlaşmasının yapılması da Musul meselesinin ayrıştırılmasıyla mümkün olabilmiştir.

Filistin tarafında da FKÖ; ikinci aşama pazarlıklarda işleri bozma potansiyeli olan Hamas'tan gelen iç muhalefetle savaşmak zorunda kalmış ve bu aşamadaki pazarlıkta, İsrail'in somut tavizler vermesine ihtiyaç duymuştur. Tarafların pazarlık marjları arasında örtüşme olmadığı göz önüne alındığında üzerinde anlaşmaya varılan çözüm; müzakerelerin ikinci aşamasında (1999 yılına kadar tamamlanması beklenen nihai statü müzakereleri) pazarlık marjlarını birbirine yakınlaştırmaya çalışmak olmuştur. Bu nedenle Oslo Anlaşması, iki aşamalı bir sürecin neticesi olarak analiz edilebilir. Bu iki aşamalı oyunda kalıcı bir anlaşma imkânı esas olarak İsrail'in ara dönemde ikinci aşamadaki pazarlık marjını genişletmesine bağlı olmuştur. Ancak her iki tarafta da liderlerin kendi tarafında ve diğer taraftaki ikinci aşama pazarlıklarını göz erdi etmesi pazarlık marjlarının daha da genişlemesine neden olmuştur. Sonuçta; kamuoyu, seçkin bir antlaşmanın yukarıdan aşağıya işleyen bir sürecin sonucu olması gerektiği gibi hazırlanmamıştır. Gizli görüşmelerin tecridi, gizlilik ve devamlılık açısından işlevsel olmakla birlikte katılımcıların gerekli olduğunu bildiklerini halka pazarlama görevlerini görmezden gelmeyi kolaylaştırabilmiştir. Pazarlamanın olmaması, anlaşmanın kusursuz bir barış anlaşması gibi görülmesinden ziyade, kısmen haksız da olsa, daha çok temel sorunların müzakere edilmesi için gündem yaratan müzakereler öncesi bir uzlaşma gibi görülmesi halkın hayal kırıklığına uğramasına yol açmıştır. (Lieberfeld, 2008)

Putnam ilk aşama görüşmelerinde, müzakerecilerin kendi pazarlık marjlarını olduğundan az göstermek için teşvik edildiklerini belirtmektedir (1988: 452). Zira bu karşı tarafın taviz alanını daha fazla genişletmesini ve olası anlaşmada ikinci aşamadaki onaylama sürecine ilişkin endişelerin azalmasını sağlamak ve ilk aşamada daha fazla kazanım elde etmek için gerekli görülmektedir. Bu taktik aynı zamanda kendi pazarlık marjlarının dağılımsal kazançlarını arttırmak için de kullanılmaktadır. Lieberfeld'e (2008:138-140) göre Oslo sürecinde bunun yansımaları görülmektedir. Filistinlilerin her zaman İsrail toplumundaki içten bölünmeyle ilgili duydukları kaygıyı, kendi kararlılıklarını zayıflatmak için yapılan bir rol olarak görmeleri bunu göstermektedir.

Lieberfeld'e (2008: 140) göre iki aşamalı oyunlar, gizli görüşmelerde açık görüşmelerden daha belirgin şekilde karakterize edilmektedir. Zira gizli görüşmelerde; tarafların, bir sözleşmenin ön onayını (örneğin, bir referandum aracılığıyla) almak veya diğer tarafın pazarlık marjıyla ilgili isteklerini değerlendirmelerini sağlayan bilgileri toplamak için daha az imkanları vardır. Gizli yürütülen müzakerelerde, taraflar müzakerelere başlamadan önce diğer tarafın ikinci aşamadaki onayını talep edemezler. Müzakereciler, kendi pazarlık marjlarını etkileme gücüne sahip olsun ya da olmasın diğer tarafın gerçek pazarlık marjıyla ilgili belirsizlik olduğundan müzakereler sırasında baskı unsurunu kötüye kullanabilirler (Putnam 1988: 440).

Lieberfeld'in (2008) çalışması ayrıca tarafların üçüncü bir devletin, ABD'nin, onayına nasıl yönlendirildiklerini de göstermektedir. Savir (1999: 4) anılarında; *"bölgedeki hemen hemen her ülkenin Birleşik Devletlerin gözüne girmeye çalıştığını,"* belirtmektedir. Görüşmeler sırasında Qurie'nin ona; *"ABD'nin anahtarını bize vereceksin, biz de Arap dünyasının kapısını sizin için açacağız,"* dediğini de eklemektedir. Diğer taraftan kendi hükümetinin, ABD'den beklentilerini ifade ederken ise; *"İsrail ile Birleşik Devletler arasındaki temel güvenin ... kritik bir testi"* (Savir 1999: 66) şeklinde bir cümle kullanmaktadır. Hatta bu dönemde ABD'yi yabancılaştırmak istemeyen Peres, Oslo Anlaşması'nın; *"uzun vadeli, ABD'nin diplomatik çabasının taçlandırılan başarısı,"* gibi sunarak Washington'da imzalanmasını savunmuştur (Peres 1995: 297). Müzakerecilerin ABD tepkisine ilişkin endişelerinden, pazarlık marjları da dahil olmak üzere, ne ölçüde etkilendiklerine bakıldığında, müzakerenin taraflarına ve yerel çıkar gruplarına ek olarak, fiili veya potansiyel bir üçüncü devletin onayının aranması "üç aşamalı bir oyuna" işaret etmektedir (Lieberfeld, 2008:141). Bu bakımdan Oslo görüşmelerindeki ABD etkisi; Lozan müzakerelerinde başat aktörlerden biri olan İngiltere'nin müttefikleriyle kurduğu ilişkinin anlaşılmasında faydalı olacağı düşünülmüştür. Lozan'da sadece gözlemci sıfatıyla bulunan ABD'nin, İngiltere tarafından diğer müttefikleri kadar önemsenmesi de bu açıdan değerlendirilebilir. Zira uluslararası bir anlaşma üzerinde, müzakereci devletler dışında başka bir devletin etkisinin olması hatta bu devletin onayına ihtiyaç duyulması nihai statü antlaşmasının akıbetini

şekillendirmektedir. Bu nedenle Putnam'ın ikinci aşama kapsamında değerlendirdiği, Knopf'un üçüncü aşama olarak tanımladığı bu duruma ilişkin Lieberfeld'in çalışmasının, Lozan müzakerelerinin karmaşık yapısının çözümlenmesinde faydalı olacağı düşünülmüştür.

Birinci bölümün ikinci kısmında uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Putnam'ın modeli geniş bir şekilde ele alınmış ve modelin temel kavramları ile varsayımlarına dayalı teorik çerçeveyi yansıtan şekiller oluşturulmuştur. Bu şekiller çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, Mütareke Dönemi'nde yaşanan gelişmelerde ve Lozan müzakerelerinde iç politikanın belirleyici rolünün ortaya koyulmasında ve Lozan Barış Antlaşması'nın sonuçlarının nedenlerinin açıklanmasında işlevsel bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda geliştirilen şekiller; çalışmada oluşturulan teorik çerçeveye ele alınan örnek olayın ilişkisinin organize görüntüsünü sunmaktadır. Ayrıca yine bu kısımda, çalışmanın iddiasını desteklemek ve Putnam'ın modelinin işlerliğini göstermek için literatürde yer alan çeşitli örnekler ele alınmıştır. Bu örneklerin incelenmesiyle elde edilen sonuçlara göre İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nin geliştirilmeye açık yönlerinin olduğu görülmekle birlikte, genel anlamda uluslararası müzakerelerde, iç politikanın etkisini açıklamada kullanışlı bir yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir. Bu nedenle bu kısımda, Lozan Barış Konferansı'nın sonuçlarının anlaşılmasında; tarafların iç politikalarının rolünün açıklanmasını destekleyecek, literatürde Putnam'ın modeline katkı yapan çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda; Trumbore'nin (1998) iç politika yoğunlunun ikinci aşamadaki onayla(t)ma süreçleri üzerindeki etkisine dair ortaya koyduğu varsayımlardan, LeoGrande'nin (1998) iç politikada mobilize olmuş tek bir grubun dış politikayı nasıl şekillendirdiğine ilişkin ortaya koyduğu kanıtlardan ve Lieberfeld'in (2008) gizli görüşmelerde dahi iç politikanın nihai antlaşma üzerindeki kısıtlayıcı etkisine dair elde ettiği sonuçlardan, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde faydalanılacaktır. Bununla birlikte Knopf'un (1993) Putnam'ın modeline getirdiği eleştiriler ve müttefikler arasındaki ilişkileri inceleyerek iki aşamalı oyuna eklediği üçüncü aşamayla geliştirdiği model de bundan sonraki bölümlerde faydalanılacak önemli çalışmalardan biridir.

2. BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ VE İKİ AŞAMALI OYUNLAR

Çalışmanın bu bölümünde Lozan Barış Konferansı öncesinde Mütareke Dönemi'nde¹⁹ yaşananlara çalışmanın amacına uygun şekilde kronolojik bir sırayla yer verilecektir. Sonrasında çalışmanın önemli kısımlarından birini oluşturan İtilaf Devletleri'nin Türk tarafına önerdiği üç barış teklifi Putnam'ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesince incelenecektir. Dolayısıyla bu bölümde ele alınan meseleler; tarih ve uluslararası politika disiplinlerinin ilişkilendirilmesiyle incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada Mütareke Dönemi'nin araştırıcı (nedennasılıcı²⁰) bir tarih anlayışıyla anlaşılabilmesi adına, Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından başlayan ve Saltanatın kaldırılmasına kadar devam eden bu süreçte yaşanan gelişmeler çalışmanın amacına uygun olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla bu bölümde çalışmanın inceleme alanı 30 Ekim 1918 tarihi ile 1 Kasım 1922 tarihi arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Bu kısa zaman dilimine bakıldığında bir imparatorluğun çöküş süreci ile birlikte yeni bir devletin kuruluş sürecine de tanık olunmaktadır. Bu süreçte; Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları konumunda olan İtilaf Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının önünde en büyük engeli teşkil etmişlerdir. Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Sevr Barış Antlaşması'nda kapatamadığı hesap, yeni Türk devletinin kurulmasını zorlaştıran en büyük engeli oluşturmuştur.

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Barış Antlaşması, çalışmada İtilaf Devletleri'nin birinci barış teklifi olarak ele alınmaktadır. Birinci Dünya

¹⁹ Tarık Zafer Tunaya bu dönemi şöyle tanımlamaktadır: “Adını Mondros bırakışma belgesinden alan Mütareke Dönemi, Mütarekename'nin imza tarihinden (30 Ekim 1918) Osmanlı saltanatının kaldırılmasına (1-2 Kasım 1922) değin dört bunalım yılını kapsamıştır. Biten bir imparatorlukla doğan yeni bir milli devlet arasında yakın tarihimizin en ilginç oluşları ve olguları görülür...” (Tunaya, 1982: 383-384)

²⁰ Tarih disiplini benimsenen yöntem ve yazılış tarzlarına göre sınıflandırılmıştır. Zaman içinde şekillenen bu yöntemler; nesnellikleri sürekli tartışılan tarih anlayışlarının belirli standartlara erişmesini sağlamıştır. Bunlardan biri olan araştırıcı tarih, modern tarih yazımının en etkin tarzıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kütükoğlu, 1998: 7)

Savaşı'nı Osmanlı topraklarında sonlandırmak için yapılan bu anlaşma, Osmanlı topraklarında bağımsız bir Türk devletinin yaşamasını mümkün kılmamaktaydı. Bu dönemde anlaşmanın yürürlüğe girmesi için önce Osmanlı Meclisi'nin (**Meclis-i Mebusan**) anlaşmayı görüşüp kabul etmesi ve sonra da imzalamak üzere padişaha göndermesi gerekiyordu. Fakat imzalandığı tarihte Meclis kapalı olduğundan (Mart 1920'de faaliyeti sonlanmış ve Nisan 1920'de kapatılmıştır.) antlaşma mecliste görüşülememiş, padişahın önüne gelmemiş ve bu nedenle de yürürlüğe girmemiştir.

Bu noktada Lozan'a kadarki barış görüşmelerinde Türk tarafının referans metni olan Misak-ı Milli' den söz etmek gerekir. Misak-ı Millî; Türk Kurtuluş Savaşı'nın siyasi manifestosu niteliğindeki Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmasında, Türkiye'nin kabul edeceği ideal barış şartlarını içeren altı maddelik bir bildiridir. Bu bildiri, İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oy birliği ile kabul edilmiş ve 17 Şubat'ta kamuoyuna açıklanmıştır. Misak-ı Milli, bazı kaynaklarda asgari hedef²¹ olarak gösterilse de çalışma, bunun aksini ileri sürmektedir. Adil ve kalıcı bir barış için göze alınabilecek azami fedakârlıklar içeren bu altı maddelik bildiri Türkiye'nin yeni sınırları içindeki tam bağımsızlık hedefini yansıtmaktadır (Demirci, 2011: 34). Dolayısıyla Misak-ı Milli, Putnam'ın modeliyle değerlendirildiğinde; bu bildirinin, bir uluslararası anlaşma için yürütülecek müzakerelerde Türkiye'nin pazarlık marjının ideal sınırlarını belirlediği söylenebilir. Putnam'ın "*win-set*" olarak ifade ettiği ve Türkçeye çevrildiğinde "kazanç kümesi" şeklinde ifade edilebilecek kavram; tarafların anlaşma için verebileceği tavizlerin sınırlarını belirlerken aynı zamanda, tarafların kabul edilebilirlik alanlarının sınırlarını da çizmektedir. Bu bakımdan, Misak-ı Milli'nin Türkiye'nin maksimum kazanç kümesini oluşturduğu ve Lozan müzakerelerinde Türkiye'nin temsilci heyetinin karşı tarafa verebileceği taviz alanını belirlediği iddia edilmektedir.

Diğer taraftan, Misak-ı Milli'nin minimum kazanç olarak görülmesi maksimum kazancın ne olacağı sorusunu akla getirmektedir. Zira, RST'nin temel kavramsal ilkelerinden "*geçersiz kılma*"nın temel düşüncesi; aslında sadece bir

²¹ Misak-ı Milli'nin asgari hedef olarak görülmesi daha çok "Lozan zafer mi hezimet mi?" tartışmasında, hezimet tarafında yer alan yazarlar tarafından öne sürülen bir argümandır. Kısa bir derleme için bkz. (Aljazeera, 2016)

durumun gerçekleşeceği. Dolayısıyla geçersiz kılma ilkesi, her bir durum için oluşan seçeneklerin sonuçlarını ayrı ayrı değerlendirmeyi mantıklı kılmaktadır. Bu nedenle seçenekler arasındaki tercih, yalnızca farklı sonuçlardan elde edilen kazançların durumuna bağlı olmalıdır. Bu bakımdan Misak-ı Milli'yi asgari hedef olarak gören yazarların gerçekleşen bir seçim üzerinden daha iyisinin mümkün olduğunu iddia etmeleri RST'nin *geçersiz kılma* ilkesiyle çelişmektedir. Zira Lozan; belirlenen hedef doğrultusunda gerçekleşen seçim olarak, bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu da tam bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Bu sonucu elde tutarak, farklı seçimler yapılmış olması halinde daha iyi sonuçlar elde edilmiş olacağını öne sürmek, elde tutulan sonucu geçersiz kılmak anlamına gelmektedir. Bu durumda, farklı seçimler varsayımı üzerine yapılan değerlendirmelerin, tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin elde olmadığını ve farklı seçimlerin farklı sonuçlar doğurabileceğini göz önünde bulundurmaları gerektiği, en azından RST'nin temel ilkeleri açısından gerekli görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin mütareke dönemindeki durumu; son iki yüz yıldır sürekli toprak kaybetmiş ve kaybetmeye devam eden, Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi'nden nasiplenemediği gibi bu gelişmelerden büyük zararlar görmüş ve neticede çağın gerisinde kalarak Birinci Dünya Savaşı'nda yenik sayılan bir imparatorluk kalıntısı şeklindedir. Bu nedenle çalışmada, bir savunma ve direniş hareketi olan Milli Mücadele'den Osmanlı'nın iki yüz yıllık kayıplarını gidermesini beklemenin doğru olmayacağı düşünülerek Misak-ı Milli'nin minimum kazanç hedefi olarak görülmemesi gerektiği savunulmaktadır.²² Aksi halde maksimum kazanç 17.yüzyıl Osmanlı Devleti'nin kazanımlarını yeniden elde etmek anlamına gelmektedir. Putnam'a göre böyle bir durum; iki tarafın pazarlık marjlarını daha da daraltmakta ve müzakerelerden istemsiz veya gönüllü çekilmeleri teşvik ederek nihai statü anlaşmasını imkânsız hale getirebilmektedir. Bu anlamda çalışmada Misak-ı Milli; İtilaf Devletleri'nin Sevr referansına, Türk tarafının bir karşılığı olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu dönem çalışmada, uluslararası pazarlık süreci gibi görülerek, Sevr'in; İtilaf Devletleri'nin, Misak-ı Milli'nin de Türk tarafının ideal kazanç kümesini oluşturduğu varsayılmaktadır.

²² Farklı bir görüş için bkz. (Bahadıroğlu, 2016:174-182)

Sevr Barış Antlaşması yürürlüğe girmemesine rağmen Misak-ı Milli hedeflerinden çok uzak olduğu için TBMM'nin sert tepkisine ve aynı zamanda Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'ye verilen desteğin artmasına neden olmuştur. Bu desteğin artmasıyla kurulan düzenli ordunun girdiği ilk savaşı kazanmasının ardından, Londra'da düzenlenen konferansta İtilaf Devletleri'nin ikinci barış teklifi TBMM ve Osmanlı Hükümetlerine iletilmiştir. I. İnönü Muharebesi'nden sonra yapılan bu teklifte ve bundan sonra yapılan üçüncü barış teklifinde, TBMM'nin referans aldığı Misak-ı Milli hedefleri İtilaf Devletleri'nin önerdiği şartlarla örtüşmekten çok uzak olduğu için barış sağlanamamıştır. İtilaf Devletleri'nin üçüncü barış teklifi, Sakarya Zaferi'nin ardından Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Türk tarafına iletilmiştir. Türk tarafı kavramı çalışmada, Saltanatın kaldırılmasına kadar olan süreçte var olan ikili yapıdan kaynaklanmaktadır. Zira Lozan Konferansı'na gelene kadar olan süreçte, hatta Lozan Konferansı'na yapılan davette dahi İstanbul ve Ankara'da iki ayrı hükümetin varlığı Türk tarafında bir temsil sorunu yaratmıştır. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla çözülen bu sorun nedeniyle çalışmada Türk tarafı kavramı bu ikili yapıyı ifade etmek için kullanılmıştır.

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması

Avrupa devletleri tarafından savaştan önce fiilen paylaşılmaya başlayan Osmanlı Devleti, savaşın ardından resmen paylaşılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda; Kafkasya ve Doğu Anadolu, Irak, Kanal, Çanakkale ve Galiçya'da olmak üzere toplamda beş cephede savaştan Osmanlı Devleti bazı cephelerde büyük başarılar elde etse de genel anlamda müttefiklerinin de yenilmesi ile ağır kayıplar vermiştir. Bu kayıplar maddi ve manevi olarak Osmanlı Devleti'ni çökertmiş ve savaş sırasında İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti paylaşmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya; kendi aralarında, Boğazlar sorununun Rusya'nın isteklerine uygun olarak çözülmesi konusunda anlaşmıştır. Buna göre; İstanbul, Boğaziçi, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazı'nın batı kıyıları, Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya Ruslara bırakılıyordu. 12 Mart 1915'te İngiltere, 10 Nisan 1915'te ise Fransa, Rusya'nın bu isteklerini kabul ederken; Rusya da buna karşılık bu devletlerin, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerindeki çıkar ve

amaçlarını kabul ettiğini açıklamıştır. Aynı zamanda yine bu devletler; Nisan 1915 Londra Antlaşması'yla İtalya'nın savaşa girmesi koşuluyla bu ülkeye Akdeniz'de adil bir pay verilmesini uygun görmüşlerdir. Ayrıca; İngiltere ve Fransa 16 Mayıs 1916 yılında imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarında bir Arap İmparatorluğu'nun kurulması konusunda mutabık kalmışlardır. Buna ek olarak İngiliz Dış İşleri Bakanı Balfour'un Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması konusunda Siyonistlere verdiği desteği içeren mektup da Osmanlı Devleti'nin savaş sırasındaki düşmanlarının emellerini ortaya koymaktadır (Yakut, 2015: 181-183). Savaş sırasında bu emelleri gerçekleştirmek isteyen Rusya; Ekim 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından savaştan çekilmiştir ancak bu durum, Rusya dışında, İtilaf Devletleri'ni emellerini gerçekleştirme çabasından alıkoymamıştır. Rusya'da Bolşeviklerin "ulusların kendi kaderini tayin etme, barış, toprak, ekmek" ilkeleriyle iktidara gelmesinin ardından savaşa bakışı farklılaşmış ve İtilaf Devletleri'nin bu yayılcı politikalarının karşısında yer almıştır. Buna rağmen savaştan galip ayrılan İtilaf Devletleri; Osmanlı Devleti'ni Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamaya mecbur bırakmıştır.

30 Ekim 1918'de imzalanan yirmi beş maddelik Mondros Ateşkes Antlaşması (Bıyıklıoğlu, 1962: 41-44) İtilaf Devletleri adına İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti galip devletlere; demir yollarının denetim hakkının yanı sıra stratejik öneme sahip yerleri işgal yetkisini de vermiştir (Tunçay, 1989: 56). İtilaf Devletleri bu yetkiyi kullanarak hatta ateşkes antlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmayarak ülkenin hemen her yerini işgal etmişlerdir (Atatürk, 2007: 5).

2.2. Misak-ı Milli

Mondros'un ardından İtilaf Devletleri'nin başlattığı işgal girişimine karşılık düşünülen kurtuluş çareleri, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde örgütlü bir yapıya dönüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, bu örgütlü yapının ürettiği kurtuluş reçetelerini tek bir kararda odaklamıştır. Bu karar da, "*Milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!*" (Atatürk, 2007: 13) olmuştur. Bu karar çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ile hareket eden Osmanlı

Meclisi'ndeki Millî Mücadele yanlısı milletvekilleri, Felah-ı Vatan grubunu kurmuşlardır. Bu grubun da gayretleri ile son Osmanlı Meclisi'nin en önemli icraatı 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmek olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde şekillenen Misak-ı Milli; Milli Mücadele'nin hedeflerini ortaya koyan altı maddelik bir referans metin olarak kabul edilmiştir. Bu altı madde; aynı zamanda, İtilaf Devletleri'yle yapılan barış görüşmelerinde Türk tarafının hedeflerinin ana çerçevesini de oluşturmuştur. Buna göre:

➤ Osmanlı İslam çoğunluğu ile meskûn yerler bir bütün teşkil etmektedir. Bu hattın dışında kalan ve Mütareke sırasında düşman ordularının işgali altında bulunan kısımların geleceği yine halkının serbest oyu ile tespit edilecektir.

➤ Daha önce halkın serbest oyu ile anavatana katılmayı kabul etmiş bulunan Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum) için gerekirse tekrar halkın oylarına başvurulması kabul edilecektir.

➤ Batı Trakya'nın (Paşaeli), hukuki statüsü de bölge halkının oyu ile tespit edilmelidir.

➤ Hükümet ve hilafet merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak kaydıyla Boğazların dünya ticaret ve ulaştırmasına açılması hakkında bizimle öteki bütün ilgili devletlerin ortaklaşa verecekleri karar muteber sayılacaktır.

➤ Müttefik devletler ile düşmanlar arasında yapılan antlaşmalar gereğince azınlıkların hakları civar ülkelerde bulunan Müslüman halkın da aynı haklardan faydalanması şartıyla tarafımızdan korunacaktır.

➤ Siyasi, adli ve mali alanda gelişmemizi önleyecek bütün sınırlamalar (kapitülasyonlar) kaldırılmalıdır. (Köstüklü, 2012: 137)

Kurtuluş Savaşı'nın da gerekçelerini ortaya koyan bu maddeler incelendiğinde üç ana unsurun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki; sınırlar, İstanbul ve Marmara'nın güvenliği meselesi, ikincisi; azınlıklar ve buna bağlı olarak Anadolu dışındaki Türk ve Müslümanların haklarının korunması meselesi, sonuncusu ise; ekonomik hedefler yani kapitülasyonların asla kabul edilemeyeceği konusudur. Millî Mücadele'nin haklı gerekçelerini ve amacını ortaya koyan bu

program, aynı zamanda Lozan Antlaşması'nda da temel müzakere konularını oluşturacaktır. Misak-ı Milli kararlarının alınmasının ardından 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde örgütlenen Milli Mücadele Hareketi, kurumsal bir yapıya dönüşmüş ve bundan sonra İtilaf Devletleri ile yürütülecek barış görüşmelerinde İstanbul ile Ankara hükümetlerinden oluşan ikili bir yapı meydana gelmiştir. Bu ikili yapı, uluslararası müzakerelerde Türk tarafını temsil etme iddiasını ya da Türk tarafına siyasi önderlik etme mücadelesini Lozan'a kadar sürdürmüştür.

2.3. Birinci Teklif: Sevr Barış Antlaşması

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Atatürk'ün ifadesiyle “*düşman devletler*”, Türkiye'ye dört defa daha barış şartları teklif etmişlerdir. Bunlardan ilki Sevr Barış Antlaşması'dır. Bu antlaşma hiçbir görüşmenin ürünü olmadan, İtilaf Devletleri tarafından Yunanistan Başbakanı Venizelos'un katılımıyla gerçekleşmiş ve Osmanlı Hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Bu antlaşma TBMM tarafından tartışılmaya dahi gerek duyulmadan reddedilmiştir (Atatürk, 2007: 579). 433 maddeden oluşan bu antlaşma içerdiği ağır koşullarla Osmanlı Devleti'ni parçalamış ve geriye bırakılan kısım üzerinde de egemenlik hakkını elinden alan çeşitli denetimler öngörmüştür. Antlaşmanın ardından Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir kısmı İngiltere ve Fransa'nın manda rejimleriyle yönetilmeye başlanmıştır. Antlaşma kısaca şu maddeleri içermektedir:

- İstanbul'un çok küçültülmüş Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalması, Padişah ile hükümetin bu şehirde oturabilmesi, hükümetin antlaşma hükümlerini uygulamaması halinde bu kararın gözden geçirilmesi,
- Boğazlarda geçişlerin serbest olması, özel bir bayrağı, özel bir bütçesi ve kendine özgü bir örgütü bulunan “Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun” buraların yönetim ve denetimini üzerine alması,
- İzmir kenti ve çevresindeki toprakların beş yıl süreyle Osmanlı egemenliği altında kalması, ancak Osmanlı Hükümeti'nin bu topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunanistan'a devretmesi, beş yılın sonunda Yunan

Anayasası'na göre kurulan yerel parlamentonun bölgenin Yunanistan'a katılıp katılmayacağına karar ermesi,

➤ Ege Adaları (On İki Ada hariç) ve Doğu Trakya'nın tamamının Yunanistan'a verilmesi,

➤ Van-Erzincan-Trabzon çizgisinin doğusunda denize çıkışı olacak şekilde bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin kurulması,

➤ Van-Diyarbakır bölgesinde Osmanlı Hükümeti'ne bağlı özerk bir Kürdistan kurulması,

➤ Suriye, Irak ve Filistin'in bağımsız birer devlet olması, ancak bu devletlerin kendilerini yönetme yeteneğine kavuşuncaya kadar manda yönetimleriyle yönetilmesi,

➤ Osmanlı yönetiminin Libya ve On İki Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya yararına vazgeçmesi,

➤ Ordunun terhis edilmesi, güvenlik için elli bin kişilik bir gücün silâh altında bulundurulması, ordunun kara, deniz ve hava güçlerine ait tüm silahların ve cephanenin İtilaf Devletleri'ne teslim edilmesi, zorunlu askerliğin kaldırılması,

➤ Maliye Komisyonu'nun kurulması, bu komisyonun Düyun-u Umumiye idaresi ve maliye örgütünü kontrol etmesi,

➤ Kapitülasyon rejiminin tekrar yürürlüğe konulması ve genişletilmesi,

➤ Azınlıklara geniş haklar tanınması ve hükümetin bu açıdan sürekli olarak denetlenmesidir. (Yakut, 2015: 205-206)

Sevr Antlaşması'nın ağır hükümler içerdiği görülmektedir. Bu antlaşmanın hayata geçmesi ile bağımsız bir Türk devletinin bu topraklarda varlığını sürdüremeyeceği ortadır. Bu anlamda İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye önerdiği birinci seçeneğin siyasi, ekonomik, askeri yönden bakıldığında savaşı bitiren bir barış antlaşması olarak nitelendirilmesinden ziyade bir *“barışa son veren barış”* (Fromkin, 1993) olarak adlandırılması daha doğru gözükmektedir. Zira bu antlaşmanın ardından bu topraklarda bir Kurtuluş Savaşı yaşanmıştır. Bu anlamda; Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Türkiye için Birinci Dünya Savaşı ne Mondros

Ateşkes Antlaşması'yla ne de Sevr Barış Antlaşması'yla sona ermiştir. Çalışmada; Türkiye için, Birinci Dünya Savaşı'nın Lozan Barış Antlaşması ile sona erdiği savunulmaktadır. Bunun gerekçeleri sonraki üç barış teklifinin incelenmesiyle de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.4. İkinci Teklif: Londra Konferansı

Müttefikler, Mondros ve Sevr'in hükümleri gereği, yurdu işgal etmeye başlayınca; Mustafa Kemal önderliğinde örgütlü ve organize bir hale gelen Milli Mücadele hareketi, bu antlaşmaların uygulanmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu kapsamda yapılan ilk büyük mücadele; I. İnönü Muharebesi'dir. Bu muharebenin ardından toplanan Londra Konferansı'nın sonunda, 12 Mart 1921'de, Türk tarafına müttefikler tarafından ikinci barış teklifi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde daha organize ve örgütlü hale gelen Milli Mücadele hareketi; Sevr'i, tam bağımsızlık hedefine aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Milli Mücadele hareketi, bu hedefine ulaşmak için kendisini savaş meydanlarında kanıtlayacak ve yeni barış görüşmelerinde Türk Devleti'ni temsil etme hakkına kavuşacaktır. Bu anlamdaki ilk cephenin; I. İnönü Muharebesi'nin, kazanılmasının ardından yeni bir sürece girilmiştir. İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans yapılmasına karar vermişler ve bu konferansı, barış adına düzenlediklerini belirtmişlerdir.

Londra Konferansı, TBMM için çok yönlü bir sürecin yolunu açmıştır. Mustafa Kemal Paşa için TBMM'nin konferansa tek başına gitmesi Osmanlı Hükümeti'nin temsil niteliğini kaybetmesi anlamına gelmekteydi. I. İnönü Zaferi'nin ardından, müttefikler Sevr Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek için Londra'da düzenleyecekleri konferansa, İstanbul ve Ankara Hükümetleri'ni birlikte çağırma kararı almışlar ve bu kararı Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişlerdir. Müttefiklerin bu kararı, Osmanlı Hükümeti ile TBMM arasında yeni bir siyasi çekişme sürecini de başlatmıştır. Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerini değiştirmek ve bu şekilde kabul ettirmek amacıyla konferansa katılan devletler; İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Japonya'dan oluşmaktaydı. Bununla birlikte, konferansa TBMM ve Osmanlı Hükümeti birlikte katılmışlardır.

Konferansın düzenlenmesinde başrol oynayan İngiltere; konferansa Ankara'yı da davet etmek suretiyle, Anadolu'da bir çeşit "böl-yönet" taktiği uygulamaya çalışmıştır. Bu politika gereği müttelikler, TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey²³ ile ikili anlaşmalar²⁴ yapmıştır.

Bu anlaşmaları yapan temsilci heyeti daha ülkeye dönmeden, Yunan ordusunun yeniden saldırıya geçmesi, konferansın barışı tesis etmek için düzenlenmediğini ortaya koymuştur. Bir anlamda bu konferansın I. İnönü Muharebesi'nde yenilgiye uğrayan Yunan ordusuna zaman kazandırmak amacıyla düzenlendiğini göstermektedir. Buna rağmen Türk Kurtuluş Savaşı'nda II. İnönü Muharebesi olarak bilinen bu savaşta Türk ordusu Yunan ordusuna karşı büyük bir zafer kazanarak *"yalnız düşmanı değil, bir ulusun makûs talihini"* de yenmiştir (Atatürk, 2007: 460). Türk Ordusu'nun kazandığı bu savaş tam anlamıyla Türk Kurtuluş Savaşı'nın kırılma noktası olmuştur. Bu savaş ile Sevr Antlaşması'nın kabul edilemeyeceği tüm dünyaya bir kez daha duyurulmuştur.

Farklı emeller güden Londra Konferansı'nın katılımcı devletleri; TBMM Hükümeti tarafından, daha işin başında kuşkuyla karşılanmıştır. Bu devletlerin bir oyalama ve Yunanlılara zaman kazandırma hedefi güttüğüne inanan Ankara; Misak-ı Milli'yi dünya kamuoyuna duyurma amacı taşıdığından konferansa *"doğrudan*

²³ Bekir Sami Bey; Milli Mücadele'ye inanmış biri olmakla birlikte Moskova'da, Sovyet Rusya ile barış görüşmelerini TBMM adına sürdüren bir diplomattı. Türk-Sovyet barış görüşmelerinin uzaması nedeniyle Bekir Sami Bey, Sovyet liderinin samimiyetinden şüphe duymuş ve görüşmelerin bir anlaşmayla sonuçlanmayacağı kanaatine varmıştır. Sovyetlerin otokratik bir azınlık tarafından yönetildiğine inanan Bekir Sami Bey bir an önce Londra Konferansı'nda katılımcı devletlerle anlaşma sağlamak yönündeki niyetini yaptığı ikili anlaşmalarla göstermiştir. Türkiye adına uzun süre Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Bekir Sami Bey Londra Konferansı'nda yaptığı ikili anlaşmaları TBMM'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın yoğun eleştirisine rağmen haklı göstermeye çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Bunun sonucunda Bekir Sami Bey TBMM'ye dilekçesini vererek istifa etmiştir. (Kara, 2009: 168)

²⁴ Bekir Sami Bey'in Misak-ı Milli'nin ruhuna aykırı olarak TBMM'nin iznini almadan yapmış olduğu anlaşmalar kendisine pahalıya mal olmuştur (Kara, 2009: 166). Bekir Sami Bey, Fransa ile yaptığı anlaşmada Kilikya Bölgesi'nde savaşa son vermeyi, esirlerin serbest bırakılmasını kabul etmiştir. Buna karşılık Fransa, Kilikya'dan çekilecek, Hatay'da özel bir yönetim kurulacak ve Kilikya'da kurulacak Polis Teşkilatı'nda Fransızlar da bulunacaktı. Bölgede herhangi bir ayrıcalık tanınırsa aynı ayrıcalık Fransa için de geçerli olacaktı (Ateş, 1985: 1175). Türk-İngiliz Anlaşması'na göre Türkiye bütün İngiliz esirlerini iade ederken İngiltere sadece Ermenilere ve İngilizlere zulüm ve kötü muamele etmemiş Türk esirlerini geri verecekti. Türk-İtalyan Anlaşması'na göre İtalya, İzmir ve Trakya'nın Konferansta TBMM'ne bırakılmasını savunma karşılığında; Burdur, Muğla, Isparta illerinin tamamında ve Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya illerinin daha sonra tespit edilecek bölgelerinde İktisadi ayrıcalıklar elde edecekti. Aynı zamanda bu anlaşmaya göre Ereğli madenleri de Türk-İtalyan şirketlerine devredilecekti (Gönlübel ve Sar, 1997: 28).

davet” koşuluyla katılma kararı almıştır. (Gönlübol ve Sar, 1997: 26) İtilaf Devletleri’nin Sevr’den sonra Türkiye’ye Londra Konferansı’nda temsil heyeti aracılığıyla yaptıkları ikinci barış teklifi, daha temsil heyeti yurda dönmeden ve tekliflerinin cevabını almayı beklemeden Yunanlılar bütün ordusuyla Türk ordusuna karşı taarruza geçmiştir. Bu durum da Yunan taarruzu Londra Konferansı’nın barış hedefinin bütün taraflar açısından terk edilmesine neden olmuştur. II. İnönü Zaferi’nin ardından yurda dönen temsil heyeti başkanı Bekir Sami Bey’in istifasının ardından dahi konferansta yaptığı ikili anlaşmaları savunmuş ve Avrupa temaslarının üzerinde bıraktığı etki ve intibaları içeren bir telgrafı Mustafa Kemal Paşa’ya göndermiştir. 12 Ağustos 1921 tarihli telgrafında TBMM Hükümeti’nin politikasını eleştiren Bekir Sami Bey şunları söylemiştir:

Daha fırsat eldeyken, akıllıca bir siyaset takip etmek, memleketi sürüklendiği bu çıkmazdan kurtarabilir. Olaylar bir bütün olarak incelenerek memleketi selamete çıkaracak bir tutumu benimsemek şarttır. Aksi takdirde tarih ve millet karşısında hiçbir sorumluluktan kurtulamayız. Milletın mutluluğu ve Müslümanlığın selameti adına isabetli bir tutumun benimsenmesini ve biran önce bildirilmesini rica ederim. (Atatürk, 2007: 468)

Bu sözleriyle barış umuduna ilişkin düşüncelerini ifade eden Bekir Sami Bey özetle; esarettten ve aşağılıktan kurtulmak için kendisinin Londra’da yaptığı ikili anlaşmalar çerçevesinde Milli Mücadele’nin sonlandırılmasını teklif etmiştir. Ancak bu düşünceler Mustafa Kemal Paşa tarafından tartışılması dahi gereksiz ve yararsız bulunarak reddedilmiştir (Atatürk, 2007: 467-470). Böylelikle, İtilaf Devletleri’nin ikinci barış teklifleri de bir sonuca ulaşmamıştır.

2.5. Üçüncü Teklif: Paris Dışişleri Bakanları Konferansı

İtilaf Devletleri’nin üçüncü barış teklifi; 22 Mart 1922’de, Sakarya Zaferi’nden ve Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması’ndan sonra ve Büyük Taarruz’dan önce, Paris’te toplanan İtilaf Devletleri Dış İşleri Bakanları tarafından yapılmıştır. Bu teklifte Sevr Antlaşması’nı temel alma anlayışından vazgeçilmiş olsa da bu teklifler Milli Mücadele’nin ana hedefleriyle örtüşmemekteydi. Genel anlamda İtilaf Devletleri zararın neresinden dönülürse kâr misali bir an önce sözde barış planları ile Türkiye’yi anlaşma zeminine çekmek istemişlerdir. Bu amaçla 22 ve 26 Mart 1922’de her iki tarafa da (Yunanlılar ve Türkler) ateşkes teklifinde

bulunmuşlardır. Kendilerine toparlanma imkânı verecek bu teklifi Yunanlar hemen kabul etmiş, Türkiye ise prensip olarak barıştan yana olduğunu belirtmekle birlikte, ateşkes için Anadolu'nun boşaltılmasını istemiştir. Sevr hedefi olan İtilaf Devletleri bu isteği kabul etmemişlerdir (Köstüklü, 2012: 150). Üçüncü teklif öncesinde bir taraftan Büyük Taarruza hazırlanan Türk tarafı diğer taraftan da yabancı gözlemcilerin durumlarını ve TBMM Hükümeti için neler düşündüklerini öğrenmek adına Avrupa'ya iki temsilci²⁵ göndermiştir. Bu temsilcilerden Yusuf Kemal Bey'in İngiliz temsilcisi Lord Curzon ile Londra'da yaptığı görüşmede; İngiliz temsilci Yunanlılarla bir ateşkes anlaşması yapılması konusunda görüş bildirmiş ve Yusuf Kemal Bey buna karşılık bu ateşkesin etkili olması için Paris'te düzenlenecek olan konferanstan önce Anadolu'nun boşaltılmasına karar verilmesi gerektiğini talep etmiştir.

Yusuf Kemal Bey, henüz Türkiye'ye dönmeden İtilaf Devletleri Dış İşleri Bakanları Paris'te bir konferansta bir araya gelerek Türk ve Yunan Devletlerine ateşkes anlaşması teklifinde bulunmuşlardır. Bu teklifin ana hatları şu şekildedir:

- Her iki tarafın birlikleri arasında on kilometrelik asker bulunmayan bir bölge meydana getirilmesi,
- Birliklerin insan ve cephane bakımından takviye edilmemesi,
- Birliklerin durumunda değişiklik yapılmaması,
- Bir yerden bir yere malzeme götürülmemesi,
- Ordunun ve askeri durumun İtilaf Devletlerinin askeri komisyonlarınca yapılacak kontrol ve denetimlerine açık olması ve bu komisyonların hakemliğinin taraflarca kabul edilmesi,

²⁵ Bu temsilciler Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile daha sonra İçişleri Bakanı olan Fethi Bey'dir. İstanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul'la ilgili bazı özel görevler verilmiştir. Bu görev Yusuf Kemal Bey'in İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla ve gerçek bir istek olursa Son Osmanlı Padişahı Vahdettin ile görüşmesiyle Vahdettin'in TBMM'yi tanıması, İzzet Paşa ve arkadaşlarının Milli Mücadele hedefler doğrultusunda yürümlerinin gereğinin teklif edeceği. Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmamasına rağmen bu görüşmeler neticesinde İtilaf Devletleri'nin Dışişleri Bakanlarının yakın zamanda toplanacakları ve TBMM Hükümetine barış teklifinde bulunacakları anlaşılmıştır (Atatürk, 2007: 506).

- Çarpışmaların üç ay süre ile durdurulması ve bu sürede yapılacak ön görüşmelerin taraflarca kabul edilmesine kadar üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilenmesi,
- Taraflardan biri yeniden savaşa başlamak isterse ateşkes süresinin bitiminden en az on beş gün öncesinden karşı taraf ve İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine durumu bildirmesi şeklindeydi. (Atatürk, 2007: 507)

Yunanlılar bu teklifi hemen kabul etmişlerdir. Zira Yunan ordusu Sakarya'da maddi ve manevi bakımdan yenilmiş ve bu ordunun yeniden geniş çapta bir taarruzu denemeye gücü kalmamıştır. Yunan ordusunun yeniden kesin sonuç verecek bir taarruza yönelme imkânı kalmayınca, İtilaf Devletleri Türk Ordusunun taarruz ihtimalini dikkate alarak TBMM Hükümeti'ni ve orduyu bu ihtimalden uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'yu boşaltma ve Yakın Doğu sorununu çözme amacına dayandığını ifade ettikleri ateşkes şartlarını teklif etmişlerdir. Buna rağmen TBMM Hükümeti bu teklifi ciddiyetle incelemiş ve Bakanlar Kurulu'nun vereceği cevap Mustafa Kemal Paşa tarafından şu ifadeler ile özetlenmiştir:

Ateşkes anlaşması teklifini prensip olarak kabul ediyoruz ancak ordunun eksikliklerinin ve hazırlıklarının tamamlanmasından bir an geri kalınmayacaktır. Umudumuzun içine yabancı denetleme heyetleri sokmayacağız. Bu teklifi Anadolu'nun boşaltılması için kabul etmekle birlikte uygulanabilir ve gerçekleştirilebilir şartlar ileri süreceğiz. Ateşkes anlaşmasıyla birlikte boşaltma işleminin başlatılması en önemli şartımız olacaktır. (Atatürk, 2007: 508)

Ancak Bakanlar Kurulu'nun bu cevabını İtilaf Devletleri'ne vakit kalmadan Paris'te toplanan Dışişleri Bakanlarının Konferansı'nın 26 Mart 1922 tarihli ikinci notası alınmıştır. Bu nota İtilaf Devletleri'nin barış esaslarına ilişkin tekliflerini içermektedir. Bu teklifin ana hatları şunlardır:

- Gerek Türkiye'de gerekse Yunanistan'da azınlıkların korunmasına ve bu amaçla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin katılması,
- Doğu'da bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de Milletler Cemiyeti'nin katılması,
- Boğazların serbestliğini sağlamak üzere Gelibolu Yarımadası'nda ve Boğazların çevresinde askerden arınmış bir bölgenin oluşturulması,

- Trakya sınırının Tekirdağ kısmının Türk tarafına, Kırklareli, Babaeski ve Edirne kısmı ise Yunanlılara bırakılacak şekilde tespiti,
- Türk tarafında kalacak olan İzmir'in Rumlarına ve Yunanistan'da kalacak olan Edirne'nin Türklerine; bu şehirlerin yönetimine adaletli bir şekilde katılmalarını sağlayabilmek için uygun bir yönetimin kurulmasının kararlaştırılması,
- Barış yapılır yapılmaz İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce boşaltılması,
- Sevr Antlaşması ile elli bin kişi olarak tespit edilen Türk ordusunun seksen beş bin kişiye çıkarılmasına ve Sevr Antlaşması'nda olduğu gibi bu askerlerin paralı asker olması,
- Sevr Anlaşması'ndaki mali komisyonun kaldırılmasıyla birlikte İtilaf Devletleri'nin İktisadi çıkarlarını gözeten, dış borçların ve savaş tazminatlarının ödenmesinin sağlanması için başka bir yöntemin bulunması,
- Adli ve iktisadi kapitülasyonlarda değişiklik yapılmak üzere bir komisyonun kurulmasıdır. (Atatürk, 2007: 509-510)

Üçüncü teklifi oluşturan bu hususlar, Sevr Antlaşması'nın ağır hükümlerini bir ölçüde hafifletmiş olsa da Misak-ı Milli hedefleriyle büyük farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle bu teklif TBMM Hükümeti tarafından İtilaf Devletleri'nin, İstanbul Hükümeti ile birlik olarak, kendilerini yok etme hedefinde yapılan savaşta yeni bir cephe olarak görülmüştür. Bir anlamda bu barış teklifi de öncekilerde olduğu gibi savaşı doğuran bir nitelik taşımaktan öteye geçememiştir. Zira İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olduklarından TBMM Hükümeti'nin Milli Mücadele'de gösterdiği başarıyı görmezden gelmekte ve Sevr'in genel çerçevesini korumak gayretindeydiler. Bu durum da İtilaf Devletleri için Birinci Dünya Savaşı'nın Anadolu cephesindeki mücadelenin devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Milli Mücadele, Birinci Dünya Savaşı'nın Türkiye topraklarında henüz sona ermediğinin en büyük göstergesini oluşturmuştur. Bu nedenle İtilaf Devletleri'nin barış tekliflerini bu çerçevede değerlendirmekte fayda görülmektedir.

Üçüncü teklifin TBMM Hükümeti'ne önerilen barış teklifinin şartlarının neler olduğu millete ve dünya kamuoyuna açıklanmıştır. Bu açıklamanın ardından

barış teklifine yanıt, 5 Nisan 1920 tarihinde verilmiştir. Bu yanıtta göre yine ateşkes anlaşması ilke olarak kabul edilmiş fakat bir önceki cevapta olduğu gibi temel şart olan ateşkesle beraber Anadolu'nun boşaltılması işinin hemen başlaması zaruri bulunmuştur. Bununla birlikte ateşkes süresinin dört aydan ibaret olması teklif edilmiş ve bu süre içerisinde barış görüşmeleri sonuçlanmadığı takdirde Anadolu'nun boşaltılması işinin üç ay daha uzatılabileceği kabul edilmiştir. TBMM Hükümeti tarafından boşaltma işinin ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar kesimi ve anlaşma süresi olan dört ay içinde İzmir de dâhil olmak üzere işgal altındaki bütün toprakların boşaltılması şeklinde olması istenmiştir. Ancak TBMM Hükümeti'nin bu istekleri 15 Nisan 1922'de verilen cevapla reddedilmiştir. Buna rağmen TBMM Hükümeti, ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasa bile, barış görüşmeleri konusunda çalışmaların devam etmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Bu safhadan sonra taraflar arasında pek çok görüşme ve yazışma yapılarak barış şartlarının İzmit, Beykoz, Venedik gibi yerlerde düzenlenecek bir konferansta tartışılması için karşılıklı girişimler olmuşsa da bu, Büyük Taarruz'un kazanıldığı ana kadar mümkün olmamıştır. (Atatürk, 2007: 510-511)

1922 yılı başında Milli Mücadele'yi yürütenlerin en önemli hedefi Yunan işgal kuvvetlerini Batı Anadolu ile Trakya'dan çıkarmak ve bunun ardından Misak-ı Milli çerçevesinde barışı sağlamak olmuştur. (Gönlübol ve Sar, 1997: 40) Bu hedef aynı zamanda bu dönemdeki Türk dış politikasının temelini de oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Paşa 1922 yılının başlangıcında hükümetin izlediği politikayı şöyle özetlemiştir:

Efendiler! 1922 yılının Ağustos'una kadar da Batı Devletleri'yle olumlu anlamda ciddi ilişkiler kurulamadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silah gücüyle çıkarmadıkça, gösterebileceğimiz milli varlık ve kudretimizi fiilen ispat etmedikçe, diplomasi alanında ümide kapılmanın doğru olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. En doğru görüşün bu olduğunu, bu olacağını tabii olarak kabul etmek gerekir. Gerçekten de bugünün hayat şartları içinde bir tek fert için olduğu gibi bir millet için de kudret ve kabiliyetini fiili eserlerle gösterip ispatlamadıkça kendisine değer verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemek boşunadır. Kudret ve kabiliyetten yoksun olanlara değer verilmez. İnsanlık, adalet ve cömertliğin gereklerinin yerine getirilmesini bütün bu vasıflara sahip olduğunu gösterenler isteyebilir. (Atatürk, 2007: 505-506)

Atatürk'ün bu sözleri bir bakıma Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmiş bir milletin bağımsızlığını elde etmesi için daha fazla şeyler yapması gerektiğini anlatmaktadır. Zira bu savaşta Osmanlı Devleti yenik sayılmış ve bu savaşta askeri mağlubiyetini masada diplomasi sahasında da tatmıştır. Bu nedenle çalışmada ele alınan üç teklifi bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu anlamda Atatürk bir dünya savaşından mağlup ayrılmış masadan zafer beklemenin ne kadar gerçekçilikten uzak olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada Lozan Barış Antlaşması'na giden yolun incelenmesinin temel nedeni; bu anlaşma masasına hangi süreçlerden geçilerek geldiğinin ortaya çıkarılmasıdır. Zira bu süreç Lozan Barış Antlaşması'nın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.6. Mudanya Ateşkes Antlaşması

Atatürk'ün 1922 yılındaki Türk dış politikasını anlatırken ifade ettiği "*milli varlık ve kudret*"in fiilen ispatı savaş meydanında silah gücüyle Büyük Taarruz'da gösterilmiştir. Sakarya Zaferi'nden sonra, İtilaf Devletleri'yle barış yoluyla anlaşmanın mümkün olmadığı ortaya çıkınca, Türkiye için Misak-ı Milli hedeflerini gerçekleştirmenin savaş dışında başka bir seçeneği kalmamıştır. Bu nedenle Türk ordusunun batı cephesinde 26 Ağustos 1922'de Yunanlılara karşı giriştiği Büyük Taarruz'un çok kısa sürede başarılı neticeler vermesi, Misak-ı Milli hedefleri çerçevesince gerçekleştirilecek olan barışın İtilaf Devletleri'ne kabul ettirilmesi kolaylaşmıştır. 30 Ağustos 1922'de Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan olarak yönettiği Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda Yunanlılar kesin bir yenilgiye uğratılmış ve Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girmiştir.

Bunun ardından TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletleri savaş durumuna son vermek için 3 Ekim 1922'de ateşkes görüşmelerine başlamıştır. Bu görüşmelerde; TBMM Hükümeti'ni Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, İngiltere'yi General Harrington, Fransa'yı General Charpy ve İtalya'yı General Monbelli temsil etmiştir. Görüşmeler 11 Ekim 1922 tarihinde anlaşma sağlanana kadar, zaman zaman tıkanma noktasına gelmişse de devam etmiştir (Ertan, 2013: 65). Mudanya Ateşkes Antlaşması olarak tarihe geçen bu görüşmeler Kurtuluş Savaşı'nı ve aynı zamanda Türkiye için Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran bir mütareke olarak da tarihe geçmiştir. Savaşın kazanılmasının ardından barışın da kazanılması için yapılan bu

görüşmeler kolay yürümemiş çetin geçmiştir. Özellikle İtilaf Devletleri'nin temsilcisi konumunda olan İngiltere, bu görüşmelerin çetin geçmesinde etkili rol oynamıştır.

İlk toplantıda General Harrington İtilaf Devletleri'nin bu görüşmelerdeki hedefini 23 Eylül 1922 tarihli bir notaya dayandırarak üç ana maddede toplamıştır. Bu hedeflerin birincisi; karşılıklı çatışmanın durdurulmasını sağlamak, ikincisi; Trakya'da bir hat tesis ederek Yunan kıtalarını bu hattın gerisine çekmek ve yönetimin Türklere teslim edilmesiyle tahliyenin ayrıntılarını düzenlemek, son olarak üçüncüsü ise; gelecekteki barış konferansı için yol hazırlamaktır (Karacan, 1993: 27). Buna karşılık Türk tarafının istekleri ise bir maddede toplanabilmektedir. Buna göre; Meriç kıyısına kadar Türk topraklarının Yunanlılar tarafından derhal tahliyesi ve işgal kuvvetleri meselesi barış konferansında temizlenmek üzere şimdilik Doğu Trakya'ya on bin kadar jandarma olarak görevli Türk askerinin sevk edilmesini içermektedir (Aydemir, 2011: 211). Karşılıklı isteklerin hemen kabul görmemesi ve çetin görüşmelerin sürmesi nedeniyle 6-8 Ekim tarihleri arasında tıkanma noktasına giren Mudanya görüşmeleri sonuç itibarıyla 11 Ekim 1922'de karşılıklı mutabakat sağlanarak ateşkes antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın önemli bazı maddeleri şunlardır:

- Antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türk ve Yunan güçleri arasında çatışmaya son verilecektir.
- Barış anlaşması yapıncaya kadar herhangi bir karışıklılığı önlemek için Meriç'in sağ kıyısı İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.
- Doğu Trakya antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra on beş gün içerisinde boşaltılacaktır.
- TBMM Hükümeti Trakya'da düzen ve güvenliğin sağlanması amacıyla jandarma kuvveti bulundurabilecektir. Ancak bu askerlerin toplamı sekiz bini geçmeyecektir.
- TBMM Hükümeti barış antlaşmasını onaylayıncaya kadar Doğu Trakya'ya asker geçiremeyecek ve orada ordu toplayamayacaktır. (TBMM Başkanlığı, 1922)

2.7. Çatışma, Ateşkes ve İki Aşamalı Oyunlar

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın kabul edilen maddeleri incelendiğinde Türk tarafının isteklerinin büyük ölçüde karşılandığı görülmektedir. Ateşkes antlaşmasına başlangıçta imza koymayan Yunanistan İtilaf Devletleri'nin kesin tavrı karşısında 14 Ekim'de anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma, Yunanistan'ın anlaşmayı imzalamasının ardından 14-15 Ekim 1922 tarihinin gece yarısında yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Yunanistan, Türkiye toprakları üzerindeki emellerinden (**megola idea**) vazgeçtiğini resmen kabul etmiştir. Yunanlıların Mudanya'da "megola idea"dan vazgeçmesi ancak savaşta kaybetmesi ile mümkün olabilmiştir. Zira bu idealden bir milletin sadece müzakere masasında vazgeçebilmesi pek mümkün ve eşine rastlanmamış bir durum değildir.

Putnam'ın modeli açısından bakıldığında, bu meselenin Yunanistan'ın iç politikasında geniş bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Savaşı göze alabilecek kadar genişleyebilen bir iç politika meselesinin varlığı, hükümetin meseleyi müzakere yoluyla çözebilmesine yetecek kadar büyüklükte bir taviz alanına sahip olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan bu idealin müzakere edileceği karşı tarafın da "Misak-ı Milli" gibi bir ideale sahip olması, müzakere yoluyla çözümü daha da imkânsızlaştırmaktadır. Karşılıklı çıkarların idealler düzeyinde çatıştığı durumlarda, ülkelerin iç politikaları; hükümetlerin bütün politika alanlarını kaplayarak taviz alanlarını ortadan kaldırmaktadır. İç politika alanının dış politikaya alan bırakmaması, müzakereleri bir çözüm aracı olmaktan çıkarmaktadır. Zira uluslararası müzakereler ülkelerin dış politika alanlarında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla karşılıklı olarak aynı meselede dış politika alanlarını yitiren hükümetlerin iktidarlarını sürdürmek için çatışmak hatta savaşmaktan başka çareleri kalmamaktadır. Başka bir ifadeyle aynı mesele için taviz alanları ortadan kalkan hükümetler, kaçınılmaz olarak bir çatışmayla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Hükümetlerin yeniden dış politika alanlarının açılması ve taviz alanlarının genişlemesi ancak bu çatışmanın sona ermesiyle ya da bir tarafın üstünlüğünü diğer tarafa kabul ettirmesiyle mümkün olmaktadır. Üstünlüğü ve çatışmayı kaybeden tarafın iç politika alanı küçülmekte ve dolayısıyla dış politika alanı büyüyerek taviz alanı genişlemektedir. Kazanan tarafta da aynı boyutlarda olmasa da benzer bir süreç

yaşanmaktadır. Böylece nihai bir antlaşma için gerekli şartlar oluşmaktadır. Çalışmada; bu şartların, ateşkes antlaşmalarının, nasıl meydana geldiği Putnam'ın modeli çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda da yaşanan böyle bir süreçtir. Şekil 2 ve 3'deki organize görüntülerin tersinden oluşması anlamına gelen bu süreç; Anadolu'daki Türk-Yunan savaşının kaçınılmazlığını daha iyi açıklamaktadır.

Savaşı kaybeden Yunanistan'ın, ateşkes şartlarını kabul etmekte direnç göstermesi ve bunun üzerine müttefiklerin baskısıyla ateşkes şartlarını kabul etmesi ile nihai statü antlaşmasının gerçekleşmesi; iki aşamalı oyunların, çatışma ile savaşların başlama ve sona erme süreçlerini açıklama potansiyelini göstermektedir. Bu noktada Knopf'un Putnam'ın modeline getirdiği eleştirilerden birine değinmek yerinde olacaktır. Buna göre Knopf (1993: 599-600); iki aşamalı oyunlarda, askeri ittifakların içindeki ve devlet grupları arasındaki kurumsal bağlantılara gereken önemin verilmediğini ileri sürmektedir. Bu eleştiriden hareketle Putnam'ın barış odaklı bir model ortaya koyduğu söylenebilir. Zira Putnam; nihai antlaşmanın nasıl sağlanacağı üzerine bir model geliştirmiş ve bunun özelliklerini barış ortamında yapılan Bonn görüşmeleri örneğinde sınamaya çalışmıştır. Ancak, Putnam'ın varsayımlarının, savaşı sona erdiren ateşkes antlaşmaları veya barış müzakerelerini açıklamak için kullanıldığında da işlerliğinin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çalışmada; Knopf'un eleştirilerine katılmakla birlikte Putnam'ın ihmal ettiği konuların da geliştirdiği modelin imkânlarıyla açıklanabileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla; savaş şartlarının oluşması, ateşkesin koşulları ve nihai barış antlaşmasının sağlanmasına dair, iki aşamalı oyunların kullanışlı bir model olduğu iddia edilmektedir. Ancak yine de böylesine karmaşık bir sürecin analizinde; Knopf'un (1993: 611-612) İki Aşamalı Oyunlar Modeli'ne getirdiği eleştiriler yol gösterici olabilir. Knopf; İki Aşamalı Oyun Yaklaşımı'nda iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Putnam'ın iki aşamalı oyun metaforunu geliştirdiği Bonn örneği, dostluk ilişkileri olan devletlerarasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yapılan görüşmelerdi. Karşıt bir ittifakla ya da blok olarak hareket eden bazı üçüncü grup devletlerle etkileşimi içermiyordu. Bu nedenle Knopf, Putnam'ın, bir devlet ile karşı taraf devletin alt kümesi (iç bileşenleri) arasındaki ortaklıkların

müzakereleri nasıl etkilediğine fazla önem vermediğini iddia etmektedir. Zira güvenlik kaygılarını içeren müzakerelerde, bazen bir askeri bloğun içinde yaşanan bölünmeler müzakerelerin gidişatını belirleyebilmektedir. Knopf, Putnam'ın, askeri ittifakların yerel-uluslararası etkileşim üzerindeki muhtemel etkisiyle başa çıkmak için geliştirdiği modele, Evans ve Jacobson ile birlikte yaptığı Avrupa'daki ABD-Sovyet çatışmasını içeren güvenlikle ilgili dört vaka çalışmasına rağmen (Evans, Jacobson ve Putnam, 1993) hiçbir iyileştirme yapmadığını belirtmektedir. Ona göre; bir ittifak veya bazı dış devlet blokları söz konusu olduğunda, ana müzakere tarafları arasındaki ikili ilişki dışındaki bağlamlarda da iki aşamalı etkileşimler mümkündür. Bunlar sadece ittifak blokları içinde değil, aynı zamanda çapraz seviyeli, hükümetlerarası veya ulusötesi bağlantılarda da gözlemlenebilmektedir. Knopf, bu gibi durumlarda, ittifak ortaklarının hükümetlerini veya dış bloğu analiz ederken, iki aşamalı oyunlara üçüncü bir aşamayı da eklemenin faydalı olacağını ileri sürmektedir. Bu anlamda çalışmanın sınırları içerisinde Knopf'un *üçüncü aşama* analizi, belirlenen teorik çerçevenin dışındaysa da Lozan ve öncesinde yaşanan gelişmelerin *iki aşamalı* incelemesini genişleten ve derinleştiren bir teorik katkı olarak görülmektedir.

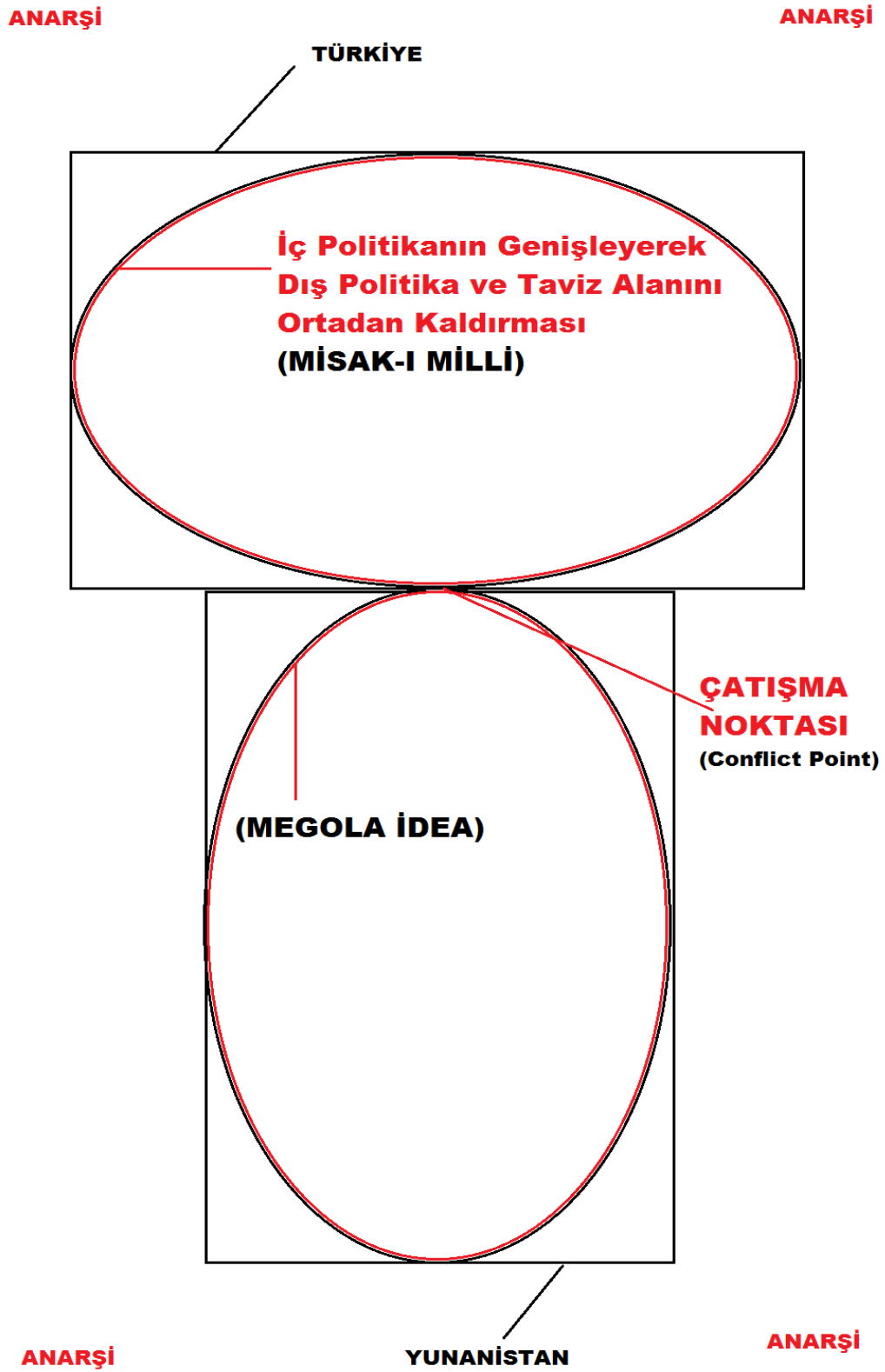
Şekil 4'te çatışma noktasının iki aşamalı oyunlarda nasıl meydana geldiğinin organize bir görüntüsüne yer verilmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın ideallerinin aynı noktada çakışmasıyla meydana gelen bu durum, iç politika alanının maksimum boyutlara erişmesiyle dış politikaya bir alan bırakmadığına ilişkin görüntünün şekle yansımalarıdır. Dış politika alanının ortadan kalkması Putnam'ın iki aşamalı oyun metaforundaki, ilk aşamadaki müzakere masasının kurulma ihtimalinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Diplomatik ilişkilerin kesildiği bir ortamda tarafların iç politika alanlarının sınırlarının birbirine temas etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin çatışma noktasına eriştiğini göstermektedir. Bu noktanın aşılması ve iki ülkenin iç politika alanlarından kesişmesinden yeni bir çatışma alanının oluşması savaş ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu yansıma üç teklifte de kendini göstermiştir. Her teklif ateşkesin sağlanması için yapılan bir girişimi temsil

etmektedir. Bu girişimler müttefik devletler tarafından yapılmakta ancak pratikte Türk-Yunan Savaşını sona erdirme amacını taşımaktadır.

Lozan öncesinde müttefikler tarafından Türk tarafına yapılan üç teklif bir ateşkesi öngörse de iki savaşı birden sona erdirecek nitelik taşımaktaydı. Bu ateşkes tekliflerinin müttefikler tarafından yapılması Birinci Dünya Savaşı'nın Anadolu'da halen devam ettiğinin en büyük göstergesidir. Bir başka gösterge de bu süreçteki müttefik askerlerinin Misak-ı Milli sınırları içerisindeki işgalci konumudur. Bu dönemde Kurtuluş Savaşı yapılırken İstanbul, İzmit, İzmir, Musul gibi yerler halen müttefiklerin kontrolü altındaydı. Dolayısıyla Türkiye, I. İnönü, II. İnönü, Sakarya ve Büyük Taarruz'da sahada Yunan askerleriyle savaşmışsa da Mudanya'daki ateşkes ve sonrasında Lozan'daki barış masasında karşısında müttefikleri bulmuştur. Bu süreçte müttefikler ateşkes ve barış teklifleriyle Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkilerdeki, dış politika alanını genişletme görevini üstlenmişler ve başarılı da olmuşlardır. Bu durum Şekil 4'te Putnam'ın modeli açısından incelendiğinde müttefiklerin Yunanistan'ın iç politikasına etki eden (daraltan veya genişleten) bir iç bileşen gibi hareket ettiğini söylemek mümkündür. Zira müttefiklerin, Yunanistan'ın "Megola İdea"sını kabartarak Türkiye ile savaşmasındaki ve bu idealden vazgeçtiğini kabul ettiği Mudanya Ateşkes Antlaşması üzerindeki etkisi göz ardı edilemez tarihi bir gerçekliktir. Bu bakımdan Şekil 4'te İki Aşamalı Oyunlar Modeli'nden yola çıkarak, Megola İdea ve Misak-ı Milli'nin oluşturduğu çatışma noktasından savaşa, savaştan da ateşkes ve barışa evrilen sürecin organize bir görüntüsü oluşturulmaya çalışılmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması taraflar açısından daha sonra yapılacak olan bir barış antlaşması için taslak metin olarak değerlendirilmiştir (Toynbee, 1971: 132). Türkiye, müttefiklerin teklifini ateşkes için uygun bularak hem sahada hem de masada büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu nedenle Lozan Barış Konferansı sırasında bu taslak metin, müttefiklerin Sevri referansına karşılık Türk tarafının referanslarından birini oluşturmuştur (Ertan, 2013: 66).

Mudanya Ateşkes Antlaşması sonunda savaş sona ermiş bununla birlikte savaşçı politikalar da değerini kaybetmiştir. Bunun en önemli göstergesi İngiltere'de savaş taraftarı Lloyd George Hükümeti'nin yerine Bonar Law Hükümeti'nin kurulmasıdır (Davison, 1953: 199). Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra

yaşanan bir diğer gelişme de Doğu Trakya'nın devir teslim işlemlerinin başlaması ve bu işlemlerin kısa sürede sonuçlanarak bu bölgenin Türk askerinin denetimine geçmesidir (Genelkurmay, 1969: 104-105). Böylece bu antlaşmayla Trakya, Türkiye topraklarına dâhil edilmiştir. Antlaşmanın imzalanıp yürürlüğe girmesinin ardından Ankara ve İstanbul'da barış konferansının yapılması için çalışmalara hız verilmiştir. TBMM Hükümeti 4 Ekim'de Mudanya görüşmeleri devam ederken müttefiklere 20 Ekim tarihinde İzmir'de bir barış konferansı toplanmasını teklif etmişse de bu teklif karşılık bulmamıştır. Ancak sonrasında çeşitli görüşmelerle ve notalarla barış görüşmeleri konferansının Lozan'da toplanmasına karar verilmiştir.

Şekil 4: İki Aşamalı Oyunda Çatışma Noktası

2.8. Mütareke Dönemi'nde İki Aşamalı Oyunun İzleri

Mütareke Döneminde; bir taraftan Osmanlı Devleti'nden kalanların İstanbul Hükümeti tarafından muhafaza edilmeye çalışılmasına, diğer taraftan da Anadolu'da ortaya çıkan Müdafaa-i Hukuk hareketinin giriştiği bağımsızlık mücadelesine tanık olunmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan ikili yapı; iki taraf arasında çatışmaların yaşandığı, Tunaya'nın (1982:383) tanımlamasıyla, bir iktidar boşluğunu (**interregnum**) meydana getirmiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla bu iktidar boşluğu belirli bir ölçüde giderilmiş ve İstanbul Hükümeti'nin etkisi sınırlandırılmışsa da bu dönemdeki ikili yapı saltanatın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Mütareke Dönemi'ne Putnam'ın modeliyle bakıldığında Türkiye'nin yerel yapısını şekillendiren iki ana bileşenden meydana geldiği öne sürülebilir. Bu dönemde İtilaf Devletleri'nden oluşan müttefiklerin Türk tarafına önerdiği üç teklifin bir anlaşmaya dönüşmemesinin nedenleri İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda yukarıdaki bölümlerde müttefik devletlerin teklifleri bu devletlerin ikinci aşamadaki taviz alanları ile ilk aşama anlaşmasının şartlarını, Misak-ı Milli de Türk tarafının ikinci aşamadaki taviz alanının sınırlarını belirlemiştir. Bu nedenle Mütareke Dönemi'nin ilk aşama anlaşmalarının şartlarına yukarıdaki bölümlerde yer verildiğinden bu bölümde bu şartlara göre nihai statü anlaşmasının niçin gerçekleşmediğini anlamak adına, Türk tarafının ikinci aşama oyunlarını incelemenin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bunun bir diğer nedeni de çalışmanın asıl konusu olan Lozan müzakerelerinin anlaşılmasında Türk tarafının kendi iç bileşenleri arasında yaşanan çatışmaların bilinmesinin yaratacağı faydadır.

2.8.1. Mütareke Dönemi'nde Türk Tarafının İç Yapısı (Domestic)

Bu dönemde Türk tarafının içyapısı çeşitli grupların ve kişilerin iktidar mücadelesi verdiği heterojen bir yapıdır. Bu yapıyı; geçirdiği kurumsallaşma süreci bakımından iki safhada incelemek mümkünse de bu safhaları birbirinden ayrı olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Zira her safha kendi içinde farklı bir çatışmayı barındırmış, ilk safhada yaşanan çatışmalar ikinci safhaya yansımış ve onu şekillendirmiştir. Bu çatışmalar; farklı alt unsurları ve bunların arasındaki

mücadeleleri barındırır da temelde iki ana unsur arasındadır. Bunlar Saray ve çevresi ile Milli Mücadele etrafındaki güçlerdir. Saray ve çevresi bu süreçte etkisini zaman zaman İstanbul Hükümetleri aracılığıyla göstermiştir. Diğer taraftan Milli Mücadele Hareketi; Müdafaa-i Hukuk hareketi ve İttihatçı kadrolarla güçlenmiş ve TBMM'nin açılmasıyla kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu nedenle Mütareke Dönemi'nde ilk safha; Saray ve çevresinin, TBMM öncesindeki Milli Mücadele hareketleriyle çatışması sonucunda şekillenmiştir. İkinci safha ise TBMM'nin açılmasıyla birlikte başlamaktadır. Bu dönemde Türk tarafının iki ana bileşeni ve bu bileşenlerin kendi içlerindeki iktidar mücadelesi İtilaf Devletleri'nin önerdikleri barış tekliflerinin nihai bir antlaşmaya dönüşmesini engelleyen unsurların başında gelmiştir.

Mütareke Dönemi'nde yaşanan ikinci aşama oyun daha çok bu iki safhada yaşanan çatışmaların meydana getirdiği seçimlerle oluşmuştur. İkinci safhada yaşanan çatışma, 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla daha çok TBMM içindeki grupların birbiriyle olan mücadelesine dönüşmüştür. İkinci safhadaki bu mücadele de Lozan müzakerelerinin şekillenmesini sağlamıştır.

İlk safha; Saray ve çevresinin genellikle İstanbul Hükümetleri²⁶ aracılığıyla Müdafaa-i Hukuk Hareketi arasında ve bu iki grubun kendi içinde yaşadığı çatışmalardır. Bu safha; Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından başlayarak TBMM'nin açıldığı tarihe kadar geçen süredeki dönemi kapsamaktadır. Mondros'un imzalanması ve ardından başlayan işgal hareketi sadece Anadolu'da bir direniş hareketini başlatmamış, aynı zamanda Osmanlı Saray çevresini ve Osmanlı Meclisi'ni de bir bölünmeyle karşı karşıya bırakmıştır. Mondros'un ardından Anadolu'da başlayan direniş hareketleri; 15 Mayıs 1919'da İngiltere, Fransa ve ABD'nin himayesindeki Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesinin ardından hızlı bir

²⁶Mütareke döneminde toplam 11 hükümet kurulmuştur. Bunlar: Ahmet İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim-11 Kasım 1918), Ahmet Tevfik Paşa Hükümetleri (Birinci: 11 Kasım-12 Ocak 1919, İkinci: 12 Ocak-4 Mart 1919), Damat Ferit Paşa Hükümetleri (Birinci: 4 Mart-16 Mayıs 1919, İkinci: 19 Mayıs-20 Temmuz 1919, Üçüncü: 21 Temmuz-30 Eylül 1919), Ali Rıza Paşa Hükümeti (2 Ekim 1919-8 Mart 1920), Salih Paşa Hükümeti (8 Mart-4 Nisan 1920), Dördüncü ve Beşinci Damat Ferit Paşa Hükümetleri (5 Nisan-17 Ekim 1920) ve Üçüncü Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim-17 Kasım 1920)' dir. Dolayısıyla çalışmanın sınırları bu hükümetlerin yapılarını ve oluşumlarını tek tek ortaya koymaya imkân vermemektedir. Ancak bu çalışma açısından bu hükümetlerin yapıları, oluşumları ve programları birbiriyle çeşitli farklılıklar gösterse de genel bir değerlendirme yapıldığında direniş karşıtı ve sarayın etkisinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. (Çelik, 2011)

şekilde örgütlenmeye başlamıştır. Anadolu’da artan bir hızla devam eden bu direniş örgütlenmesi Osmanlı Meclisi’nde farklı kurtuluş reçetelerinin öne sürülmesine neden olmuş ve Meclisteki iki önemli grup arasındaki ayrışmayı daha da belirginleştirmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve İttihat ve Terakki’nin işgal karşısındaki farklı tutumları²⁷ Mütareke Dönemi’nde Türk tarafının örgütsel anlamdaki ilk ayrışmanın başlangıcı olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kurtuluş çaresini Saray ve çevresiyle benzer şekilde İngiliz mandasında görmesi, Anadolu’daki direniş hareketinin devletten bağımsız şekilde örgütlenmesini zorunlu kılmıştır²⁸. Dolayısıyla Hürriyet ve İtilafçılara göre izlenecek en doğru yol, barış konferansına en az kayıpla gitmek için İngilizlerle işbirliğinden geçmekteydi.

Diğer taraftan, yukarıdaki iki gruptan farklı bir kurtuluş düşüncesindeki, liderleri yurt dışına kaçmış ve İstanbul’da iktidardan uzaklaştırılan İttihatçı kadrolar; Anadolu’daki etkilerini kullanarak yerel direnişlerin örgütlenmelerinde (Kuva-yi Milliye) önemli görevler üstlenmiştir (Demirel, 2015: 55-57). Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilginin sorumlularının başında gösterilen ve bu anlamda halkın gözünde itibarı kalmayan İttihatçı kadrolar, kişisel kurtuluşlarını ülkenin kurtuluşuna bağlayarak yeniden bir iktidar arayışına girmiştir. Bu dönemde halk desteğinden yoksun İttihatçı kadrolar, Saray çevresinin yürüttüğü baskı politikası sonucunda soruşturma, kovuşturma ve tutuklamalara da maruz kalınca, farklı isimlerle İstanbul ve Anadolu’da örgütlenmek durumunda kalmıştır²⁹.

Bu evrede; Saray ve çevresinin karşısında farklı bir kurtuluş stratejisine sahip başka bir aktör de Samsun’a Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla atanan

²⁷ İki grubun ayrıntılı kurtuluş stratejileri için bkz. (Tekeli ve İlkin, 1989)

²⁸ Bu direniş hareketinde zaman zaman devletin, özellikle de İstanbul Hükümetlerinin katkısı olmuştur. Ancak bu katkı son derece sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde Saray’ın genel itibarıyla İstanbul Hükümetlerine hâkim olması direniş hareketlerine devletin katkısının şahsi bir takım çabalardan (Ahmet İzzet Paşa ve Ali Rıza Paşa’nın yaptıkları gibi) ibaret kalmasına neden olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Akandere, 2008), (Kocaoğlu, 2006). Hatta Damat Ferit Paşa dördüncü kez hükümetin başına geldikten sonra İngiliz Amiral De Robeck’le yaptığı görüşmede “milli hareketi bastırmak programıyla” başa geçtiğini ifade etmiştir. (Şimşir, 1975: 26)

²⁹ Bu amaçla İttihat ve Terakki Fırkası kendini feshetmiş ve Teceddüt Fırkası olarak yeniden yapılanmaya çalışmıştır. Aynı zamanda yine bu dönemde Anadolu’daki yerel direniş hareketlerini yönlendirmek için Karakol Cemiyeti adıyla gizli bir örgüt kurmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Tevetoğlu, 1988: 3-50), (Kocaoğlu, 2006)

Mustafa Kemal Paşa'dır. Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde Milli Mücadele Hareketi'nin düzenli yükselişine önderlik etmiş, Amasya Genelgesi'yle kurtuluşun çaresini ortaya koymuş, sonrasında Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni düzenleyerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık halde olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini³⁰ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin (A-RMHC) şemsiyesi altında birleştirmeyi başarmıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da kendisiyle benzer bir stratejide hareket eden İttihatçılarla ve onların lideri Kara Vasıf Bey ile yerel direnişlere siyasi önderlik etme konusunda bir iktidar mücadelesi vermiştir.

Zürcher (1987:213) bunu; iki farklı hareketin mücadelesi gibi görmek yerine, aynı hareketin içindeki, bir iç mücadele olarak değerlendirmiştir. Bunu da her tasfiyenin grup içindeki dağılımı değiştirdiği varsayımından hareketle, iktidar mücadelesini kazanan Mustafa Kemal Paşa'nın belli aralıklarla yine tasfiyeye ihtiyaç duymasını dayanak göstererek yapmıştır. Zürcher bu açıklmasının devamında eski ittihatçı liderlerin statüleri gereği Mustafa Kemal Paşa'dan ayrı bir otorite iddiasında bulunanlar ile statülerini Mustafa Kemal Paşa'ya borçlu olanlar veya onun otoritesini sorgulamadan kabul edenler arasında bir ayırım yaparak, ikinci grubun kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek ilk grubun tasfiyesi için çalıştığını ileri sürmüştür.

16 Mart 1920 tarihinde İngilizlerin İstanbul'u işgali sonrasında Karakol Cemiyeti'nin önde gelen isimleri ile Kara Vasıf Bey, Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve böylece Cemiyet, Anadolu'daki direniş hareketlerine siyasi önderlik etme yarışındaki etkinliğini kaybetmiştir. Ayrıca bu işgal son Osmanlı Meclisi'nin de faaliyetini sürdürmesini imkânsız kılmış ve Meclisin, 18 Mart 1920' de son toplantısı yapılarak oy birliğiyle kapatılmasına karar verilmiştir (Demirel, 2015:80-82). Bu gelişmelere 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması da eklenince Mustafa Kemal Paşa, direniş hareketinin tartışmasız lideri konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Saray ve çevresi dışında Mustafa Kemal Paşa ile iktidar mücadelesi verecek nitelikte güçlü bir unsur kalmamıştır. Bu durum ikinci safhanın ilk aşaması için geçerlidir. Zira TBMM içinde baştan beri varolan muhalif gruplar özellikle Saltanatın kaldırılmasının

³⁰ Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa henüz İstanbul'da iken Müdafaa-i Hukuk Grupları kendi bölgeleri içinde İstanbul'dan ayrı bir güç odağı haline gelmişlerdi. Hatta Kars'taki gibi devlet yapılanmasına benzer şekilde meclisli bir örgütlenme içerisine giren gruplar dahi mevcuttu. Fakat bu grupların hiçbirisi, kurtuluş stratejilerini yerelden ulusala taşıyabilecek nitelikte oluşumlar içine girmemişti. (Demirel, 2015: 61)

ardından Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimde söz sahibi tek güç haline gelmesine karşı çıkmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, belirli bir süre (kendi grubunun içindeki bileşenleri ikna edene kadar) Saray ve çevresine karşı açık bir meydan okumaya girişmemiştir. Bu meydan okuma için; Saray ve çevresinin işgalci güçlerle işbirliğinin ortaya çıkması, kışkırtılan iç isyanların arkasında onların olduğunun anlaşılması ve işgale karşı askeri direnişin güç kazanması beklenilmiştir. Bu gelişmeler, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis içindeki farklı görüşleri³¹ ikna edebilmesini ya da etkisizleştirmesini sağlamış ve böylece Saltanatın kaldırılmasını mümkün hale getirmiştir. Ancak Birinci Meclis içindeki farklı görüşler çeşitli meselelerde kendini göstererek her zaman var olmuştur. Bu görüşlere sahip kişiler; II. Grup adı altında toplanarak, Birinci Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'nın tek güç haline gelmesine karşı örgütlü bir muhalefet yürütmüşlerdir. Lozan müzakereleri sürecinde de önemli etkileri olan bu grup; bu süreçte hükümetin pazarlık marjını kısıtlayan en güçlü iç bileşen olarak öne çıkmaktadır.

Zürcher'in, tarafların çıkarları doğrultusunda şekillenen bir "iç mücadele" olarak tanımladığı bu dönem incelendiğinde, tarafların RST'nin temel argümentleriyle da örtüşen şekilde davrandıkları görülmektedir. Zira; genel anlamda rasyonel bir seçim, herhangi bir gerekçeye veya akla dayanan bir tercihtir. Bu gerekçe veya akıl ise mantıksal çıkarımlar tasarlayan yeti veya işlem şeklinde tanımlanmaktadır. Mantıksal çıkarımlar, önermeleri sonuçlarla ilişkilendirir. Bu bağlamda iki çeşit soru sorulabilir. İlk olarak, verilen bir grup önermeden, ortaya çıkan sonuç var mı? İkincisi, önermelerin doğrulanabilir veya savunulabilir olduğunu sorgulamak için eleştirel sorular sorulabilir mi? İkinci türdeki bir soru, kaçınılmaz olarak başka bir önerme grubuna itirazda bulunur; bu nedenle, mantıkla ilgili herhangi bir uygulama eninde sonunda bir veya daha fazla itiraz edilemeyen önermeye dayanmalıdır. Bu

³¹ Birinci Meclisin mebuslarından Kazım Özalp (1971: 174) bu dönemdeki Meclisin işleyişini şöyle aktarıyor: "Mecliste görüşmeler genel olarak çok münakaşalı oluyor, hükümetin en basit teklifleri bile birçok itirazlara uğruyordu." Dolayısıyla bu dönemde Mustafa Kemal Paşa; her ne kadar siyasi liderliğini kurumsallaştırmış olsa da her istediği kararı kolayca Meclisten geçirmesi mümkün olmamıştır. Mütareke döneminde, Meclis açılmadan önce yaşanan iktidar mücadelesi, Meclisin açılmasıyla farklı şekillerde burada devam etmiştir. Birinci Mecliste muhalefetin detaylı bir çalışması için bkz. (Demirel, 2015)

açından değerlendirildiğinde; liderleri yurt dışına kaçmış, İstanbul'daki iktidarını ve halkın desteğini kaybetmiş İttihatçıların, kurtuluş (hem kendi, hem de vatani için) çaresini Anadolu'daki direniş hareketlerinde aramaları (Milli Mücadele Hareketi ile işbirliği yaparak) ne kadar rasyonel bir seçim ise; Hürriyet ve İtilafçıların da İttihatçıların bıraktığı boşluğu doldurmak için İstanbul'daki müttefikleriyle işbirliği yaparak iktidar alternatifi oluşturma çabasına girmesi o kadar rasyonel bir seçimdir. Diğer taraftan eğer, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulamadığı fırsatı Anadolu'da araması ve burada bir yere kadar İttihatçılarla işbirliğine girmesi rasyonel bir seçim ise; Saray ve çevresinin de kendi müttefikleriyle iktidarını korumak için bir işbirliğine girmesi de bir rasyonel seçimdir.

Öte taraftan Tversky ve Kahneman'ın (1986) RST'ye ilişkin geliştirdiği üç argüman göz önüne alındığında; İttihatçıların; Mustafa Kemal Paşa ile giriştikleri iktidar mücadelesinde güç kazanmak için, Karakol Cemiyeti'nin Kafkasya'daki temsilcisi Baha Sait Bey aracılığıyla, Rusya Federasyonu Sovyetler Cumhuriyeti adına hareket eden Kafkasya yerel temsilcisi ile yapılan işbirliği ve dostluk anlaşmasını,³² rekabetçi ortamdaki etkin bir bireyin pozisyonunu maksimize etmek için giriştiği mantıksal bir eylem şeklinde açıklamak mümkün olabilir. Uluslararası politika ve Putnam'ın modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde; içerideki heterojen yapı, Oslo'daki gizli görüşmelerde olduğu gibi, uluslararası bir anlaşmayı teşvik etmiş ancak; ilk aşamada alınan onay ikinci aşamada alınamamıştır. Bu nedenle de nihai statü anlaşması yürürlüğe girmemiştir.

Karşı taraf açısından bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa'nın işgal direnişinin en kritik döneminde böyle bir anlaşmayı onaylamamasının gerekçesi de yine bu argümanlar doğrultusunda değerlendirilebilir. Zira gücünü; Karakol Cemiyetiyle aynı bölgesel hareketlere dayandıran (İttihatçı unsurların egemen olduğu) Mustafa Kemal Paşa, kendisi gibi iktidara gelme anlayışıyla hareket eden bu cemiyetin (Demirel, 2015: 80-81) kurduğu dış koalisyonu onaylaması, iktidar yarışındaki etkin pozisyonunun zarar görmesine neden olabilirdi. Putnam'a (1988: 460) göre, ulusal lider ve özellikle onun içerdeki yatırımlarının uluslararası sonuçları ile onun adına müzakerede bulunanların arasındaki çıkar farklılıkları da iç ve dış

³² Anlaşma metni için bkz. (Karabekir, 1988: 598-600)

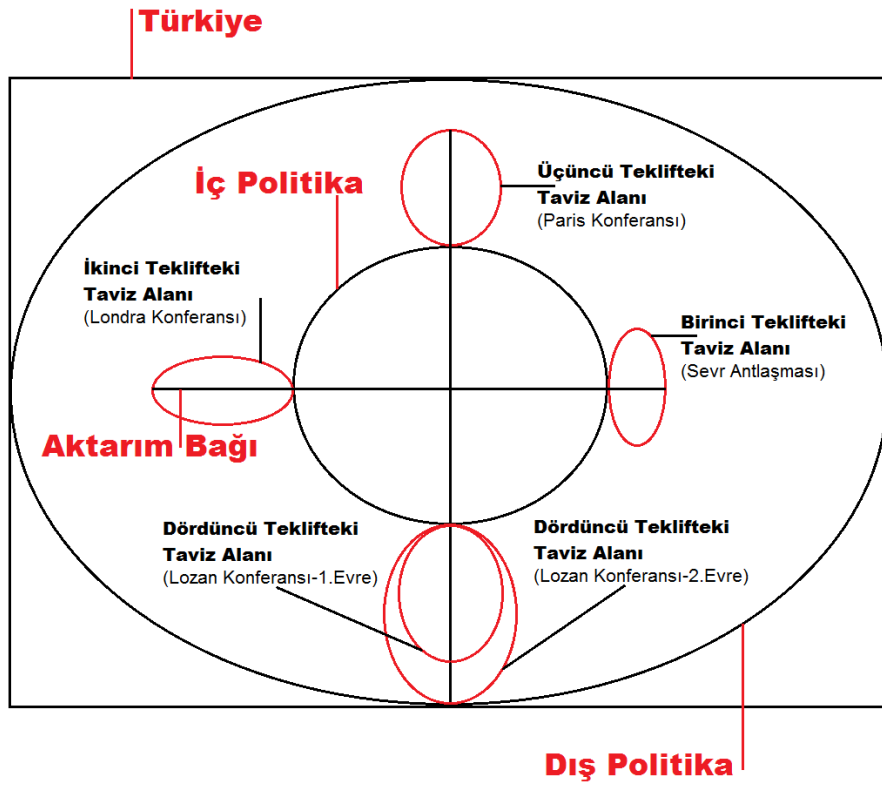
politika arasındaki bağlantının önemli özelliklerindedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın kararını da bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu çerçevede, Milli Mücadele'ye katkısı olabilecek bir anlaşmanın onaylanmaması seçiminin kabul edilebilir bir açıklamasını sağlamada RST ve Putnam'ın modeli, Saray ve çevresinin iktidarını korumak için İngilizlerle işbirliği yapmasına olduğu gibi, makul bir çerçeve ortaya koymaktadır. Çalışmada; bu makul çerçevenin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşananların anlaşılmasında kullanılmasının bu konudaki kısır tartışmaların ötesine geçilmesine katkı sağlayacağı savunulmaktadır. Aksi halde, Lozan müzakereleri hakkında sürdürülen, makul olmayan “zafer mi-hezimet mi” tartışmasının, Mütareke Dönemi'nde yaşananlar için “kahraman mı-hain mi” şeklinde sürdürülmesine devam edilecektir.

Mondros'un imzalanmasından Saltanatın kaldırılmasına kadar geçen, yaklaşık dört yıllık bir süreyi kapsayan, Mütareke Dönemi'nde, Türk tarafının iç yapısı Putnam'ın modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde heterojen bir yapıya sahip olduğu gözükmemektedir. Putnam'a göre heterojen yapı uluslararası işbirliğini teşvik etmekle birlikte dışarıda yapılan bir anlaşmanın eş zamanlı olarak içeride de onaylanmasını gerektirmektedir. Buna göre; ikinci aşamada onaylanmayan bir anlaşmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Sevr Antlaşması da bunu ispatlayan güzel bir örnektir. Mütareke döneminin heterojen yapısı, şartları ağır da olsa Sarayı bir anlaşma için teşvik etmiştir. Ancak bu anlaşma Saray tarafından onaylanmasına karşın iç bileşenlerin onayını almadığından yürürlüğe girmemiştir. Sevr Antlaşması imzalanmadan önce son Osmanlı Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli Türk tarafının taviz alanını belirlemiştir. Dolayısıyla Sevr'in şartları bu alanının çok uzağında olduğundan ve Türk tarafında iç ve dış politika arasında aktarım bağı kurulamadığından; ilk aşama anlaşmasının sağlanması, nihai statüdeki bir antlaşma için yeterli olmamıştır. Trumbore (1998: 549) kamuoyunun, halkın tercihleri ile karar vericiler arasında bir uyumsuzluk olduğunda bir kısıtlama olarak hareket edebileceğini ileri sürmüştür. Sevr'de bu kısıtlama kendini bariz bir şekilde göstermektedir.

Şekil 5'te; İtilaf Devletleri'nin dört teklifine karşılık gelen, Türk tarafının taviz alanları gösterilmiştir. Şekildeki taviz alanları, Türk tarafının iç politikasını

temsil eden alanın sabit boyutta kaldığı varsayılarak oluşturulmuştur. Yukarıdaki bölümlerde Şekil 2'deki modelde açıklandığı gibi, küçük taviz alanları genişlemiş bir iç politika alanı anlamına gelirken, büyük taviz alanları da genişlemiş bir dış politika alanı anlamına gelmektedir. Buna göre; ilk üç teklifte taviz alanının nihai bir antlaşma için yeterli boyutlarda olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda yine bu üç teklifte merkezi karar alıcıların aktarım bağıni kesintisiz bir şekilde kuramadıkları da ortadadır. Bu nedenle Londra ve Paris'teki Konferanslarda nihai bir anlaşma mümkün olamamıştır. Dördüncü teklifte; Lozan Konferansı'nın ilk evresinde, aktarım bağında yaşanan kesintiler ve taviz alanının genişlemesinin önündeki kısıtlamalar konferansın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Kesintinin ardından yaşanan ara dönemde kısıtlamaların ortadan kaldırılarak aktarım bağıni kesintisiz bir şekilde yeniden kurulması, ikinci evrede Türk tarafının taviz alanını genişletmiş ve nihai statü anlaşması mümkün olabilmiştir. Bu noktada Şekil 4 ile Şekil 5 arasında bir kıyaslama yerinde olacaktır. Şekil 4'te Yunanistan ve Türkiye'nin taviz alanları ortadan kalkmıştır. Şekil 5'te ise taviz alanları tekliflere göre değişmekle birlikte her zaman vardır. Zira müttefikler ve Türk tarafı arasındaki ateşkes Mondros'ta yapılmış ve sonrasında diplomatik ilişkiler Şekil 5'teki tekliflerde görüldüğü şekilde yürütülmüştür. Oysaki Türkiye ile Yunanistan arasındaki durum, Şekil 4'te ateşkes öncesini yansıtmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla diplomatik ilişkiler mevcut değildir. Bu bakımdan müttefikler ile Yunanistan'ı Mudanya'ya kadar ayrı ayrı ele almak daha doğru olacaktır.

ANARŞİ**ANARŞİ****ANARŞİ****ANARŞİ**

Şekil 5: *İtilaf Devletleri'nin Dört Teklifine Karşılık Türk Tarafının Taviz Alanları*

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Konferans öncesinde yaşananlara kısaca değinilerek Lozan müzakerelerinin İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesince değerlendirilmesi yapılacaktır.

3. BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE İKİ AŞAMALI OYUNLAR

Öke (1984: 70), Atatürk Türkiye'sinin dış politikası üzerine yaptığı bildiriye, Lozan Konferansı'nın resmi yönünü yansıtan müzakerelerde protokollerin oluşmasına etki eden unsurların araştırılmasında ve temsilcilerin bu süreçteki stratejilerini formülleştirmede daha derin çözümlere ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle çalışmada, tarafların Lozan müzakerelerindeki stratejilerini şekillendiren unsurların çözümlenmesinde Putnam'ın modeli tercih edilmiştir. Zira müzakerelerin başında yer alan İsmet Paşa'nın; *“Ben uzun tecrübelerimle şunu görmüşüm: hiçbir harici meseleyi dâhili mesele ile itilaf etmeden (uyuşturmadan) ve hiçbir dâhili meseleyi harici meseleyle karıştırmadan hallettiğimi bilmiyorum.”* (Barutçu, 2001: 752) şeklindeki ifadesi de bu modelin müzakerelerin çözümlenmesinde uygun bir çerçeve olabileceğini düşündürmektedir.

İsmet Paşa'nın, iç politika ile dış politikayı birbirinden bağımsız şekilde ele almanın doğru bir yaklaşım olarak görmediği; *“Kırk seneden beri hiçbir dışarı hadise bilmiyorum ki bir iç buhran ile birlikte yürümesin ve onunla birlikte neticelenmesin. Hiçbir büyük iç hadise bilmiyorum ki, mutlaka dışarı bir hadiseyi davet etmesin.”* (Derin, 1995: 752) şeklindeki ifadesinden de anlaşılmaktadır. Bu anlamda çalışmada; Lozan müzakereleri boyunca, iç politika ve dış politikanın birbiriyle etkileşimi üzerine, Putnam'ın modeli kullanılarak, iç politikanın belirleyici etkisini gösteren somut kanıtlar elde edilmeye çalışılmış ve bu kanıtlar doğrultusunda tarafların seçimlerine yönelik bilimsel gerekçeler ortaya konularak; bu gerekçelerin, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili tartışmalara katkı yapması hedeflenmiştir.

Lozan müzakerelerinde iki aşamalı oyunları açıklamak için neden-sonuç ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bu bakımdan; bağımsız değişkenleri neden, bağımlı değişkenleri ise sonuç olarak incelemek yerinde olacaktır. Buna göre uluslararası antlaşmalar, bağımlı değişken; anlaşmaların yapılmasını sağlayan hükümetlerin kabul edilebilirlik alanları (*acceptability-set*) ile taviz alanlarının (*win-set*) boyutları da bağımsız değişken olarak kabul edilirse iki aşamalı oyunların neden-sonuç ilişkisi kurulmuş olacaktır. Buradan hareketle nihai statü antlaşmasının

yapılmasının hükümetlerin kabul edilebilirlik alanları ile taviz alanlarının kesişmesine bağlı olduğunu ve bunun da bu alanların büyüklükleriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Gümüş, 2012: 53-54). Dolayısıyla bu bölümde; tarafların kabul edilebilirlik alanları ile taviz alanlarının boyutunu belirlediği ileri sürülen iç politikanın, bu süreçte ve nihai antlaşma üzerinde yaptığı etkiye dair elde edilen kanıtlarla; çalışmanın iddiasının desteklenmesine dayanak oluşturulmakta ve Lozan Antlaşması'nın sonuçlarının nedenlerine dair mantıklı ve makul gerekçeler ileri sürülmektedir. Bu nedenle çalışmada oluşturulan teorik çerçeve bağlamında yapılan incelemenin neden sonuç ilişkisinin kurulması amacıyla konferans öncesinde yaşanan sorunlara değinilmesinin ardından, tarafların taviz alanlarının boyutlarını belirleyen faktörler analiz edilecek ve elde edilen analiz sonuçları, konferansta yaşanan gelişmelerle sentezlenerek, nihai antlaşmanın sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.1. Konferans Öncesinde Yaşanan Sorunlar

Lozan'daki Barış Konferansı'nda bir tarafta Türkiye yer alırken diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya yer almıştır. Konferansa Türkiye'nin ısrarlı isteği üzerine Boğazlarla ilgili meselelerin görüşmelerine katılmak için Sovyet Rusya ve Gürcistan da davet edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) konferansta gözlemci sıfatıyla bulunmuştur. Bulgaristan ise görüşmelere Ege Denizi konusu çerçevesinde bir temsilci göndermiştir (Gönlübol ve Sar, 1997: 47). Genel oturumu 21 Kasım 1922'de başlamış olmakla birlikte 4 Şubat 1923'te kesintiye uğrayan ve 23 Nisan 1923'te tekrar başlayan Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imzalanarak sonlanmıştır. Konferansın katılımcı ülkeleri göz önüne alındığında Türkiye, karşısında Kurtuluş Savaşı'ndaki düşmanlarını değil; Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni çökerten galip devletleri bulmuştur. Çalışmada bu nedenle Lozan Barış Konferansı, Kurtuluş Savaşı'nın barışını tesis eden bir antlaşmanın çok ötesinde Birinci Dünya Savaşı'nın büyük hesaplaşmasının yaşandığı ve bu hesapların görüldüğü bir konferans olarak incelenmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın da dediği gibi *“Lozan'da asırlık hesaplar görüldü”* şeklindeki ifadesi çalışmanın Lozan Konferansı'nı ele alış biçimine dayanak oluşturmaktadır. Şevket Süreyya Aydemir'in

“Tek Adam” kitabında “*Lozan büyük bir hesaplaşmaydı. Bu büyük hesaplaşmada Ankara eski bir imparatorluğun bütün hesaplarının tasfiyesine muhatap tutuldu.*” (Aydemir, 2011a: 95) şeklinde kullandığı bu ifade de çalışmanın bu argümanını desteklemektedir.

İtilaf Devletleri’nin 27 Ekim 1922’de TBMM Hükümeti’ni İsviçre’nin Lozan şehrinde toplanacak barış konferansına davet etmelerinin ardından (Tuncer, 2008: 67) Türkiye’de bu konferans öncesinde gündeme gelen konuları üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bu ana başlıklardan ilki konferansta Türkiye’yi temsil edecek heyetin belirlenmesi olmuştur. Zira bu konferans, Türkiye ile Yunanistan arasındaki meseleleri halletmek üzere toplanmış bir konferansın ötesinde; Birinci Dünya Savaşı’nı sonuçlandıracak barış anlaşmasını hazırlayacaktır. Bu nedenle konferansa gidecek Türk temsilcilerinin, Osmanlı Devleti’ni yabancı devletlere verilen tavizlerle yaşatmaya çalışan bir zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar olmaması gerekirdi. Osmanlı Devleti’nin son döneminde yetişen bu diplomat zihniyeti “Hasta Adam”ın zayıf bünyesine elverişli tedbirlerle onu biraz daha yaşatmak usulüne dayanan bir idare-i maslahat siyasetine dayanmakta idi (Gönlübol ve Sar, 1997: 47) . Dolayısıyla bu şartlar altında Mustafa Kemal Paşa konferansta temsil edecek heyetin başında Mudanya Ateşkes Antlaşması’nda başarı gösteren İsmet Paşa’yı seçmeyi uygun görmüştür. Bunun üzerine, Dış İşleri Bakanlığı görevine Yusuf Kemal Bey’in yerine İsmet Paşa getirilmiştir. Böylelikle İsmet Paşa, Lozan’daki Türk temsilci heyetinin başında olmak üzere; Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey ve Eski Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey ile birlikte toplam yirmi kişiden oluşan bir heyet bu konferansa gönderilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın kesin tavrıyla çözülen temsil heyeti sorunu, TBMM’de çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Lozan Konferansı öncesinde yaşanan ana meselelerden ikincisini oluşturan bu tartışmalar, özellikle Meclis içindeki II. Grup’un muhalefeti ile şekillenmiştir. II. Grup’un, TBMM içinde Temmuz 1922’de kurulmasından sonra, bu grup I.Grup ile hemen hemen her konuda çekişme içinde olmuştur. Özellikle Lozan Barış Konferansı’nın tartışıldığı Meclis görüşmeleri sırasında II. Grup’un muhalefeti çok sert bir şekilde kendini göstermiştir. (Bolat ve Aslan, 2013: 32) II. Grup’un Lozan konusundaki muhalefeti

Temsil Heyeti'nin seçimi sırasında kendini göstermiş ve barış antlaşması imzalanana kadar sürmüştür. 2 Kasım 1922 tarihinde yapılan meclis görüşmelerinde II. Grup'un kurucularından Mersin milletvekili Selahattin Bey: *“Bu kadar azim mesuliyeti olan bir vazifeye, Meclisi Âlinin itimadına mazhar olmaksızın hükümet nasıl murahhas tayin eder ve nasıl mesuliyeti üzerine alır?”* (GCZ, 1922: 981) şeklinde heyetin seçimine karşı itirazını dile getirmiştir. Rauf Bey'in cevap verdiği bu konuşmanın ardından Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, Rauf Bey'in fikrine karşı çıkmış *“Büyük Millet Meclisi istenildiği zaman ifayı vazifeden men edilemez... Heyeti vekile bu konuda söz sahibi değildir.”* diyerek tartışmayı sürdürmüştür (GCZ, 1922: 992). Yapılan bu tartışmaların ardından yüz yirmi bir kabul, altmış yedi ret oyuyla Temsil Heyeti'nin hükümet tarafından seçilmesine karar verilmiştir (Bolat ve Aslan, 2013: 33). Netice itibarıyla Lozan Konferansı'nda Türk tarafını temsil edecek heyetin seçimi bu şekilde sonuçlanmıştır.

Lozan Konferansı öncesindeki meselelerin üçüncü ana başlığını oluşturan husus da bu konferansta, Türk tarafını temsil edecek hükümet sorunudur. Zira bu dönemde hem Ankara'da hem İstanbul'da birer hükümetin bulunması Türk tarafının hangi hükümet tarafından temsil edileceği meselesini ortaya çıkarmıştır. Özellikle İstanbul Hükümeti'nin kazanılan askeri zaferden pay sahibi olmak istemesi kendisinde barış konferansına katılmayı hak görmesine neden olmuştur. Diğer taraftan İtilaf Devletleri'nin İstanbul Hükümeti'ni de konferansa davet etmelerini bu hakkı kendilerinde görmelerinde önemli rol oynamıştır. İstanbul Hükümeti Sadrazamı Tevfik Paşa'nın TBMM Başkanlığı'na gönderdiği 29 Ekim tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

Konferansa hem Babıâli hem de Büyük Millet Meclisi davet edilmiştir. Babıâli ile Büyük Millet Meclisi arasında gerçek bir ikilik düşünülemez. Babıâli tüm baskılara rağmen Sevr Antlaşması'nı onaylamamış ve işgalin etkisini azaltmak için çalışmıştır. Yüksek vatan menfaatleri uğrunda birlik sağlanması bugün şart olmuştur. Bu yüzden memleketin geleceği ve hakların savunulması konularını müzakere etmek için Büyük Millet Meclisi'nce tayin edilecek bir kişinin özel talimatla gönderilmesi eğer bu uygun görülmezse heyetimizden Rıza Paşa'nın oraya gönderileceği beyan olunur. (Atatürk, 1969: 1238-1239)

Telgrafta yer alan bu ifadeler; İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'nin teklifine olumlu baktığını göstermiştir. Aynı tarihte TBMM Hükümeti, İtilaf

Devletleri'ne davetin kabul edildiğini ancak TBMM Hükümeti'nin konferansa katılmasına İstanbul Hükümeti'nin konferansa katılmasının engel teşkil ettiği belirtilmiştir (Genelkurmay, 1969, s. 111). Bunun üzerine; İtilaf Devletleri TBMM Hükümeti'nin konferansa yalnız katılmasının kendileri açısından bir sakınca taşımadığını ifade etmişlerdir. Ancak konferansta Türk tarafının hangi hükümet tarafından temsil edileceği sorunu 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla sona ermiştir. Böylece konferans öncesinde öne çıkan üç ana meseleye bu şekilde çözüm bulunmuştur.

Lozan Konferansı'nın başlangıcında, savaşı hangi devletin kazandığı konusu tartışmalı idi. Yunanistan ile olan savaşı Türkiye kazanmıştı ancak İngiltere başta olmak üzere diğer İtilaf Devletleri'ne karşı yapılan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenik sayılmıştı. Bu durumda; Lozan Konferansı'nda hangi savaşa ait görüşmelerin yapılacağı konferansın başlangıcında henüz netlik kazanmamıştır (Özdemir, 2013, s. 159-160). İsmet Paşa bu duruma ilişkin görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Biz 1918 mağlubiyetini üzerimize almıyorduk. Galip devletler 1918 galipleri durumunda ısrar etmek istiyorlardı. Bu şartlar altında konferans toplandı. Sırası geldikçe ben Baş Murahhas olarak, Mudanya'dan buraya söyledim. Lord Curzon ise bana, Mondros Mütarekesini hatırlatmaya çalışırdı. Mesele aramızda hallolunamadan, itilafli kalırdı.” (Meray, 1993: 9)

İsmet Paşa'nın tarafların tutumlarını gösteren bu ifadesi aynı zamanda konferansın uzun sürmesinin nedenlerinden birini de oluşturmaktadır. Zira İsmet Paşa, bu ifadelerine ek olarak şunları belirtmektedir:

Müzakereye başladığımız zaman, eşit şartlarda müzakere edeceğimiz nazari olarak kararlaştırılmıştı. 1919 galipleri bu şartı nazari olarak kabul ederler ve tatbikatta ağırlıklarını başka istikametlere yöneltmeye çalışırlardı. İlk günden itibaren konferansın eşit şartları, milletlerin istiklali havası ve hakkının münakaşasını her vesile ile yenilerdik. (Meray, 1993: 9-10)

İsmet Paşa'nın ifade ettiği bu husus, Türkiye'nin Lozan Konferansı'nın eşitler arasında bir müzakere ve pazarlık süreci olarak kabul görmesini sağlayacak çabalarını göstermektedir. Bu çabalar neticesinde uzun yıllardan sonra *“Türkiye ilk defa olarak büyük devletler ile aynı tempo üzerine konuşmaya başlıyordu.”* (Karacan, 2009: 55). İsmet Paşa, 23 Aralık 1922'de Başbakan Rauf Bey'e yazdığı

bir raporda karşı taraftaki müttefik cephenin tavrını “1918 yılının galipleri ve hâkimleri durumlarını muhafaza ediyorlar.” şeklinde eleştirmiştir (Şimşir, 2002: 305). Bu durum; Lozan’da, Türk tarafının karşısında yer alan devletlerin biraz değişiklikle Sevr’i onaylatmak arzusunda olduklarını ve buna karşılık Türk tarafının, Misak-ı Milli çerçevesinde bir barış anlaşmasını sağlama çabasını ortaya koymaktadır. Yukarıdaki ifadeler aynı zamanda; Türk tarafının, konferansta eşit ve bağımsız bir millet olma konumunu muhafaza etme çabalarını da yansıtmaktadır.

3.2. Taviz Alanının Boyutunu Etkileyen Faktörler

Çalışmada; Lozan Antlaşması, “sonuç”; tarafların taviz alanları ya da pazarlık marjları ise, “neden” olarak ele alınmakta ve bu “neden”in oluşmasının sebepleri iç politika değişkeniyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Putnam (1988: 437-452) modelinde; çalışmada “neden” olarak kabul edilen taviz alanlarının boyutunu etkileyen üç faktör olduğunu belirtmektedir. Birinci faktör; gücün dağılımı, tercihler ile ikinci aşama bileşenleri arasındaki koalisyonlar, ikinci faktör; siyasi kurumlar, üçüncü faktör ise birinci aşama müzakerecisinin stratejileridir. Bu bakımdan taviz alanları, iki aşama arasındaki ilişkinin gidişatı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu belirleyici etki de ikinci aşamadaki oyunlarla şekillenmektedir. Buradan yola çıkarak, Lozan müzakerelerinin çözümlenmesinde tarafların ikinci aşama oyunlarının müzakerelerin sonucunu belirlediği ileri sürülebilir. Bu nedenle bu bölümde, tarafların bu dönemdeki yerel yapılarını Putnam’ın taviz alanlarının boyutlarını etkilediğini öne sürdüğü üç faktör doğrultusunda incelemek yerinde olacaktır.

3.2.1. İngiltere’de Siyasi Kurumlar ve Gücün Dağılımı

Birinci Dünya Savaşı öncesinde stratejik gerekçelerle Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü savunan bir politika izleyen İngiltere, savaşın başlamasıyla birlikte bu politikadan vazgeçmek durumunda kalmıştır. Savaş, Osmanlı Devleti’ni, İngiltere için düşman güç haline getirmiş ve İngiltere’nin Doğu Akdeniz’deki stratejik çıkarları için Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün bir anlamı kalmamıştır. Bu nedenle İngiltere; savaş öncesindeki politikasını tamamen değiştirerek, savaş sırasında ve sonrasında Osmanlı Devleti’nin parçalanması ve paylaşılmasına yönelik bir politika izlemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında yerini alan İngiltere, mağlup devletlerin eskiden sahip olduğu sömürge alanlarına el koymuştur. Ancak 19.yüzyılın hegemon gücü İngiltere'nin el koyduğu bu yeni sömürgeleri eskileriyle birlikte yönetecek ne askeri gücü ne de mali gücü bulunmaktaydı. Bu nedenle İngiltere, bu yerleri mandacılık ilişkileri içinde, işbirlikçiler ve yerel askeri güçlerle elde tutmaya çalışmıştır. İngiltere'nin sömürgelerini ve dominyonlarını (İmparatorluğa bağlı ülkeleri) elde tutma politikası kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Uzun yıllar Birleşik Krallık'a bağlı kalan ve her cephede İngiltere için çarpışmış, başını Kanada'nın çektiği bu ülkeler, katlandıkları sıkıntılara denk düşecek yeni özgürlükler talep etmiş ve egemenlik haklarını zaman içerisinde İngiltere'ye kabul ettirerek Birleşik Krallık'ın bölünmesine neden olmuşlardır. Bu koşullar altında, İngiltere'nin savaş sırasında ve sonrasında belli bir süre sürdürdüğü Türkiye politikası da değişmek durumunda kalmıştır.

Bu dönemde, İngiltere'nin yerel yapısını incelerken, üç yüz yıllık güneş batmayan imparatorluğun çözülme sürecinde olduğunu belirtmek gerekir. Birinci Dünya Savaşı öncesi başlayan ve sonrasında artarak devam eden ekonomik ve demokratik talepler içeren işçi hareketleri, toplumsal yapıda aristokrasinin zayıflamasına, siyasal yapıda demokratik kurumların gelişmesine neden olmuştur. İşçi eylemlerinin artması, sendikaların güçlenmesini sağlamış ve toplumsal eşitlik temelinde (kadın hakları, eşit ve genel oy hakkı, işçi hakları vb.) kamusal hayatın demokratikleşmesinin önünü açmıştır. Bu gelişmeler Liberal Parti'nin iktidarını sarsmış ve Muhafazakar Parti ile birlikte İşçi Partisi'nin onun yerini almaya aday, gittikçe büyüyen politik bir güç olmasını sağlamıştır.

Böyle bir yerel yapıda, İngiltere'de savaş kararının alınması ile birlikte Liberal hükümet (Birinci Asquith³³ Hükümeti), bir süre daha yönetimde kaldıktan sonra 1915'te savaş koşullarına uygun yeni bir hükümet kurulabilmesi için istifa etmiştir. Yerine, Avam Kamarası'nın %88'inin desteklediği geniş katılımlı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Yine Asquith başkanlığında kurulan bu geniş

³³ Herbert Henry Asquith, İngiliz devlet adamıdır. Liberal Partili olarak 1908'den 1916'ya kadar hükümeti yöneten ve büyük liberal yasaların hazırlanmasında ve geçişinde merkezi bir rol oynamıştır. 1914 yılında Asquith; İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması kararını almış, ancak Aralık 1916'da savaşın ilk yıllarındaki gerekli önlemleri yeterince hızlı uygulayamayınca istifa etmek durumunda kalmıştır.

kabineli hükümet; işleyişte bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Geniş katılım, muhalefeti etkisizleştirmiş ve bakanlıklar arasında iletişim problemleri yaratmıştır. Bu sorunları gidermek için hükümet, koordinasyonu sağlamak amacıyla çeşitli komiteler kurmuştur. Bunlardan biri de savaş komitesidir (Fairlie, 1918: 3-5). Bu geniş koalisyonlu hükümet, bazı değişikliklerle Aralık 1916'ya kadar faaliyetini sürdürmüştür. II. Asquith Hükümeti'nin "*dramatik bir darbeyle*" devrilmesinin ardından, Liberal Parti'nin diğer kanadının başında yer alan Lloyd George³⁴; Muhafazakâr Parti ile koalisyon yaparak hükümetin başına geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın son iki yılında ve Türk Kurtuluş Savaşı boyunca beş kişilik "Savaş Kabinesi"³⁵ ile İngiliz savaş politikasını yönetmiştir (Morgan, 2017: 370-371).

3.2.1.1. Çanakkale Krizi

1922 Eylül'ünde çıkan Çanakkale Krizi (**The Chanak Affair**) Lloyd George'un başbakanlığının sonunu getirmiştir. İzmir'in kurtuluşundan sonra Fahrettin Altay komutasındaki Türk süvari kolordusu Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'a yönelmiştir. Türk ordusu, Çanakkale'de bulunan İngiliz kuvvetlerine bir ultimatom vererek geçit hakkı istemiş ve bunun üzerine bölgede bulunan Fransız birlikleri, Fransa Başbakanı'nın emriyle geri çekilmişlerdir. İngiltere Başbakanı Lloyd George ise ultimatomu reddederek İngiliz kuvvetlerine direnme emri vermiş ve hükümetindeki bir grup bakanla birlikte bir bildiri yayınlayarak Türkiye'ye savaş ilan edileceğini duyurmuştur.

Bu savaşı istemeyen Kanada Başbakanı, savaşa İngiltere hükümetinin değil, Kanada parlamentosunun karar vereceğini belirterek, Kanada'nın siyasi bağımsızlığını tarihte ilk defa fiilen ilan etmiştir. İngiliz kamuoyu ve Muhafazakâr Parti ileri gelenleri ve hükümetteki üyeleri de Türkiye ile savaşa karşı çıkmışlardır.

³⁴ 1863'te Manchester'a bağlı bir kasabada doğan Lloyd George, Galli ve işçi sınıfı kökenli İngiltere başbakanıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında toplanan Paris Barış Konferansı, Lloyd George'un kariyerinin zirvesi olmuştur. Paris'te kaldığı beş ay boyunca, Fransa başbakanı Clemenceau ve ABD başkanı Wilson üzerinde kolayca üstünlük kurmuştur. Savaştan sonra başta Almanya ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında ve yeni kurulacak dünya düzenini belirlemede başrolü oynamıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Packer, 1998)

³⁵ Yeni hükümet, başbakanı bir lider olarak öne çıkarmadan, sorumluluğu Savaş Komitesi üyeleri arasında dağıtmıştır. Bu durum Savaş Komitesi'nin giderek hükümet içinde bir "küçük kabine" şekline bürünmesine neden olmuştur. Savaş Komitesi'ni oluşturan kişilerin savaş süresince elde ettikleri güç, zamanla kabine ve idari yönetim arasında çatışmaya neden olmuştur.

Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Savaş Bakanı Winston Churchill de başbakanın çatışmacı politikasına karşı çıkınca; Muhafazakâr Parti, 12 Ekim 1922’de Carlton House deklarasyonu ile koalisyondan ayrılmış ve böylelikle hükümet düşmüştür (Denniston, 2007: 244).

Hükümetin düşmesinin tek nedeni Lloyd George’un izlediği dış politika değildir. Zira bu dönemde yapılan erken genel seçim çalışmaları, hükümet içindeki liberal-muhafazakâr çekişmeleri, tarım politikası hakkındaki anlaşmazlıklar ve İrlanda meselesi gibi iç meseleler de bu süreci hızlandıran unsurlar olmuştur (Beaverbrook, 1963: 164). Hükümetin dağılması, hem Lloyd George, hem de lideri olduğu Liberal Parti’nin sonunu hazırlamış ve her ikisi de bir daha İngiltere tarihinde iktidara gelememiştir. Çanakkale krizi, müttefiklerin birliğinin kırılma yapısını ortaya koymuş ve Orta Doğu’daki kalıcı barış umutlarını canlandırmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasına da yol açan bu kriz Lozan’a giden barış sürecini de hızlandırmıştır. Dolayısıyla Mondros’la birlikte başlayan, İngiliz Hükümetlerinin yürüttüğü Türkiye politikası, İzmir işgalinin ters tepmesi, sonuçsuz kalan Sevr Antlaşması, boşa çıkan Yunan kışkırtmasının ardından, Çanakkale Krizi’yle bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

3.2.2. İngiltere’nin Tercihleri

Çanakkale Krizi, İngiltere’deki muhalifleri ve koalisyonun diğer bileşenlerini haklı çıkarmış ve Lloyd George politikaları başarısızlığa uğramıştır. Bu nedenle bu politikaların sonraki hükümetler tarafından sürdürülmesi mümkün olmamış ve kurulan yeni hükümet barış ve sükûnet vaat ederek “*içeride asgari müdahale, dışarıda asgari huzursuzluk*” anlayışıyla işbaşına geçmiştir (Blake, 1955: 103). 23 Ekim 1922’de kurulan Muhafazakar Parti Hükümeti’nin başında bulunan Bonar Law selefının aksine Türkiye ile uzlaşmacı bir politika benimsemiştir. Bonar Law’ın emekliliğinin ardından, 22 Mayıs 1923’te Stanley Baldwin’in Başbakan olarak atanmasıyla da hükümetin sürekliliğinde büyük bir değişiklik yaşanmamıştır.

İngiltere’de, 1910’dan bu yana ilk defa bir parti, parlamenter çoğunluğu elde ederek tek başına hükümeti kurmuş ve böylelikle savaş koalisyonu hükümetleri

dönemi sona ermiştir³⁶. Yeni hükümet içeride; barış dönemindeki ekonomiyi yeniden kurmaya, Bolşevizmin yükselişiyle ilgili endişeleri gidermeye ve sanayileşmedeki karışıklıklarla mücadele etmeye çalışmıştır. Ayrıca içeride yaşanan bu ekonomik ve sosyal sıkıntılara sömürgelerden yükselen milleyetçi eğilimler, tazminatlar konusu (savaş zararlarının karşılanmasını isteme), ABD'nin Avrupa'ya karışmama politikası ve İrlanda sorunu da eklenince Law Hükümeti'nin selefi gibi taahütleri çoğaltarak riske girmesine imkan kalmamıştır (Bartlett, 1989: 32-33).

Bu dönemde İngiltere için askeri seçenek; hem dış politikası hem de maliye politikası açısından rasyonel gözükmemektedir (Ferris, 1989:53-54). Bu bakımdan, İngiltere'nin bu dönemde Türklerle dost bir politika sürdürmeyi tercih etmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan İngiltere'nin Türkiye ile barış yapmasını gerektirecek bir diğer neden de İngiliz İmparatorluğu'nun içinde önemli bir siyasal unsur olan Müslüman nüfustur. Özellikle Hint müslümanlarının Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'yi desteklediği ve gıpta ettiği bilinmekte ve bu nedenle Hindistan açısından İngiltere ile Milli Mücadele Hükümeti arasında iyi ilişkiler kurulması önem arz etmekteydi. Zira zaten bu dönemde İngiltere'nin Yakın Doğu'daki saygınlığı izlediği Türkiye karşıtı politikalarla sarsılmıştır.

22 Eylül 1922'de Hindistan Genel Valisi'nin Bakanlığına yazdığı gizli telgrafta, bölgede oluşan hassasiyetten hareketle, "*İslam alemindeki olası sert tepkilerden çekindiğini*" ifade etmiştir (Demirci, 2011:66). Müslüman dünyasındaki durum, Muhafazakar Parti'nin Yakın Doğu'ya ilişkin politikalarını belirlerken dikkate alması gereken önemli bir husus olmuştur. Diğer bir husus da kamuoyunun yeni bir savaş karşısındaki isteksiz tutumuydu. Beaverbrook (1963:162) bu tutumu, "*deniz aşırı bir harekate ülkede muhalefet çok; ne mecliste, ne basında, ne de orduda böyle bir heves var,*" şeklinde ifade etmiştir. Zira İngiliz Genelkurmayı'ndan General Townshend de Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı daha ılımlı bir politika yürütülmesini savunmuştur (Demirci, 2011:67).

³⁶ 1922 seçimlerinde Muhafazakâr parti 344, İşçi Partisi 142, bölünmüş Liberal Parti 115 vekille parlamentoda temsil edilme hakkını kazanmıştır.

3.2.3. İngiltere’de Koalisyonlar ve Stratejiler

İngiltere’de, yoksulluğun baş göstermesiyle artan hoşnutsuzluk, halkın geniş kesimlerinin beklentileriyle birleşince; hükümet için, geçmişteki olumsuz tecrübeler de göz önüne alındığında, savaş politikasının sürdürülmesi çıkar yol olarak görülmemiş bunun yerine diplomasi, en rasyonel seçim olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreçte ön plana çıkan diğer bir husus da Lozan müzakerelerini İngiltere adına yürütecek, Dışişleri Bakanı Lord Curzon³⁷’dur. Curzon bu süreçte İngiltere’nin ve müttefiklerinin stratejilerini belirleyen başat aktör olarak ön plana çıkmış ve konferansın birinci evresinde aktif rol oynamıştır. Konferansta ara döneme girilmesiyle İngiltere’de yaşanan iç politika gelişmeleriyle birlikte Başbakan Bonar Law isteksiz sürdürdüğü başbakanlık görevinden sağlık gerekçesiyle çekilmiş ve yerine Stanley Baldwin atanmıştır. Bu gelişme Curzon’u pek memnun etmese (Nicolson, 1934: 355) de görevinde kalmış Lozan müzakerelerindeki aktif rolünü Londra’dan da olsa sürdürmeye devam etmiştir. Zira konferansın ikinci evresinde İngiliz heyetine Sör Horace Rumbold³⁸ başkanlık etmiş ve Curzon’un stratejisi doğrultusunda müzakereleri yürütmüştür.

Lord Curzon’un Lozan stratejisi iki temelde şekillenmiştir. Bu stratejiler Putnam’ın iki aşamalı oyunlarına denk düşmektedir. Zira Curzon, bu stratejilerini iki aşama arasında aktarım bağına kurarak eş zamanlı olarak asgari müşterekte

³⁷ George Nathaniel Curzon, (1859-1925). 1885 yılında Muhafazakâr Parti’den milletvekili seçilmiştir. Asya üzerindeki siyasi tecrübeleri 1898’de, Hindistan genel valiliğine atanmasını sağlamıştır. 1919’da Lloyd George’un, Yunanlıları, Anadolu’yu istilaya zorlamasına ve Türklere karşı savaş tehdidinde karşı çıkmış ve Fransa Başbakanı Poincare ile anlaşarak Türklere barış müzakereleri için davet göndermiştir. 1922’de, Andrew Bonar Law başbakan seçilince; onun kabinesinde Dışişleri Bakanı olarak daha serbest hareket edebilme imkânı bulmuş ve 1922-1923 Lozan müzakerelerinde İngiliz heyetine başkanlık etmiştir. İngiliz diplomasi tarihinde Curzon ismi, geniş bir alana sahiptir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Doğu’da Büyük Britanya’nın rolünü belirleyerek bir şahsiyet kazandırmıştır. Curzon etkin olduğu dönem boyunca dayanıklı anıtlar ve kalıcı antlaşmalar yapmayı amaçlamıştır. Bu amacını büyük ölçüde gerçekleştiren Curzon, Orta Doğu’da “eski” den “yeni” ye geçişin yaşandığı keskin ve zorlu süreçte, bütün aktörler için nispeten yumuşak bir geçişin yaşanmasına katkıda bulunmuştur. (Rush, 1980)

³⁸ George Horace Rumbold: (1869-1941) Bir gezgin kadar çok seyahat etmiştir. Arapça, Japonca ve Almanca bilen İngiliz diplomat, 1891’de göreve başlamış ve 1933’e kadar kırk yıldan fazla bir süre diplomasinin çeşitli kademelerinde İngiltere’ye hizmet etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığında çeşitli görevlerde bulunan Rumbold; İngiliz Yüksek Komiseri olarak İstanbul Büyük Elçiliğine atanmış ve Lozan müzakerelerinin birinci evresinde İngiliz heyetinin, Curzon’dan sonra, 2. yetkilisi, ikinci evresinde ise baş temsilcisi olarak görev yapmış ve Lozan Antlaşması’nı Britanya İmparatorluğu adına imzalamıştır. Rumbold’un en çok hatırlanan bir diğer görevi de 1928-1933 yılları arasında Nazi Almanyası’ndaki Berlin Büyük Elçiliği’dir. Geniş bilgi bkz. (Gilbert, 1973)

buluşturmak adına büyük çaba harcamıştır. Curzon'un birinci temel stratejisi, elindeki tutmak için karşısındakini caydırma politikasıdır (Ferris, 1989: 183). Bu çerçevede İngiltere, taviz alanını Sevr'in genel çerçevesinde boyutlandırmış ve nihai statü anlaşmasının sağlanması için bir plan doğrultusunda hareket etmiştir. Bu şekilde Curzon, taviz alanının boyutunu karşı tarafa olduğundan daha küçük göstererek, kendisi için birincil önceliği oluşturan konularda avantaj elde etmeyi hedeflemiştir. İngiltere bu doğrultuda; Lozan'da, kendisi için birincil önemdeki Musul ve Boğazlar meselelerini önceleyen bir politika izlemiş ve elinde tuttuğu bu yerler için müttefiklerinin öncelediği kapitülasyonlar ve tazminatlar konularını Türkiye'yi ve müttefiklerini caydırmak için kullanmıştır.

Zira konferans başladığında İngiltere hem İstanbul'da hem de Musul'da askeri gücü olan işgalci konumundaydı. Dolayısıyla, Türkiye'ye göre bu meselelerde kendini daha güçlü gören İngiltere, konferansın ilk on altı oturumunu Boğazlar ve Musul konularının görüşülmesine ayırmıştır. Diğer başlıklara bu konularda İngiltere'yi tatmin edici bir ilerleme sağlanmasıyla geçilebilmiştir. Curzon, konferansta yaptığı bu giriş hamlesiyle ve sonrasında ilerleyen safhalarda da, (Musul'da askeri hareket dahi yapmıştır³⁹), elindekileri tutmak için barışı feda edebileceğini göstermiş ve caydırma stratejisini antlaşma imzalanana kadar sürdürmüştür.

Lozan'da bir plan doğrultusunda hareket eden Curzon; ilk aşamada nihai antlaşmanın sağlanması ve Türk tarafının taviz alanını genişletmesi için, ikinci aşama anlaşmalarını yaparak, müttefiklerle ilk aşamada tam uyumu içeren, eylem birlikteliğini sağlamayı amaçlamıştır (Nicolson, 1934: 310-315). Curzon'un böyle bir strateji izlemesinde, Lozan müzakereleri meselesinin kamuoyunda yoğunluklu bir şekilde takip edilmesi ve iç bileşenlerin heterojen yapısından kaynaklanan

³⁹ Türkiye; Lozan Konferansı'nın ara döneminde, Amerikalılara 9 Nisan 1923'te Chester İmtiyazı'nı (Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'da petrol çıkarma ve demir yolu imtiyazı) vererek İngiltere'nin müttefik cephesinde bir delik açmaya çalışmış ancak istediği, hem Amerikalıların buna karşılık Türkiye'ye destek verici bir adım atmaması hem de İngiltere'nin gösterdiği tepki nedeniyle, başarıya ulaşamamıştır. Bu imtiyazın Musul'daki çıkarlarına aykırı olduğunu düşünen İngiltere sert bir tepki vererek Musul'un Güney Kürdistan bölgesinde bir askeri harekât düzenlemiştir. Bölgedeki İngiliz hâkimiyetini kanıtlamak için yapılan bu askeri girişim, konferansın ikinci evresi başlamadan tamamlamış ve Türkiye'nin bölgedeki gücü daha da azalmıştır. Harekât hakkında geniş bilgi için bkz. (Türkmen, 2001)

kısıtlamaların yaratacağı engellerin etkili olduğu öne sürülebilir. Curzon Sevr çerçevesinde, ya da bundan en az taviz vererek, bir barış anlaşmasını Türk tarafına kabul ettirmenin yolunun müttefiklerle ortak hareket etmekten geçtiğini savunmuştur.

Lord Curzon, ikinci temel stratejisi olan “birleşik müttefik cephe” de, Fransa’nın varlığını son derece önemli görmüş ve bu nedenle de Fransa Başbakanı Poincare’den, memorandum ile müzakerelerde tam uyum göstereceklerine dair bir garanti almıştır. Ayrıca Paris’te düzenlenen ve Fransa’nın büyük önem verdiği Tazminatlar Konferansı’nda da Fransa’ya destek vererek konferansın Poincare’in istediği şekilde neticelenmesini sağlamıştır. Böylelikle Curzon, Lozan’daki birinci aşama anlaşması için, ikinci aşamadaki oyunların en önemlisinde Fransa’ya ilk yan ödemesini Paris’te yapmıştır. Diğer taraftan Curzon, Fransa’ya göre daha kolay ikna edeceğini düşündüğü İtalya ile de eylem birlikteliği için çeşitli görüşmeler yürütmüş ve İtalya’ya da yan ödemeler önermiştir. Curzon, İtalya’nın On İki Ada konusundaki hassasiyetini bildiğinden, bu adaları ve Yakın Doğu’da ekonomik imtiyazlar içeren yan ödeme paketini Mussolini’ye sunmuştur (Demirci, 2011: 69-70).

Knopf (1993: 610-613), Putnam’ın modeline, “*ittifak içi*” (*intra alliance relations*) ve “*ittifaklar arası*” (*inter alliance relations*) ilişkiler yapısını eklemeye çalışmış ve ittifak içi ilişkilerin içerisindeki bir hiyerarşik yapıdan bahsetmiştir. Buna göre müttefikler arasında, koruyucu bir üst ortak ve ondan faydalanan en az bir de ast ortak bulunmaktadır. Buna göre; ast ortak, üst ortağın stratejisini kabullenmekte ve ona göre hareket etmektedir. Snyder (1984: 466), güvenlik ikilemi içerisindeki müttefiklerin ilişkilerini incelediği çalışmasında; ittifakın geleceğinin kriz sırasında müttefiklerin birbirleriyle dayanışma içerisinde olmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre; müttefik unsurlar arasında dayanışmanın önünde engel oluşturabilecek iki önemli sorun bulunmaktadır. Bunlar; (1) koruyucu ağabey rolündeki üst ortağın, gerektiğinde ast ortağın lehinde müdahalede bulunup bulunmayacağı ve (2) koşulsuz destek gördüğünü varsayan küçük kardeş rolündeki ast ortağın, ağabeyini gereksiz ve sakıncalı maceralara sürükleyip sürüklemeyeceğidir. Lozan müzakereleri öncesinde büyük ölçüde Lord Curzon tarafından şekillendirilen İngiliz stratejisi bu bağlamda değerlendirildiğinde;

İngiltere'nin üst ortak olarak koruyucu ağabey rolünü üstlendiği, ast ortaklar rolünün de Fransa ve İtalya'ya verildiği söylenebilir.

İngiltere, Türkiye karşısında oluşturacağı bu cephede ABD'nin işbirliğine de ihtiyaç duymuştur. Zira bu dönemde ABD, izlediği “açık kapı” politikası ile bölgede ticari avantajlar elde etme arayışındaydı. Barış görüşmeleri sırasında Türkiye'nin ekonomik yönden köşeye sıkıştırılması için; ABD'nin, bu politikasından vazgeçmesi beklenmese de en azından İngiltere lehine sınırlandırması, müttefik cepheyi daha da kuvvetlendirecekti. Bu amaçla İngiltere, ABD'nin işbirliği karşılığında, kuşkuyla baktığı ve Amerikalıların Orta Doğu'ya girişi anlamına gelen, açık kapı politikasını kabul ederek güçlü bir cephe için bir yan ödemeyi daha gözden çıkarmıştır. Böylelikle konferans öncesinde ABD'yi de cepheye dahil eden Curzon, oluşturduğu müttefik birliğini korumak için konferansın sonuna kadar yoğun çaba göstermiş ve kısmen de olsa bunu başarmıştır (Demirci, 2011:71). Ancak Lozan müzakerelerinde ABD'nin rolünü müttefik cephenin içerisinde olarak konumlandırmak doğru olmaz. Zira ABD; Lozan Barış Konferansı'na sadece gözlemci statüsünde katılım sağlamış, antlaşmaya taraf olmamış ve doğal olarak da antlaşmayı imzalamamıştır.

3.2.4. Türkiye'de Siyasi Kurumlar ve Gücün Dağılımı

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla Türkiye'de ikili bir siyasi yapı meydana gelmiş ve bu durum uluslararası müzakerelerde temsil sorunu ortaya çıkarmıştır. Lozan müzakereleri öncesine kadar da devam eden bu sorun 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla sona ermiştir. Saltanatın kaldırılmasının ardından kısa bir süre sonra son padişah Vahdettin can güvenliği kalmadığı gerekçesiyle yurdu terk etmiştir. Müzakereler başladığında Türk tarafının tek temsilcisi resmen ve fiilen TBMM'dir. Ancak Saltanatın kaldırılması, Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle su yüzüne çıkan siyasi tartışmaları dindirmemiş aksine arttırmıştır. Mütareke Dönemi'nin başlarında yaşanan iktidar mücadelesi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğiyle sonuçlanmış ve Kurtuluş Savaşı bu önderin çizdiği istikamet doğrultusunda kazanılmıştır. Savaş boyunca mümkün mertebe arka plana itilen iç tartışmalar, savaştan sonra Saltanatın da kaldırılmasının ardından siyasi istikrarı etkileyecek boyuta erişmiştir. Bu iç tartışmalar özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın

bütün yetkileri tek elde toplamasına karşı çıkanların muhalefetiyle şekillenmiştir. Kendilerini “II. Grup”⁴⁰ olarak adlandıran muhalifler, Mustafa Kemal Paşa’nın savaş boyunca sürdürdüğü askeri ve siyasi liderliğin sona ermesi gerektiğini öne sürmüşler ve siyasi işlerde bakanlar kurulunun karar vermesi gerektiğini savunmuşlardır.

TBMM içinde yaşanan bu tartışmalar Lozan Konferansı’na gönderilecek heyet konusunda da kendini göstermiştir. Meclis içinde yaşanan yoğun tartışmalara ve sert muhalefete rağmen, Mustafa Kemal Paşa’nın önerdiği İsmet Paşa başkanlığındaki heyet, Lozan’a gönderilmek üzere Meclisten onay almıştır. Bu onayın ardından, Meclisteki I. Grup ile II. Grup arasındaki çekişmeye, Temsilci Heyeti ile Hükümet arasındaki gerginlik de eklenmiştir. Böylece İsmet Paşa; Curzon’un “birleşik müttefik cephe”sinin karşısına bölünmüş bir iç cepheyle çıkmak durumunda kalmıştır. Bu durum müzakereler ilerledikçe kendini daha fazla göstermiş ve özellikle Konferansın ara dönemiyle birlikte muhalif cephe, eleştirilerini daha da sertleştirmiştir⁴¹. Dolayısıyla Lozan müzakereleri süresince TBMM içinde heterojen yapıdaki muhalif gruplar⁴², ilk aşama anlaşmasının önünde ciddi bir kısıtlama unsuru olarak ön plana çıkmışlardır. Bu grupların içerisindeki II. Grup da kısıtlayıcı unsurların başını çekmiştir. Zira II. Grup, Mecliste olduğu sürece nihai anlaşma yapılamamıştır. Lozan Barış Antlaşması’nı imzalanması ancak Birinci Meclis’in ve onunla birlikte II. Grup’un dağıtılmasıyla mümkün olabilmektedir.

⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın şahsında gün geçtikçe artan yetkilere sahip olması ve bu yetki gücüyle Meclis üstünlüğüne aykırı uygulamalara girişilmesi, muhalif mebusları harekete geçirmiş ve I. Gruptan yaklaşık 14 ay sonra, Temmuz 1922’de, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey liderliğinde II. Grup (İkinci Mudafaa-i Hukuk Grubu) kurulmuştur. II. Grup’un 7 kurucusundan 3’ü I. Grup’tan istifa ederek bu gruba katılmıştır. Diğer 4 kurucu üyenin daha öncesinde I. Grup ile herhangi bir ilişkisi olmamıştır. Uzun süre bireysel çıkışlarla çoğunluğu etkilemeye çalışan muhalifler, II. Grup’un kurulmasıyla kendi görüşlerini daha etkili ve örgütlü bir şekilde savunmuşlardır. Geniş bilgi için bkz. (Demirel, 2015), (Tunaya, 1952), (Sezgin, 1984), (Güneş, 1985).

⁴¹ Bu eleştiriler doğrudan Mustafa Kemal Paşa’yı hedef almasa da dolaylı olarak onun kararlarına ve giderek tek güç haline gelmesine karşı yapıyordu. Bu durum o günlerde seçim kanunu ile ilgili tartışmalarda da kendini göstermiştir. Buna göre II. Grup, vekillige adaylık şartlarında Misak-ı Milli sınırlarında 5 yıl süreyle ikamet etme şartını getirmek istemiştir. O dönemde, bu şartın yasalaşması halinde Mustafa Kemal Paşa Meclis dışında kalıyordu. Ancak ilgili kanun tasarisinin söz konusu maddesi yeterli çoğunluğun oyunu alamadığından yasalaşmamıştır. (Şimşir, 2002: 255, 263)

⁴² Bu dönemde Meclis’te I. Grup ve II. Grup dışında hareket eden mebuslar da bulunmaktaydı. Sayıları ve güçleri hafife alınmayacak bu grubun sayısı, çeşitli tasniflerde değişiklik göstermekle birlikte, Meclis’te belli bir güce sahip olduğu vakidir. Genel kurul toplantılarından önce bir araya gelerek izleyecekleri tutumu belirleyen, ortak hareket eden ve “Bağımsızlar” (Müstakiller) olarak isimlendirilen bu grup, Meclis’te alınan kararlarda ve yapılan tartışmalarda etkili olmuştur (Demirel, 2015:131). Bu nedenle çalışmada Birinci Meclis’in yapısı heterojen bir yapı olarak tarif edilmiş ve Meclis’te tek gruplu homojen bir yapının ötesinde, çoğul bir yerel yapının varlığına işaret edilmiştir.

Bu dönemde; içerideki sert muhalefet ve heterojen güç dağılımı (Demirel, 2015: 505-507), bir yandan barış anlaşması üzerinde teşvik edici bir etki uyandırmış; diğer taraftan heyetin taviz alanını genişletmesini kısıtlayarak ikinci aşamada ilk aşama anlaşmasının onaylanmamasını sağlamıştır. Böylelikle iki aşama arasındaki aktarım bağı kurulamadığından asgari müşterekte buluşması gerçekleşmemiş ve nihai statü anlaşması imzalanmamıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa doyurucu bir barış antlaşmasının sadece ekonomik sorunları çözmekle kalmayacağına aynı zamanda muhalefetin gücünü zayıflatacağına da inanmış ve bu nedenle heyete barışın sağlanması için elinden gelen bütün desteği vermiştir. Putnam'a (1988: 460) göre; içerideki karar vericileri güçlendiren kurumsal düzenlemelerin, karar vericilerin uluslararası pazarlıktaki pozisyonunu zayıflatması veya bunun tam tersinin olabilmesi iki aşamalı oyun için paradoksal bir olgudur. Burada Mustafa Kemal Paşa'ya göre; heyetin uluslararası pazarlıktaki pozisyonun güçlenmesi, içeride gittikçe kurumsallaşan muhalefeti zayıflatacaktır. Sonuçta Mustafa Kemal'in öngörüsü bir bakıma doğru çıkmış ve II. Grup yeni Meclis'te, Birinci Meclis'teki kısıtlayıcı rolünü yerine getirememiş ve nihai antlaşma ancak böyle mümkün olabilmıştır.

3.2.5. Türkiye'nin Tercihleri

Lozan müzakerelerinde tercih sırası; Birinci Dünya Savaşı'nda yenik sayılan Osmanlı Devleti'nin yerine, Kurtuluş Savaşı'ndan muzaffer bir orduyla çıkan Türkiye'dedir. Konferans boyunca İsmet Paşa ve heyeti bu bakış açısını savunmuş ve karşı tarafa bunu kabul ettirmeye çalışmıştır. Türkiye, Mondros'tan bu yana fiilen daha güçlü bir konuma gelmiş ancak bu konumu elde etmek için kaynaklarının büyük bölümünü tüketmiş ve iktisadi açıdan çökmüştür.

Bu nedenle Türkiye'nin Lozan'daki tercihlerinin şekillenmesinde iktisadi kalkınma zaruretinin belirleyici rolünü göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Nasıl ki İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip ayrılmasına rağmen, savaşın yıkıcı sonuçlarıyla yüzleşmek durumunda kalmışsa, Türkiye de Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle ayrılmasına rağmen savaşın, İngiltere gibi ağır (hatta daha da ağır) sonuçlarıyla karşılaşmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Lozan'daki ilk tercihi barışı sağlamak olmuştur. Ancak bu barış tercihi, Sevr'deki gibi "savaşı

doğuran” bir barış değildir. Bu tercih; yeni kurulacak tam bağımsız bir devletin içerideki ve dışarıdaki meşruiyetini sağlayacak doyurucu bir barış antlaşmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Lozan heyetine başkanlık etme görevi verilen İsmet Paşa, Lozan müzakereleri boyunca bu tercih ve yukarıdaki bölümde değinilen Meclis şartlarında oluşan strateji doğrultusunda hareket etmiştir.

3.2.6. Türkiye’de Koalisyonlar ve Stratejiler

Lozan Konferansı öncesinde Curzon’un kurduğu müttefik cephe, Putnam’ın pazarlık marjını belirlediğini öne sürdüğü ikinci aşama koalisyonlarına dair somut kanıtlar oluşturmuştur. Bu koalisyonların kurulurken, İngiltere’nin yaptığı yan ödemeler gerçekleştiğinde cephe kuvvetlenmiş, gerçekleşmediğinde cephe zayıflamıştır. Dolayısıyla bu süreçte yan ödemeler; tek değişken olmamakla birlikte, önemli bir faktör olmuş ve İngiltere’nin birleşik müttefik cephesini konferansın sonuna kadar ayakta tutmasını sağlamıştır.

İsmet Paşa'nın böyle bir cephe karşısında daha güçlü bir cephe kurma imkânı kalmamıştır. Üstelik Meclis’in içinde bulunduğu durum ve konferans öncesinde yaşanan çeşitli tartışmalar (Saltanatın kaldırılması, Temsilci Heyeti’nin seçimi, Mustafa Kemal Paşa'nın pozisyonu vb.) içeride güçlü bir cephenin kurulmasını da engellemiştir. Böyle bir ortamda İsmet Paşa'nın en büyük müttefiki Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'ya ikinci aşama koalisyonlarının kurulmasında verdiği destek; onun, bir yere kadar da olsa⁴³ Rauf Bey⁴⁴,’in ve

⁴³ İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki gerginlik, konferansın ilk evresinin sonlarında temsilci heyetinden Ferit Bey’in hükümete haber vermeden Fransızlarla özel görüşmelere girme girişiminde bulunmasıyla su yüzüne çıkmıştır. Bu gerginlik, konferansın ikinci evresinde Yunanistan’dan talep edilen tazminatlar konusunda daha da tırmanmıştır (Demirci, 2011: 212, 218). İsmet Paşa'nın, Rauf Bey’in 23 Mayıs 1923’te gönderdiği telgrafta açıkça karşı çıkmasına rağmen Karaağaç karşılığında Yunanistan’dan talep edilen tazminatlardan vazgeçme önerisini onaylaması hükümetle heyetin arasının bozulmasına ve İsmet Paşa üzerindeki eleştirilerin kamuoyunda artmasına neden olmuştur (Şimşir, 2002: 510). İkili arasında tırmanan gerginlik faiz kuponları konusunda doruk noktasına ulaşmış ve ilişkileri koparma noktasına getirmiştir (Şimşir, 2002:538-550).

⁴⁴ Rauf Bey (Orbay): (1881-1964) Asker ve siyaset adamı. 1899’da teğmen rütbesiyle Deniz Kuvvetlerine katılan ve 1918 yılına kadar çeşitli savaş gemilerinde görev yapan Rauf Orbay; 1913’te Balkan Savaşları’nda Hamidiye Kruvazörü’nde gösterdiği başarıyla milli kahraman olmuştur. Bahriye Nazırlığı yaptığı dönemde baş murahhas olarak Mondros Ateşkes Antlaşmasını Osmanlı Devleti adına imzalamıştır. İngiliz işgalinde Malta’ya sürülmüş ve sonrasında TBMM Başkan Vekilliği dahil TBMM Hükümetlerinde bayındırlık bakanlığı ve başbakanlık yapmıştır. Cumhuriyet

dolayısıyla hükümetin desteğini almasını sağlamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa taraftarlarından oluşan ve Meclis'te çoğunluğu oluşturan I. Grup'u da bu müttefik cephenin içinde kabul etmek yerinde olacaktır. Türkiye'nin iç bileşenleri arasında yapılan bu koalisyona, konferansın ilk evresinde kısa bir süre de olsa Rusya dâhil olmuş ancak Boğazlar konusundaki görüş farklılıkları nedeniyle bu ittifak etkili olamamıştır.

Hükümetin, Lozan Barış Konferansı'na gönderilecek heyete Misak-ı Milli çerçevesinde verdiği talimatlar⁴⁵ Türkiye'nin ulusal amaçlarını ortaya koymuştur. Bu amaçlara erişmek için belirli bir strateji izleyen baş müzakereci İsmet Paşa, karşısında deneyimli bir diplomat ve sağlam bir cephe bulmuştur. Bu nedenle İsmet Paşa temel stratejisini rakibininin üzerinden şekillendirmeye çalışmıştır. Öncelikle Curzon'un Sevr çerçevesine karşılık Türkiye'nin ilk argümanı, konferansta müttefiklerin karşısında Sevr'i imzalayan Osmanlı Devleti olmadığını, bunun yerine savaş meydanlarında elde ettiği zaferlerle bağımsızlığını kazanmış yeni bir devlet olduğunu kanıtlamaya çalışmak olmuştur. Bu da Misak-ı Milli'yi muhataplarına kabul ettirerek mümkün olacaktır. Bu doğrultuda İsmet Paşa, Türkiye'nin konferansta diğer devletlerle aynı eşitlik temelinde kabul edilmesini savunmuş ve bunun için gerekli usul denetiminin yapılması için büyük çaba göstermiştir. Bu anlamda konferansın ilk evresinde pek çok hamlede bulunan İsmet Paşa, Curzon'un "*yetkin diplomasinin klasik örneği*"ni (Nicolson, 1934: 282) sergilemesi karşısında istediği başarıyı elde edememiştir. Lord Curzon, konferans boyunca usul denetimini elinde tutmayı başarmış, komisyon başkanlıklarını ve görüşme programını İngiliz çıkarları doğrultusunda tasarlamıştır.

Curzon'un konferansı tasarılama üstünlüğünü ele geçirmesi, Türkiye'nin aleyhine olmuş ve İngiltere'nin konferans öncesinde oluşturduğu müttefik cepheyi konferans boyunca muhafaza etmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Curzon'un bu avantajı ele geçirmesi İsmet Paşa'nın, diğer devletlerle aynı eşit konumda olma iddiasını gerçekleştirmeyi de zorlaştırmıştır. Bu durum, Türkiye'nin müzakereler boyunca savunma pozisyonunda kalmasına neden olmuştur. Türkiye ancak İngiltere

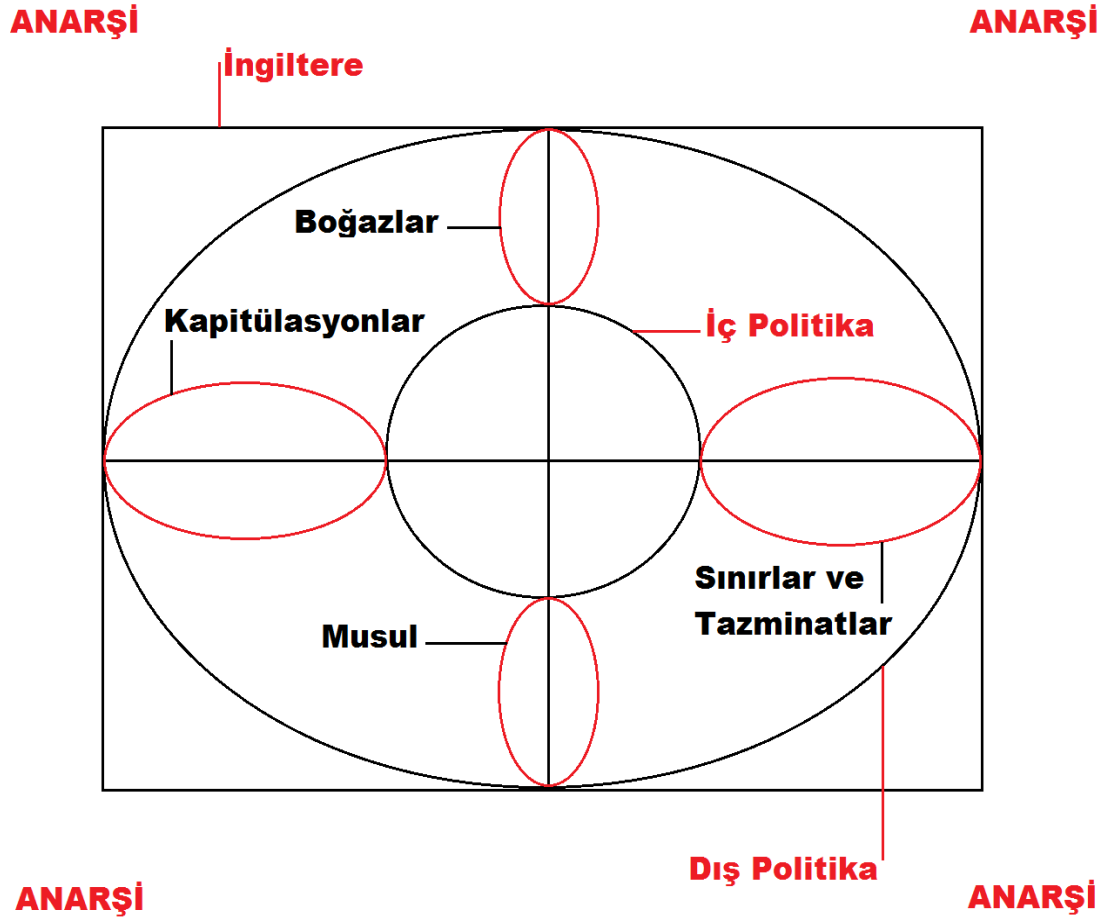
Dönemi'nin ilk muhalefet partisinin (Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası) kurucuları arasında yer almıştır. Geniş bilgi için bkz. (Alkan, 2004)

⁴⁵ Hükümet talimatlarının tam metni için bkz. (Şimşir, 1990:14).

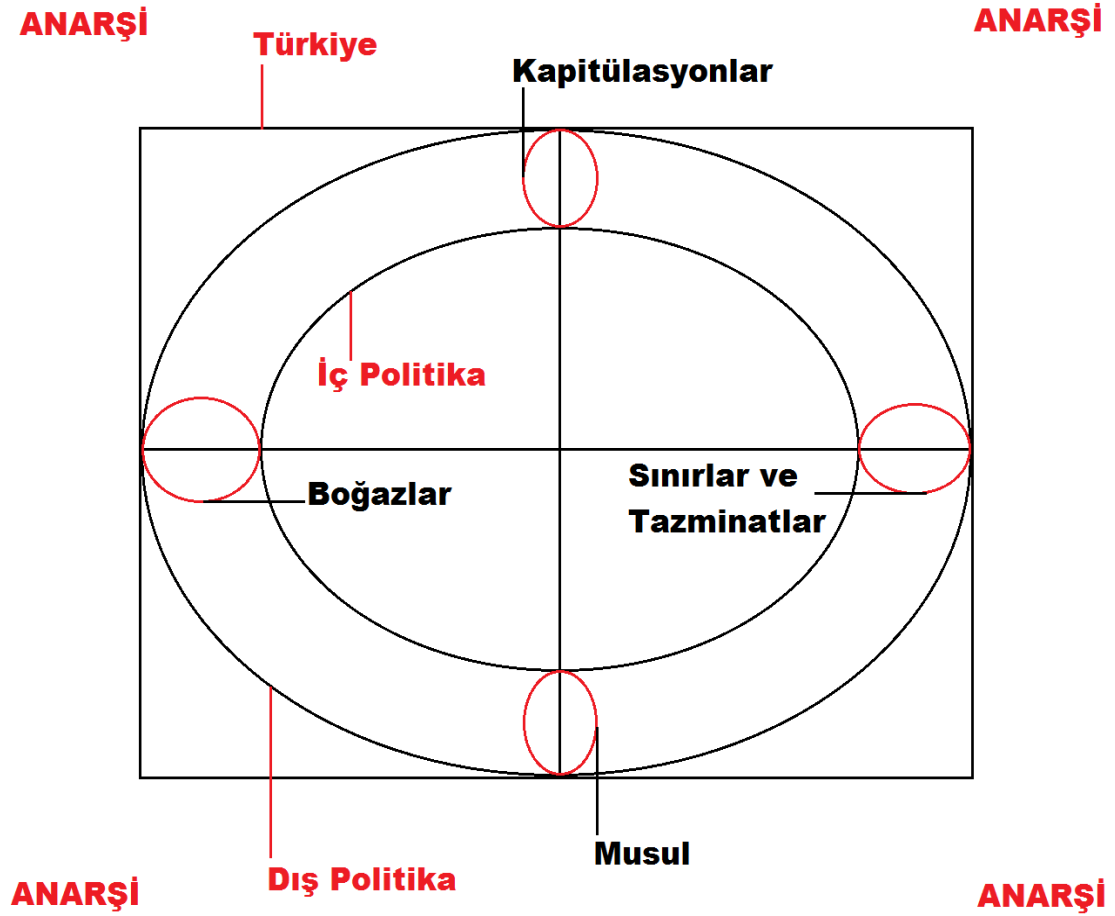
kendi çıkarlarını gerçekleştirdiğinde atak hamleler yapabilmiş ve müzakereleri yönlendirme gücünü elde edebilmiştir. İsmet Paşa konferans öncesinde böyle süreç öngörmemiş ve stratejini de buna göre şekillendirmemiştir. İsmet Paşa başlangıçta atak hamleler yapabileceğini düşünerek müttefik cephede delik açma stratejisini uygulamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, müttefikler arasındaki fikir ve çıkar farklılıklarından azami ölçüde faydalanmayı amaçlamış ve bu amaç uğruna bazı tavizler vermeyi göze almıştır. Müzakereler ilerledikçe bunun mümkün olmayacağını anlayan İsmet Paşa, başlangıçtaki stratejini değiştirerek İngiltere'nin konferanstaki hâkim gücünü kabullenmiştir. Yeni stratejisine göre; müttefik cephenin diğer devletlerine verebileceği tavizleri İngiltere'yle bir anlaşma yapmak için kullanmış ve bu süreçte Rusya'nın caydırıcı gücünden faydalanmaya çalışmıştır.

3.3. Başlangıçta Türkiye ve İngiltere'nin Taviz Alanları

Yukarıdaki bölümde tarafların pazarlık marjlarının şekillenmesine etki eden faktörler ortaya konulmuştur. Şekil 5 ve 6'da da görüldüğü üzere, konferans başlangıcında taraflar arasında bir anlaşma imkânı bulunmamaktadır. Anlaşmanın gerçekleşmesi tarafların taviz alanlarını genişletmesiyle mümkün olacaktır. Konferans boyunca en çetin pazarlıkların yaşandığı dört meseleye şekillerde yer verilmiştir. Bunun dışında kalan meselelerde de tarafların taviz alanları, müzakereleri bir anlaşmaya taşıyacak nitelikte değildir.

Şekil 6: Konferans Başlangıcında İngiltere'nin (Müttefik Cephe) Taviz Alanları

Şekil 7: Konferans Başlangıcında Türkiye'nin Taviz Alanları

Şekil 6 ile 7 incelendiğinde her iki tarafın taviz alanlarının birbirinden farklı boyutlarda olduğu görülmektedir. Taviz alanlarının oluşumuna etki eden faktörler göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak İngiltere'nin taviz alanının stratejik, buna karşılık Türkiye'ninkinin ise zaruri çerçevede şekillendiği görülmektedir. Konferans ilerledikçe bu durum kendini daha çok göstermiş ve stratejik sınırların genişlemesi mümkün olmuştur. Zaruri çerçevede şekillenen sınırlarda ise, müzakereleri tıkayacak boyutta sert pazarlıklar yaşanmasına rağmen nihai statü anlaşmasına dâhil edilmek için yeterli genişleme sağlanamamıştır. Musul meselesinde tarafların taviz alanlarının bir türlü arzu edilen boyuta erişmemesi ve neticede konunun anlaşma dışına çıkarılarak çözümün ötelenmesi de bu durumun somut kanıtlarından birini göstermektedir.

3.4. İki Aşamalı Oyunların Özellikleri ve Lozan Barış Konferansı

Putnam'ın modeli; yerel yapı ile diplomasi arasındaki karşılıklı etkileşimin deneysel görüntülerini organize eden ve genişleten bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeveden hareketle dış politika ile iç politika arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmış ve bu bağlantıların özelliklerini vurgulamıştır. Çalışmada bu bağlamda Lozan müzakerelerinin üç evreden oluşan yapısı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu evreler, Putnam'ın modeli açısından ayrı ayrı değerlendirildiğinde birinci evre; (1) uluslararası tehdit, teklif ve yan ödemelerde hedef belirlemede içerideki ve dışarıdaki etki alanını hesaba katmanın önemine (2) bir oyun masasındaki stratejik hareketlerin diğer masadaki beklenmeyen koalisyonları kolaylaştırmasına neden olan sinerjik konu bağlantısı ihtimaline (3) gönüllü ve istemsiz çekilme arasındaki ayrımın önemine ilişkin somut kanıtlar sunmaktadır.

Ara dönemde ise bu kanıtlar; iç politika ile ilgili “Belirsizliğin Stratejik Kullanımı” başlığında ortaya çıkmaktadır. Nihai antlaşmanın imzalandığı ikinci evrede; iç ve dış politika bağlantılarına dair kanıtlar; ulusal lider ve özellikle onun iç siyasetteki belirlenmiş yatırımlarının uluslararası sonuçları ile onun adına müzakerede bulunanların arasındaki çıkar farklılıkları üzerinde kendini göstermektedir.

3.4.1. Birinci Evre (20 Kasım 1920-4 Şubat 1923)

Konferansın birinci evresi tarafların tercihleri ve stratejileri bağlamında değerlendirildiğinde; müzakerelerin kesilmesine rağmen her iki tarafın da planlarını kısmen de olsa uygulayabildikleri görülmektedir. İngiltere açısından Boğazlar ve Musul meselelerinde belli ölçüde çözümsüz de olsa bir ilerleme sağlanabilmiş ve özellikle Musul meselesiyle ilgili görüşmelerde korkulan istemsiz çekilmenin önüne geçilebilmiştir. Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesi bir yıl süreyle ötelenmiş ve bu süre zarfında çözüm, iki devlet arasındaki görüşmelere bırakılmıştır. Nitekim Curzon bu durumla ilgili memnuniyetini, *“Musul sorunu yalnızca Türkiye sınırının bu kısmının Milletler Cemiyeti'nin kararına bırakıldığı bir madde halinde yer alacak,”* şeklinde ifade eder ve ekler: *“Sınırım konferansın tek başına ya da birincil olarak bu değerli kaya parçası yüzünden kesilmeyeceğine dair*

vermiş olduğum sözü tutmuş olacağım.” (Demirci, 2011: 152) Zira Müttefikler, 31 Ocak 1923'te *“Sevr'e göre önemli bir gerilemede”* (Busch, 1976: 382) bulunarak İsmet Paşa'ya bir nihai antlaşma taslağı önermişlerdir. Taslak üzerine yapılan görüşmelerde Fransa ve İtalya'yı ilgilendiren adli ve iktisadi konularda tarafların taviz alanları genişlemediğinden nihai antlaşma mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Curzon; birinci evrenin sonunda hem istediğine yakın bir şeyler elde edebilmiş hem de iç ve dış kamuoyuna barışın önünde İngiltere'nin engel oluşturmadığını gösterebilmiştir.

Diğer taraftan birinci evrede İngiltere için caydırıcı bir unsur olan Rusya ile Türkiye arasındaki fikir ayrılığı belirginleşmiş, caydırıcılık ortadan kalkmıştır. Bu durum bir bakıma İsmet Paşa'nın işine gelmiş ve birinci evrenin ortalarına yakın değiştirdiği, İngiltere'yle yakınlaşma, stratejisini hayata geçirme fırsatı bulmuştur. Bu doğrultuda İngiltere ile karşılıklı olarak taviz alanını genişleten Türkiye; Musul ve Boğazlar konusunda yapılan anlaşmayla, İngiltere'ye istediğini belli ölçüde vererek, konferansın başındaki en zorlu rakibinin etkisini azaltmayı başarmıştır. Böylece İsmet Paşa müttefik cephede delik açmayı başaramasa da cephedeki aktörleri ayrıştırmayı sağlayabilmiştir. Ayrıca konferansa gönüllü çekilmelerle ara verilmesi; İsmet Paşa'nın, yoğun eleştiriler olsa da Ankara'daki pozisyonunu; Ankara'nın da, ülke içinde halen işgal altında olan topraklar bulursa da, barış için umudunu korumasını sağlamıştır.

3.4.1.1. Tehdit, Teklif ve Yan Ödemelerde Hedef Belirleme

Bu özellik kendini en bariz şekilde konferansın başında İsmet Paşa'nın oluşturduğu stratejide kendini göstermektedir. Bu stratejiye göre; karşısında sağlam duruş gösteren müttefik cephede delik açma amacındaki İsmet Paşa, İtalya ve Fransa'ya çeşitli tekliflerle gelmiş ve yan ödemeler için hazır olduğunu göstermiştir. Curzon'un vaatler birliğini yıkmaya dayanan bu strateji çok geçmeden başarısızlıkla sonuçlanmış ve Türkiye'nin verdiği tavizlerin istenilen etkiyi uyandırmadığı anlaşılmıştır. Bu konuyla ilgili İsmet Paşa'nın, *“İngiliz Hükümeti müttefikler arasındaki birliği sağlamak için her çabayı harcıyordu, bu bizim beklediğimiz bir hareketti, ama uygulamada İngiltere'nin çabaları sanılandan daha etkili oldu,”* (İnönü, 1987: 84) şeklindeki sözleri, hedef belirlemede yapılan tekliflerin ve yan

ödemelerinin içerideki ve dışarıdaki etki alanının hesaba katılmasının önemini kanıtlamaktadır.

Lozan Barış Konferansı, İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un başkanlığında, 20 Kasım 1922'de toplanmış ve İtilaf Devletleri temsilcilerinin beklentilerinin aksine, yaklaşık sekiz ay sürerek 24 Temmuz 1923'te nihai antlaşmanın imzalanmasıyla sona ermiştir. Konferansta; meseleleri incelemek üzere üç komisyon kurulmuştur. Birinci komisyon Curzon başkanlığında; toprak, askerlik ve boğazlar konularına, ikinci komisyon Fransız temsilci Barrere başkanlığında; Türkiye'de yabancıların tabi olacağı rejime, üçüncü komisyon ise İtalyan temsilci Garroni başkanlığında iktisadi ve mali meselelere ait konuları incelemiştir. Komisyon başkanlıklarının dağılımı, İtilaf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda şekillenmiş ve müttefikler; kendi çıkarlarının görüşüleceği başkanlıkları paylaşmışlardır. Buna karşılık, Türk tarafı Konferans'ta müttefiklerle eşit konumda kabul görme hassasiyetini müzakereler boyunca sürdürmeye çalışmıştır. (Eraslan, 2012: 214).

3.4.1.2. Beklenmeyen Koalisyonlar

Bu özellik Türkiye'nin, konferansın birinci evresinde stratejisini oluştururken şekillenen, İngiltere ve Rusya ilişkileri bağlamında değerlendirilebilir. Türkiye, konferansta İngiltere'nin hesaba katılması gereken en önemli aktör olduğunu bilmesine rağmen çeşitli faktörler nedeniyle İngiltere ile dostane bir ilişki kuramamıştır. Bunun nedenlerinden biri geçmiş diğeri gelecekle ilgilidir. Geçmiş, Lord Curzon'un Lloyd George Hükümeti dönemindeki ilişkileri nedeniyle kendisine duyulan güvensizlik oluştururken, geleceği ise İngiltere'nin ilerideki dönemde gerçek hedefleri konusunda oluşturduğu belirsizlik şekillendirmektedir. Bu faktörler de, iki devletin temsilcilerinin müzakereler için kurulan oyun masasına oturduklarında ilişkilerin karşılıklı stratejik hamlelerin ötesine geçememesine neden olmuştur.

Konferansın birinci evresinin başlarında, Türkiye ile İngiltere'nin oyun masasındaki güvensizlik ve belirsizlik içeren ilişkilerine karşılık Türkiye-Rusya masasında yakın ilişkiler sürdürülüyordu. Bu yakın ilişki İngiltere'nin de gözünden kaçmamıştır. Curzon'un, bu dostluğun ne kadar süreceğine dair sorusuna; İsmet Paşa'nın, "*ebediyen,*" (Şimşir,1990: 14) şeklinde cevap vermesi de bunu

göstermektedir. Ancak Türkiye'nin Rusya ile olan bu dostane ilişkisi, henüz konferansın birinci evresi sona ermeden Boğazlar meselesinin masaya yatırıldığı bir tartışmada kopma noktasına gelmiştir. Öyle ki Rus temsilci Çiçerin, bu gerginliğin ardından Türkiye'nin; sadece Rusya'yı değil, bütün Doğu ülkelerini sattığını ve İngiltere'nin değirmenine su taşıdığını öne sürmesiyle iki ülke arasındaki dostane ilişkiler sona ermiştir (Demirci, 2011: 121). Buna bir de İsmet Paşa'nın Rusya ile yakın ilişki içerisinde olmanın Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştıracağı düşüncesi ve Türkiye'nin iktisadi sorunlarının çözümünü İngiltere'de görmesi eklenince; Rus masasında yaşanan stratejik hareketler, İngiliz masasında beklenmedik bir birlikteliğin oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum; iki oyun masasının arasındaki sinerjik bağlantıya açık bir örnek oluşturmuştur.

3.4.1.3. Gönüllü ve İstemsiz Çekilme Ayrımı

27 Ocak 1923'te resmi görüşmelerin sona erdiği gün Fransız temsilci Bombard ile görüşen İsmet Paşa; görüşmenin ardından, *“aslında bu bir kopuştu ve müzakerelerin devamı duruma bağlıydı,”* (Şimşir, 1990: 443) şeklindeki ifadesi, gönüllü ve istemsiz çekilmeler arasındaki ayrımın önemini ortaya çıkacağı süreci başlatmıştır. Görüşmede Bombard, İsmet Paşa'ya; müttefiklerin Türkiye'ye, konferans dağılmadan nihai bir antlaşma taslağı önereceğini haber vermiş ve bu taslağın reddedilmesi halinde konferansın askıya alınacağını belirtmiştir. Buna ek olarak Bombard; taslağı danışmak üzere heyetin Ankara'ya dönmesi halinde ise bunun bir erteleme olarak algılanacağını ve konferansın belli bir süre sonra yeniden toplanabileceğini söylemiştir (Demirci, 2011: 139).

Bu gelişmelerin ardından İngiltere ile Musul meselesinde bir anlaşmaya varılması ve ardından İtalya ve Fransa heyetleriyle yapılan yoğun görüşmelerin ardından Türkiye'deki yabancılar rejimine ilişkin Montagna Formülü'nün ilgili maddeleri üzerinde uzlaşmaya varılması İsmet Paşa'nın Ankara'ya elinin boş dönmemesini sağlamıştır. İsmet Paşa da bunu Ankara'ya, *“müzakerelerin kopmadığını”* ve nihai antlaşma hükümlerini görüşmek için Ankara'ya döneceğini belirtmiştir. Hatta bu ayrımın önemine dikkat çekmek isteyen İsmet Paşa, Rauf Bey'den bir hükümet bildirisi yayınlamasını istemeyi dahi düşünmüştür (Demirci, 2011: 151). Dolayısıyla gerek Bombard'ın gerekse İsmet Paşa'nın “kopma” veya

“kesilme” ile “erteleme” veya “ara verme” arasındaki ayrımı yapmaları, müzakerelerden gönüllü ve istemsiz çekilmeler arasında ayrım yapmanın önemini göstermektedir.

3.4.2. Ara Dönem (4 Şubat 1923 - 23 Nisan 1923)

Konferansın ilk evresinin kapanmasıyla ikinci evresinin açılması arasındaki zaman diliminde yaşanan süreç; tarafların, nihai antlaşmanın sağlanması amacıyla taviz alanlarını genişletmek için uğraştıkları bir dönem olmuştur. Putnam’ın modeli açısından bakıldığında bu ara dönemde; tarafların, çoğunlukla ikinci aşama oyunlarına şahit olunmaktadır. Putnam’ın modeli, içerisi ve dışarıları arasındaki asgari müşterekin eş zamanlı yürütülen pazarlıklarla elde edileceğini öne sürmektedir. Bu anlamda konferansın ara dönemi tarafların asgari müşterekte buluşmasını sağlayan ve ilk aşama ile ikinci aşama arasındaki aktarım bağının kurulduğu dolayısıyla tarafların taviz alanlarının da genişlediği önemli bir safhadır. Bu bakımdan tarafların, bu dönemde başlangıçtaki tercihlerine (barışa) daha fazla yaklaşma imkânı buldukları söylenebilir.

Bu dönemde taviz alanını ilk genişleten İngiltere’dir. Zira ilk evrede diğer taraflara nazaran daha geniş bir kazanç kümesi elde eden İngiltere; bu kazançları, nihai antlaşmaya ve iç kamuoyunun istediği barışa taşınması gerekiyordu. Bu nedenle Türkiye’ye verilecek bazı tavizler Curzon’un yeni stratejilerinden birini oluşturmuştur. Üstelik muhatabı İsmet Paşa ve heyeti TBMM’de Misak-ı Milli’den taviz vermekle sert bir şekilde eleştirilirken Türkiye’ye verilecek tavizler daha fazla önem arz etmekteydi. Zira müttefikler TBMM’deki sert muhalefetin barış yanlısı tarafa üstün gelmesinden kaygılıydı. Böyle bir ortamda İzmir olayı; 6 Şubat 1923’te hükümetin, *“1000 tonun üzerindeki tüm yabancı savaş gemilerinin gece yarısına kadar İzmir Limanı’nı terk etmesini,”* (Şimşir, 1990: 506) istemesiyle patlak vermiştir. Bu durum İngiliz tarafında muhalefetin sesinin daha fazla çıkmaya başlamasının bir işareti olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle İngiltere, bu olayı dostane bir tavır ve geçici bir uzlaşmayla, İzmir’deki deniz gücünü eski düzeye indirerek (Demirci, 2011: 161), çözmeyi tercih etmiş ve taviz alanını genişletmiştir. Ayrıca bu olay, İngiltere’nin ikinci evre görüşmelerinde izleyeceği stratejiyi göstermesi bakımından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Buna göre İngiltere, Musul ve Boğazlar

dışında nihai antlaşmaya giden yolda tavizler verebileceğini göstermiş ve Türkiye'ye de müttefikleri ilgilendiren konularda, kendisiyle uyumlu şekilde hareket etmesini sağlayacak imkânları sunmaya çalışmıştır. Başka bir ifadeyle İngiltere, barış güvercini Türkiye'yi avucunun içinde tutabilmenin orta yolunu bu ara dönemde nihayet keşfedebilmiştir.

3.4.2.1. Belirsizliğin Stratejik Kullanımı

İsmet Paşa'nın taviz alanını genişletebilmesi Curzon'unki kadar kolay olmamıştır. Zira bunun farkında olan İsmet Paşa ve o esnada yurt gezisinde olan Mustafa Kemal Paşa, TBMM'deki Lozan oturumu öncesinde Eskişehir'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmeyle; Mustafa Kemal Paşa'nın ve sertlik yanlılarının temsilcilerinden Fevzi Paşa'nın desteğini alan İsmet Paşa, taviz alanını genişletmek için cesaret kazanmıştır. TBMM görüşmelerinde ağır eleştirilere maruz kalan İsmet Paşa, heyeti ve hatta Rauf Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetten yana tavır almasıyla bir nebze olsun rahat nefes almışlardır. Buna rağmen özellikle Musul konusunda yoğunlaşan muhalefet, İsmet Paşa ve heyetine ağır hakaretler ve suçlamalar yöneltmeye devam etmiştir. 5 Mart 1923'te yapılan Meclis oturumunda eleştirilerini iyice tırmandıran muhalefet; Lozan müzakerelerini "*vatanın satılışı*", "*sömürge barışı*," gibi görmüşler ve tam bağımsız bir Türkiye'nin bu heyetle mümkün olmayacağını ileri sürerek, İsmet Paşa'yı istifaya davet etmişlerdir (İnönü, 1987: 101). Bu durum İngiltere tarafından kaygıyla izlenmiş ve Türkiye'deki vaziyeti "*kaotik*" olarak nitelendirmelerine neden olmuştur.

Ara dönemde Türkiye'nin özellikle de TBMM'nin içine düştüğü bu kaotik durum, II. Grup üyesi Ali Şükrü Bey'in öldürülmesiyle daha da belirsiz bir hal almıştır. Böyle bir belirsizlikte, İsmet Paşa'nın taviz alanını genişletme ihtimali oldukça düşük gözüküyordu. Hatta bu dönemde; Rauf Bey'in mevcut durumda Meclis'e güvenerek iş yapılamayacağını söylemesi de bunun başka bir göstergesidir (Kandemir, 1965: 125). Mustafa Kemal Paşa, bu belirsizliği fırsata dönüştürerek, hem belirsizliği ortadan kaldıracak hem de muhalefetin etkisini azaltacak tedbirler almıştır. Muhalefet, Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı bu tedbirlere direnmeye

çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Yukarıdaki bölümlerde değinilen seçim kanunundaki değişiklik teklifi⁴⁶ bu direnişin en somut göstergesi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı tedbirler kapsamında; 1 Nisan 1923'te I. Grup'ta seçim kararı alınmış ve belki de en önemlisi, Hıyanet-i Vatan Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Alınan bu tedbirlerin ardından Meclis'teki I. Grup dışındaki siyasi grup ve örgütlerin etkinliklerini sürdürme imkânı oldukça sınırlandırılmıştır. Hıyanet-i Vatan Kanunu'nun genişleyen kapsamı seçimlere gidilene kadar faaliyetini sürdüren Birinci Meclis'teki muhalefeti etkisizleştirerek II. Grup'un dağılmasına neden olmuştur. Bu da İsmet Paşa'nın Lozan müzakerelerine; muhalefetin kısıtlayıcı etkisi olmaksızın homojen yapıdaki bir meclisle devam etmesini sağlamış ve taviz alanının genişlemesinin önündeki en büyük engeli ortadan kaldırmıştır. Bu anlamda ara dönemde yaşanan bu örnek olay; iç politikadaki belirsizliğin stratejik kullanımının taviz alanına faydasını çok net bir şekilde gösteren kanıtların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Putnam'a göre (1988: 443); iç bileşenler kendi aralarında birleşerek hükümete karşı güçlü bir cephe oluşturmuşsa, hükümetlerin uluslararası pazarlıklardaki pazarlık marjını genişletebilme imkânı oldukça sınırlıdır. Böyle bir durumda iç bileşenlerin oluşturduğu güçlü cephenin pazarlıkları etkileme kapasitesi artmaktadır. Tersisi durumda ise azalmaktadır. LeoGrande'nin (1998) örneğinde; ABD'de Küba konusunda çalışan tek önemli ve örgütlü grup olan rejim muhalifi Kübalı Amerikalılar bu alana hâkim olarak güçlü bir cephe oluşturmuşlar ve iç cepheyi toparlayarak ABD'nin Küba politikasını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Ancak, Küba'dan ABD'ye doğru kitlesel göçler başladığında ve Küba meselesi kamuoyunda daha fazla yoğunluğa sahip olarak iç bileşenlerin çıkarları heterojen bir hale geldiğinde, Kübalı Amerikalıların oluşturduğu grup, hükümetin Küba politikasını şekillendirmedeki eski gücünü kaybetmiştir.

Trumbore'nin (1998) örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. İngiltere kamuoyunda Kuzey İrlanda meselesinin düşük yoğunluklu bir mesele olması ve konuyla ilgili ortak çıkarlar doğrultusunda birleşmiş bir iç cephenin

⁴⁶ Teklifin yasalaşması TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis dışında kalması anlamına geliyordu.

bulunmaması İngiliz Hükümeti'nin elini güçlendirmiştir. Eli güçlenen ve böylelikle taviz alanını genişletme imkânı bulan hükümet de Kuzey İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda adım atabilmiştir. Türkiye'de, Lozan Konferansı'nın ara döneminde birleşik muhalif cephenin (II. Grup), dağılması da benzer bir etki yaratmış ve İsmet Paşa, tek faktör olmamakla birlikte, II. Grup'un dağılmasıyla pazarlık marjını genişletebilmiş ve nihai antlaşmayı imzalayabilmiştir.

3.4.3. Son Evre (23 Nisan 1923 – 24 Temmuz 1923)

İsmet Paşa, taraf devletlerin Dışişleri Bakanlarına, 8 Mart 1923 tarihli bir mektupla müracaat etmiş ve antlaşma üzerinde Türk Hükümeti'nce yapılması istenen değişiklikleri bildirmiştir. Devletler bu notaya 28 Mart 1923 tarihli bir nota ile cevap vermişler ve 4 Şubat'ta kabul edilen bazı şeylerin tekrar ele alınmasından şikâyet etmekle beraber barışı elde edebilmek için görüşmelere hazır olduklarını bildirmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından heyetlerin Lozan'a gelmesi ile 23 Nisan 1923'te konferansın ikinci evresi başlamıştır. Bu görüşmelerde Türkiye'yi ilk evrede olduğu gibi İsmet Paşa temsil etmiş ve müttefikler de yine birinci evredeki gibi komisyon başkanlıklarını paylaşmışlardır. İngiltere'yi temsil eden Sör Horace Rumbold, birinci komisyon (toprak meseleleri ve kapitülasyonlar); Fransa'yı temsil eden General Pelle, ikinci komisyon (maliye ve sağlık); İtalya'yı temsil eden Mösyö Jules Cesar Montagna, üçüncü komisyon (iktisat) başkanlıklarını yürütmüşlerdir.

Konferansın ilk evresinde hiçbir taraf diğer tarafa karşı açık bir üstünlük elde edememiştir. Sadece İngiltere; ilk evrede birincil önemdeki ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayarak müttefikler arasındaki üst ortak rolünün avantajını kullanabilmiştir. Fransa ve İtalya ise ilk evrede Türkiye gibi istediği ilerlemeyi elde edememiştir. Lozan Konferansı'nın ikinci evresindeki görüşmeler üç ay kadar sürmüştür. Bu toplantılarda birinci dönemde halledilemeyen konular üzerinde durulmuştur. Farklı sebeplerle de olsa aynı tercihte buluşan İngiltere ve Türkiye bu evrede; barış koşullarının sağlanarak konferansın tamamlanması için hareket etmiştir. Bu evrede İngiltere, avantajlı konumu kullanarak ikili bir strateji izlemiştir. Buna göre İngiltere; bir taraftan üst ortak olarak ittifak içindeki ağabey rolünü, diğer taraftan da barış tercihinde ortak paydada buldukları Türkiye ile müttefikler arasındaki arabuluculuk rolünü oynamaya çalışmıştır (Demirci, 2011: 195).

Nihai antlaşmanın sağlanması, kabul edilebilirlik alanı dar olan sertlik yanlısı iktidarlar yerine, kabul edilebilirlik alanı geniş, ılımlı ve uyumlu iktidarlara mümkün olmaktadır. Uluslararası görüşmelerde kabul edilebilirlik alanları örtüşen hükümetler, bu görüşmelerdeki taviz alanlarını genişletmek için birbirlerini desteklemektedirler (Gümüş, 2012:64-65). Bu görüşmelerde hükümetler; nihai antlaşmayı mevcut haliyle ikinci aşamada onaylatamayacağını öne sürerek, karşı tarafın taviz alanlarını genişletmeye çalışmakta ve bunu başarmak için de her türlü yolu, “çağrı, tehdit, rüşvet, teklif, jestler, duygusal sözler vb.” denemekten kaçınmamaktadırlar (Knopf, 1993: 602-603). İngiltere bu nedenle Türkiye’deki iç gelişmeleri yakından takip etmiş ve Mustafa Kemal Paşa ve grubunun sertlik yanlılarına üstün gelmesini istemiştir. Ara dönemde yaşanan İzmir olayında da bu doğrultuda hareket eden İngiltere; Türk hükümetine bir “jest” de bulunarak ikinci evre görüşmeleri için taviz alanını genişletmesine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ve İngiltere’nin kabul edilebilirlik alanları barış noktasında örtüştüğü için ikinci evre görüşmelerinde, çıkarlarının çakışmadığı durumlarda, taviz alanlarını genişletmek için birbirlerine destek olmuşlar ve nihai antlaşma ancak böylelikle mümkün olabilmiştir.

3.4.3.1. Anlayış ve Çıkar Farklılıkları

Lozan Konferansı boyunca başbakanlık görevini yürüten Rauf Bey, görüşmelerin birinci evresinde ve özellikle ara dönemde muhalefetin yaptığı sert eleştirilerde sürekli İsmet Paşa’yı destekleyen ifadelerde bulunmuştur. Hatta antlaşma imzalandıktan sonra hatıralarında İsmet Paşa’yla ilgili olarak, “Lozan’da – aramızda hâsıl olan anlaşmazlıklara rağmen- memleket hesabına yapılması imkânı olanın en iyisi yapılabilmıştır,” (Orbay, 2009: 545) diyerek de onun hakkını teslim etmiştir. Buna rağmen ikili arasındaki görüş farklılıklarının çatışmaya dönüşmesi engellenememiştir. İki Aşamalı Oyunlar Modeli’nin özelliklerin biri de müzakereci ile hükümetin lideri arasındaki yaşanması muhtemel çatışmadır. İçerideki hükümet lideri ile dışarıdaki müzakerecinin farklı havalara maruz kalmasıyla açıklanabilecek bu çatışma; görüşmelerin gidişatına etki eden önemli bir unsurdur.

İkili arasında en belirgin gerginlik konferansın ikinci evresinde tazminatlar konusunda yaşanmıştır. Bunun öncesinde konferansın ilk evresinin sonlarına doğru

Paris temsilcisi Ferit Bey nedeniyle ikili arasında bir sorun olmuştur. Ferit Bey'in hükümete bilgi vermeden Fransa'yla hususi görüşmeler yürütmesi özellikle Rauf Bey'in sert tepkisine neden olmuş ve İsmet Paşa'nın onu müdafaa edici telgrafıyla aralarındaki sürtüşme devam etmiş ve sorun ancak Ferit Bey'in görevinden ayrılmasıyla çözülebilmıştır.

Rauf Bey 23 Mayıs 1923'te, "*Karaağaç'a karşılık Yunan tamirat bedelinden vazgeçemeyiz. Tamirat bedeli alınmazsa borç ödenmez...*" (Şimşir, 2002: 503) şeklinde ifadelerin yer aldığı bir telgraf göndermiş ve İsmet Paşa'ya bu konuda açık bir talimat vermiştir. Bu dönemde tazminatlar konusunda müttefiklerin ve hükümetin baskısı altında kalan İsmet Paşa, hükümetle aynı fikirde olmadığını ve Karaağaç teklifinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu fikrini telgrafla hükümete bildiren İsmet Paşa, hükümetin talimatı doğrultusunda hareket edilirse barışın sağlanamayacağını iddia etmiştir (Lozan Telgrafları II, 1994: No.295). Sonrasında, 26 Mayıs 1923'te gönderdiği telgrafla, "*Karaağaç'a karşılık Yunan tazminatından feragati kabul ettiğimizi Delegation Komitesinde açıkladım...*" (Şimşir, 2002: 510) diyerek bu fikrini eyleme geçirdiğini Başbakanlığa bildirmiştir. İsmet Paşa'nın, Karaağaç konusunda Rauf Bey'e rağmen adım atması zaten gergin olan ilişkilerinin daha da bozulmasına neden olmuştur. Buna rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda da desteğini alan İsmet Paşa, bir ara Ankara'ya dönme kararı almış olsa da, müzakereleri sürdürmeye devam etmiştir. İsmet Paşa bu hamlesiyle Yunan tazminatı karşılığında müttefiklerden garanti alarak, tazminat konularının eşzamanlı olarak çözülmesini sağlamıştır.

Görüşmelerin ikinci evresinde ikili arasındaki diğer bir görüş ayrılığı da Muharrem Kararnamesi⁴⁷ nedeniyle yaşanmıştır. Bu konuda hükümete üç öneri gönderen İsmet Paşa, bu kez Rauf Bey'in talimatını yerine getirerek müttefiklerin önerisini reddetmiştir. Ankara'nın bu kararlılığına karşılık müttefikler, ikinci evrede izlediği stratejiyi harekete geçirmiş ve İsmet Paşa'ya hükümet karşısında onun elini

⁴⁷ 20 Aralık 1881 tarihinde Osmanlı Devleti ile alacaklıları arasında imzalanan iki taraflı bir anlaşmadır. İsmet Paşa meselenin çözümü için hükümete üç öneride bulunmuştur. Bunlar (1) Frank'la ödeme, (2) ödeme koşullarından ve Kararname'den bahsetmemek, (3) Kararname'deki borçların onaylanması ancak ödeme şartlarının ve kısıtlamaların tartışılmasıdır. Hükümetin bu önerilere cevabı; (1) tercih edilir, (2) kabul edilebilir, (3) kesinlikle reddedilmeli, şeklinde olmuştur. (Demirci, 2011: 211-212)

güçlendirecek tavizler vererek onun da taviz alanını genişletmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu stratejiye rağmen haziran ayının sonuna kadar elle tutulur bir çözüm üretilememiştir. Bunun en temel nedeni Fransa'nın borçlar ve imtiyazlar konusundaki ısrarlı tutumu olmuştur.

Bu tutum karşısında İngiltere, ittifak içi dengelere dikkat edererek, barış görüşmeleri kesintiye uğratmayacak şekilde davranmaya çaba göstermiştir. Bu çabaya rağmen konferansın çalışmaları faiz kuponları meselesinde kilitlenmiştir. Hükümet, İsmet Paşa'ya; tahliye (işgalin sona erdirilmesi) ve kuponlar işi Türkiye lehine çözülmeyen imtiyazlar konusunda adım atmama talimatı vermiştir (Şimşir, 2002: 549). İsmet Paşa, hükümetin talimatına aykırı olarak müttefiklere bir nota vermiş ve tahliye, borçlar ve imtiyazlar meselelerinin bir arada aynı oturumda görüşülmesini istemiştir (Şimşir, 2002: 556). Bir kere daha hükümetin talimatına aykırı davranan İsmet Paşa, hükümet tarafından azarlanmış ve böylelikle Rauf Bey ile aralarındaki sorunlar kriz noktasına ulaşmıştır.

Karşılıklı suçlamalar ve meydan okumalara dönüşen bu kriz, hükümetin İsmet Paşa'ya nihai antlaşmayı imzalanmasına izin vermemesine varacak seviyeye kadar tırmanmıştır. Sonuçta kriz Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Temmuz 1923'te İsmet Paşa'ya nihai antlaşmayı imzalama talimatı vermesiyle sonuçlanmıştır (Demirci, 2011: 230). Antlaşmanın imzalanmasının ardından 25 Temmuz 1923 tarihinde Ali Fuat Paşa ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın evine giden Rauf Bey, hem Paşa'ya İsmet Paşa'nın antlaşmayı imzaladığına dair telgrafı hakkında bilgi vermiş hem de Lozan heyetinin karşılanması sırasında İsmet Paşa'yla karşılaşmak istemediğini bildirmiştir (Aydemir, 2011: 266). Bu konuşmadan sonra Rauf Bey ağustos ayı başı görevinden ayrılarak belli bir süre siyaset sahnesinden çekilmiştir.

Rauf Bey Lozan müzakerelerinin özellikle ikinci evresinde İsmet Paşa'nın taviz alanını kısıtlayan ana unsur olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın ara dönemde aldığı tedbirlerle muhalefetin gücü kırılmış ve II. Grup dağılmıştır. İki aşamalı oyunlarda; eş zamanlı yürütülen müzakerelerde, ilk aşama anlaşmasının ikinci aşamada da onaylanması gerekmektedir. Böyle bir yerel yapıda seçimlerin yenilenmesine kadarki süreçte oluşan belirsizlik ortamı, usta müzakereciler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılabilir. Hele de karşınızda

Lord Curzon ve Horace Rumbold gibileri varsa bu kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda iyi bir istihbarata sahip olan müzakereciler, muhataplarına kendi pazarlık marjını gerçektekinden daha da az göstererek, onlardan daha fazla taviz koparmaya çalışırlar. Bu nedenle II. Grup'un dağılmasından sonra, ikinci aşama pazarlıklarında kısıtlayıcı bir unsur gibi davranan Rauf Bey'in, İngiltere'nin Türkiye'den daha fazla taviz koparmasını engellediği ileri sürülebilir. Bu bakımdan Rauf Bey ve İsmet Paşa arasındaki çatışma; iki aşamalı oyunlarda baş müzakereci ile hükümet başkanı arasındaki çıkar farklılıklarının yarattığı etkiyi incelemek için güzel bir örnek oluşturmuştur. Ayrıca bu örnek; iki aşamalı oyunlarda böyle bir çatışmanın olumlu etkilerine dair kanıtlar sunması bakımından da önemli görülmüştür.

3.5. Diğer Önemli Meselelerde İki Aşamalı Oyunlar

Yukarıdaki bölümde Lozan Barış Konferansı; Putnam'ın modelinde ortaya konulan iç ve dış politikanın bağlantılarının özellikleri bağlamında incelenmiştir. Buna göre; tarafların iç politikalarının konferans öncesinden başlayarak Lozan müzakereleri boyunca belirleyici faktör olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda konferansın gidişatını belirleyen, Musul meselesi, Ruhr'un işgali ve Montagna Formülü de bu süreçte ayrıca ele alınması gereken diğer önemli konu başlıklarıdır.

3.5.1. Musul Meselesi

Musul meselesi Lozan Konferansı'nda gündeme geldiği her seferde tarafların gerilmesine, müzakerelerin yavaşlamasına hatta bazen de tıkanmasına neden olmuştur. Putnam'ın modeli açısından bakıldığında bunun en temel nedeni meselenin İngiltere ve Türkiye'de ikinci aşamada onaylanmasına engel olan kısıtlayıcı unsurlardır. İki taraf için de tarihsel, ekonomik, sosyal ve stratejik yönden önemi olan Musul, müzakereler sırasında tarafların birincil öncelikli hedefi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere tarafından işgal edilen bölge, Lozan Konferansı boyunca da İngiliz kontrolü altında kalmaya devam etmiştir.

Konferansın başında Lord Curzon başkanlığındaki birinci komisyonda ele alınan Musul meselesi taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamayınca özel yazışmalar yoluyla çözülmeye çalışılmış fakat hararetli yazışmalara rağmen meselenin

çözümüyle ilgili bir ilerleme sağlanamamıştır. Bunun üzerine mesele 23 Ocak 1923'te yeniden konferans masasında tartışılmak üzere resmi müzakereler programına alınmıştır. Meselenin resmi program çerçevesinde yeniden ele alınması da çözüm konusunda bir ilerleme sağlamamıştır. Üstelik müzakerecilerin, özellikle de Curzon'un, kendi hükümetleriyle aralarının açılmasına neden olmuştur (Öke, 1991: 90-95). Bu dönemde Fransa'nın Almanya'daki Ruhr bölgesini işgal etmesi de İngiltere'nin Musul'daki varlığını tehlikeye sokmuştur. İngiltere bu noktada bir çıkmazla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Curzon'un, bu çıkmazdan kurtulmak için müttefik cephede başlayan çözülmeyi ve Musul meselesindeki tıkanmayı gidermekten başka çaresi kalmamıştır. Bu sırada, İngiltere Sömürge Bakanlığının; konuyu Milletler Cemiyeti'ne havale etme önerisi, Curzon'un imdadına yetişmiş ve tıkanma bu önerinin açtığı yolla giderilmiştir.

Musul, Türkiye açısından Misak-ı Milli sınırları içerisindeki bir vatan toprağı olarak görülüyordu. Ankara, Sivas, İzmir neyse Musul da öyleydi. Bu nedenle İsmet Paşa'nın bu konudaki taviz alanını genişletmesi mümkün görünmüyordu. İsmet Paşa bu sebeple Curzon'un ilk önerisini reddetmiştir. Bunun üzerine Curzon taviz alanını biraz daha genişleterek meselenin Milletler Cemiyeti'ne havale edilmeden önce bir yıl süreyle ikili görüşmeler yoluyla çözümü önerisinde bulunmuştur. Curzon'un bu önerisi kendisini çıkmazdan kurtarıırken İsmet Paşa'yı çıkmaza sokmuştur. Zira bu öneri her ne kadar sorunu öteleyerek müzakerelerin önünü açan bir ilerleme gibi gözükse de içerdiği iktisadi ve adli hükümler Türkiye'nin tam bağımsızlık hedefiyle örtüşmemekteydi. Bu nedenle, Türkiye'nin kabul edilebilirlik alanı içerisinde yer almayan bu öneri, İsmet Paşa tarafından kabul edilmemiş ve konferansa 4 Şubat 1923'te ara verilmiştir.

Curzon'un önerisi adli ve iktisadi hükümleri dışında İsmet Paşa tarafından kabul görmüştür. Zira Musul meselesinde, tarafların kabul edilebilirlik alanlarının kesişmesi mümkün olmadığı için barışın önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu öneri, barış tercihiyle buluşan iki taraf için de rasyonel bir seçim alternatifi oluşturmuştur. Lieberfeld'in (2008: 138) İsrail ve FKÖ arasındaki Oslo'da yapılan gizli görüşmelerde de benzer bir alternatif Kudüs konusunda ortaya atılmıştır. Buna göre taraflar Kudüs ile ilgili konuları bütün görüşme başlıklarından

çıkarılması yolunu izlemişlerdir. Bu yol, tarafların görüşmelerde ilerleme sağlamasına ve bir anlaşmaya varmasına kadar gitmiştir. İsrail temsilcisi Savir (1999: 72), Kudüs konusunun, görüşmelerin ilerlemesini nasıl engellediğini, “*Kudüs’le ilgisi olan her şey anlaşmanın onaylanmasını desteklemek için hiçbir şey yapmadığı gibi sınırların gerilmesine de neden oluyordu. . .*” şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir. Bu bağlamda Kudüs konusundaki çözümün, Oslo görüşmelerindeki olumlu yansımalarına benzer bir durum, Musul meselesinin ötelenmesiyle elde edilmiştir. Böylelikle Musul meselesi anlaşma kapsamından çıkarılarak tarafların taviz alanlarını ilgilendiren bir konu olmanın ötesine taşınmıştır.

Ancak bu öteleme kararı tarafların daha avantajlı pozisyon elde etme çabalarını durdurmamıştır. Türkiye, ABD’li bir şirkete Chester İmtiyazı adında çeşitli ayrıcalıklar vererek Musul üzerinde yeni bir rekabet daha yaratarak buradan kolay vazgeçmeyeceğini göstermiştir. Buna karşılık İngiltere de Türkiye’ye sert gücünü göstermiş ve Musul vilayetindeki Güney Kürdistan’da askeri harekât düzenlemiş ve bölgedeki hâkimiyet alanını genişletmiştir. İngiltere bu harekâtı idari bir önlem olarak göstermeye çalışmışsa da bu Türkiye’ye verilen bir gözdağıydı. İngiltere bu meselede ne kadar ciddi ve istekli olduğunu sahada ispatlamıştır. Bundan sonra Türkiye için tek yol Musul’u nihai anlaşmanın dışında tutarak neticeyi uzatmalarda elde etme şansını kullanmak olmuştur. Sonuçta Musul Milletler Cemiyeti’ne havale edilmiş ve sonra da Irak’a verilmiştir.

3.5.2. Ruhr’un İşgali

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Fransa ile Almanya arasında 28 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Versay Barış Antlaşması’nın ardından kurulan Tazminatlar Komisyonunda alınan karar gereği; Fransa’ya yüklü bir tazminat ödemek zorunda kalan Almanya, ilk taksit ödemesinin ardından ekonomisinin kötüye gitmesi nedeniyle diğer taksitleri ödeyememeye başlamıştır. Bunun üzerine Almanya, borçlu olduğu ülkelerden borçlarını ödeyemeyeceğini gerekçe göstererek, borçlarının beş yıl süresince ertelenmesini talep etmiştir. Bu talebe sıcak bakmayan Fransa, Almanya’ya borçların askıya alınması karşılığında, Ruhr madenlerinin kendisine devredilmesini önermiştir. Fransa’nın bu sert tutumuna karşılık İngiltere’nin kendisine ödenecek tamirat bedelinden vazgeçmesi ittifak içi bir çatışmaya neden olmuştur. Bu çatışma

Tazminat Komisyonu'nda devam etmiş buna rağmen Fransa; Belçika ve İtalya'nın da desteği ile komisyondan lehine bir karar (borçların zamanında ödenmediği) çıkarabilmiştir. Bu kararın ardından 11 Ocak 1923'te Fransa, Belçika ile birlikte Ruhr bölgesini işgal ederek bölgedeki maden ocaklarına ve sanayi tesislerine el koymuştur. (Yakut, 2012: 208-209)

Aynı tarihte Lozan'da Mübadele ve Azınlıklar Altkomisyonu toplanmıştır (Şimşir, 2002:301). Curzon, Boğazlar meselesinde istediği ilerlemeyi sağlayınca, kapitülasyonlar konusunda çatışmacı bir tavır takınmıştı. Ancak bu çatışmacı tavır Paris'teki Tazminatlar Konferansı'nın ve Ruhr'un işgalinin ardından daha ılımlı bir hale gelmiştir. Zira İngiltere'nin, Paris'teki konferansta Fransa'ya destek vermemesi Lozan'da da bir etki uyandırabilirdi. Bu sinerjik bağlantının farkında olan Curzon, Lozan'daki müttefik cepheyi bir arada tutmak için müttefiklerini, özellikle de Fransa'yı ilgilendiren konularda kavgacı tutumunu yumuşatmak durumunda kalmıştır. Nitekim Fransa, işgalden sonra Lozan politikasını değiştirerek, İngiltere'den bağımsız bir yol izleyebileceğini göstermiş ve ne olursa olsun bir antlaşmanın yapılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Curzon buna karşılık hem cepheyi birarada tutacak hem de kendi çıkarlarını gerçekleştirecek bir hamle yapmıştır. Bir taraftan kapitülasyonlar ile iktisadi konularda müttefiklere; Türklere karşı, tam destek sözü vermiş diğer taraftanda Musul meselesini yeniden gündeme getirmiştir. İsmet Paşa ise konferans boyunca Musul'u gündemden hiç düşürmemiştir. Hatta konferans dışında da bu meselenin kendi lehlerine çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla iki Türk temsilciyi Londra'ya göndermiş ve İngiliz yetkililere nihai antlaşmanın önünde tek engelin Musul olduğunu bildirmişlerdir. İsmet Paşa'nın bu hamlelerine, İngiliz Başbakanı Bonar Law'ın, Fransızlar ile Ruhr yüzünden çatışırken, kendi askerlerinin Musul'da kalmaya devam etmesi konusunda kaygılarının artması da eklenince Curzon iyice köşeye sıkışmıştır. Bunun üzerine bir de Fransa Başbakanı Poincare'nin Curzon'a 30 Ocak 1923'te gönderdiği telgrafta, *"Fransa Hükümeti... Lozan Konferansı'nın başarısız olması durumunda ayrı müzakerelere girme konusunu bir kenara atmış değildir..."* şeklinde ifadeler kullanarak müttefik cephenin dağılma ihtimaline vurgu yapması da cabası olmuştur (Demirci, 2011:132- 136).

Ruhr'un işgalini, Bonar Law etkisiz bir protestoyla geçiştirmiştir. İşgalin ardından yapılan çeşitli girişimler sonucunda Londra'da bir konferans düzenlenmiş ve 16 Ağustos 1924'te imzalanan Dawes Ödeme Planı karşılığında Fransa bölgeyi boşaltmayı kabul etmiştir. (Yakut, 2012: 209) Ruhr örneği, iki aşamalı oyunlardaki sinerjik bağlantıları ortaya çıkarmaktadır. İki farklı oyun masasının birbirine etkisi bu örnekte bariz şekilde izlenebilmektedir. Ayrıca Knopf'un (1993), dikkat çektiği *hükümetlerarası, ulusaşırı ve çapraz ilişkiler* gibi kavramların incelenmesi adına bu örnek; başka çalışmalar için de verimli bir alan sunmaktadır. Aynı zamanda bu örnek; ittifak içi üst ortak konumundaki ağabeyin kriz anında üzerine düşeni yapmadığında ortaya çıkan sorunları da göstermektedir.

Bu çalışma açısından bakıldığında Ruhr'un işgali; Lozan'da nihai antlaşmanın imzalanması için tarafların, özellikle de müttefiklerin tercihlerini değiştiren ve taviz alanlarını genişleten bir etki uyandırması bakımından önemli görülmüştür. Öte yandan bu olay Musul meselesinin çözümü için İngiltere'yi yaratıcı çözümler üretmesi için teşvik etmiş ve Türkiye'nin de çok istediği barışı elde etmesine yardımcı olmuştur. Ruhr'un işgali Almanya'dan istenen tazminatlar konusunda ittifak içi bir krize neden olmuştur. Bu kriz Lozan'ın müttefik cephesine bir sorun olarak yansımış ve bu sorun müttefiklerin kendi formüllerini üretmelerine imkan tanımıştır. Montagna Formülü de bunların en önemlilerinden biri olmuştur. Ayrıca bu işgal İsmet Paşa için de yeni fırsatlar yaratmıştır. Konferansın başında hayata geçiremediği müttefik cephede delik açma stratejisini uygulama imkanı bulmuş ve İngiltere'yi belli ölçüde etkisizleştirerek müttefiklerin "tarafsızlığından" daha fazla yararlanma imkanı bulabilmiştir.

3.5.3. Montagna Formülü

Ruhr meselesinin ardından müttefik cephede oluşan çatlak, ittifak içindeki ast ortaklar Fransa ve İtalya'nın Lozan'da İngiltere'den bağımsız bir şekilde Türkiye ile anlaşmak için yürüttükleri pek çok diplomatik faaliyete neden olmuştur. Bu faaliyetlerden biri de Curzon'un birinci evrenin sonunda Lozan'dan ayrılmasının ardından Bombard'ın 5 Şubat 1923 tarihinde İsmet Paşa'yla yaptığı uzun toplantıdır. Bu toplantıda İtalyan temsilci Montagna'nın hazırladığı, Türkiye'nin adli sisteminde yer alacak yabancılar için geliştirdiği formül, tartışmalı iktisadi konuların sonraki

görüşmelere bırakılması şartıyla, kabul edilmiştir. Montagna Formülü genel olarak; Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış ülkelerin hukukçu vatandaşları arasından Türkiye'nin seçeceği kişileri kendi adli sisteminde en az beş yıl süreyle hukuk danışmanı veya denetimcisi sıfatıyla istihdam edilmesini önermektedir. Bu formülün; konferansın birinci evresinin sonunda kabul edilmesi, Fransa ve İtalya temsilcilerini nihai antlaşma için umutlandırmışsa da İsmet Paşa'nın, hükümetin onayını almak için Ankara'ya dönmesi bu umudun, ikinci evre görüşmelerine ertelenmesine neden olmuştur.

Montagna Formülü, alt ortakların üst ortağın bilgisi olmadan geliştirdiği bir öneriydi. Bu nedenle İngiltere tarafından sıcak karşılanmadı. İkinci evre'nin başlaması için yapılan görüşmelerde İngiltere'nin çabasıyla yeniden bir araya gelen müttefik cephe, Montagna Formülü'nü kabul etmediklerini açıklamıştır. Buna rağmen İngiltere, konferansın yeniden başlayabilmesi için, İsmet Paşa'nın formülün tartışmaya açılmasını reddetmesine sesini çıkarmamıştır. Lord Curzon'un İsmet Paşa'nın tepkisine sessiz kalması Ankara'dan aldığı istihbarattan kaynaklanıyordu. Zira, TBMM'deki Lozan görüşmelerinde İsmet Paşa ve heyeti ağır bir şekilde eleştirilmişti. Ancak Montagna Formülü, Meclisin onayını almıştı. İsmet Paşa böylelikle bu konuda ikinci aşamada onay almış ve kabul edilebilirlik alanını genişletmişti. Bu nedenle bundan geri adım atmak istemiyordu. Curzon'un istihbarat raporlarıyla bunu fark etmesi onun sessiz kalmasını sağlamıştır.

İngiltere'nin sessizliği, ikinci evrenin başlamasıyla sona ermiştir. Bu dönemdeki görüşmelerin en tartışmalı konularından biri haline gelen bu formül, İngiltere tarafından, "son dakika umudu" olarak görülmüştür. İngiltere'nin formülün aceleye geldiğini düşünmesi, başka önerileri gündeme getirmiştir. İsmet Paşa bu önerilere karşı çıkmıştır. Zira başka çaresi de bulunmamaktaydı. Bu konuda Ankara'dan kesin talimat alan İsmet Paşa; müttefiklerin formülü yasal bir taslak olarak kabul etmemeleri halinde müzakereleri kesme yetkisine sahipti. Ancak İngiltere meseleyi pazarlık unsuru olarak elinde tutmak istiyordu. Curzon, Rumbold'a gönderdiği telgrafta, "*konferansın -kesilecekse şayet- Montagna Formülü yüzünden kesilmesinin daha avantajlı olduğunu*" söylemesi de bunu gösteriyordu. (Demirci, 2011: 207)

Dolayısıyla Montagna Formülü, İngiltere'nin ikinci aşamasından onay alabileceği ve taviz alanını genişletebileceği bir mesele olmasına rağmen karşı tarafa pazarlık marjını olduğundan daha az göstererek avantaj elde etmek için kullanılmıştır. Curzon'un müzakerelerin kesilme nedeni olarak Montagna Formülü'nü yeğlemesinin altında yatan da kesilmenin maliyetlerinin alt ortaklarca karşılanacak olmasıdır. Ayrıca İngiltere bu konuda taviz alanını genişletmeyerek bunu tarafların başka konulardaki taviz alanlarını genişletmesi için teşvik edici bir unsur olarak da kullanmıştır. Nitekim bu meseleyle birlikte bunun gibi başka konuların da sürüncemede kalması ve nihai antlaşmanın sağlanamayacağı riski; İtalya'nın tazminatlar, Fransa'nın kapitülasyonlar, İngiltere'nin **Turkish Petroleum Company** (TPC), Türkiye'nin de imtiyazlar konusunda pazarlık marjını genişletmesini sağlayarak nihai antlaşmanın imzalanması mümkün olabilmektedir.

3.6. Lozan Barış Antlaşması⁴⁸

Yukarıdaki bölümlerde çalışmanın amacına uygun olarak sadece belli bir yönüyle anlatılmaya çalışılan Lozan Barış Konferansı, tarafların taviz alanlarının keşişmesiyle 24 Temmuz 1923'te nihai bir antlaşmayla sonuçlanmıştır. Yaklaşık sekiz ay süren ve iki aşamalı oyunların pek çok karmaşık sahnesinin sergilendiği bu süreç; tarafların, 5 bölüm, 143 maddeden oluşan antlaşmayı, diğer vesika ve mektuplarla birlikte imzalamasının ardından sona ermiştir. Konferansın başında stratejik olarak Sevr'i referans alan bir taviz alanı ortaya koyan müttefik cephe; karşısında, taviz alanını zorunlulukların oluşturduğu bir Türkiye bulmuştur. Müzakereler ilerledikçe tarafların gerçek taviz alanları daha fazla belirginleşmiş ve müttefiklerin gösterdiklerinden çok daha geniş taviz alanlarına sahip oldukları görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından savaş meydanlarında kendine yeni bir hayat alanı açmaya çalışan Türkiye, bunu sahada Kurtuluş Savaşı'yla açmayı başarmış ve bu alanı masada Lozan Konferansı'nda korumaya çalışmıştır. Bu anlamda; topyekûn bir savaşla şekillenen Türkiye'nin taviz alanı, bir milletin hayatta kalma mecburiyetinin yansımasıdır. Bu nedenle de Türkiye'nin verebileceği taviz alanı daralmış ve oldukça kısıtlanmıştır. Dolayısıyla nihai antlaşmanın sağlanması

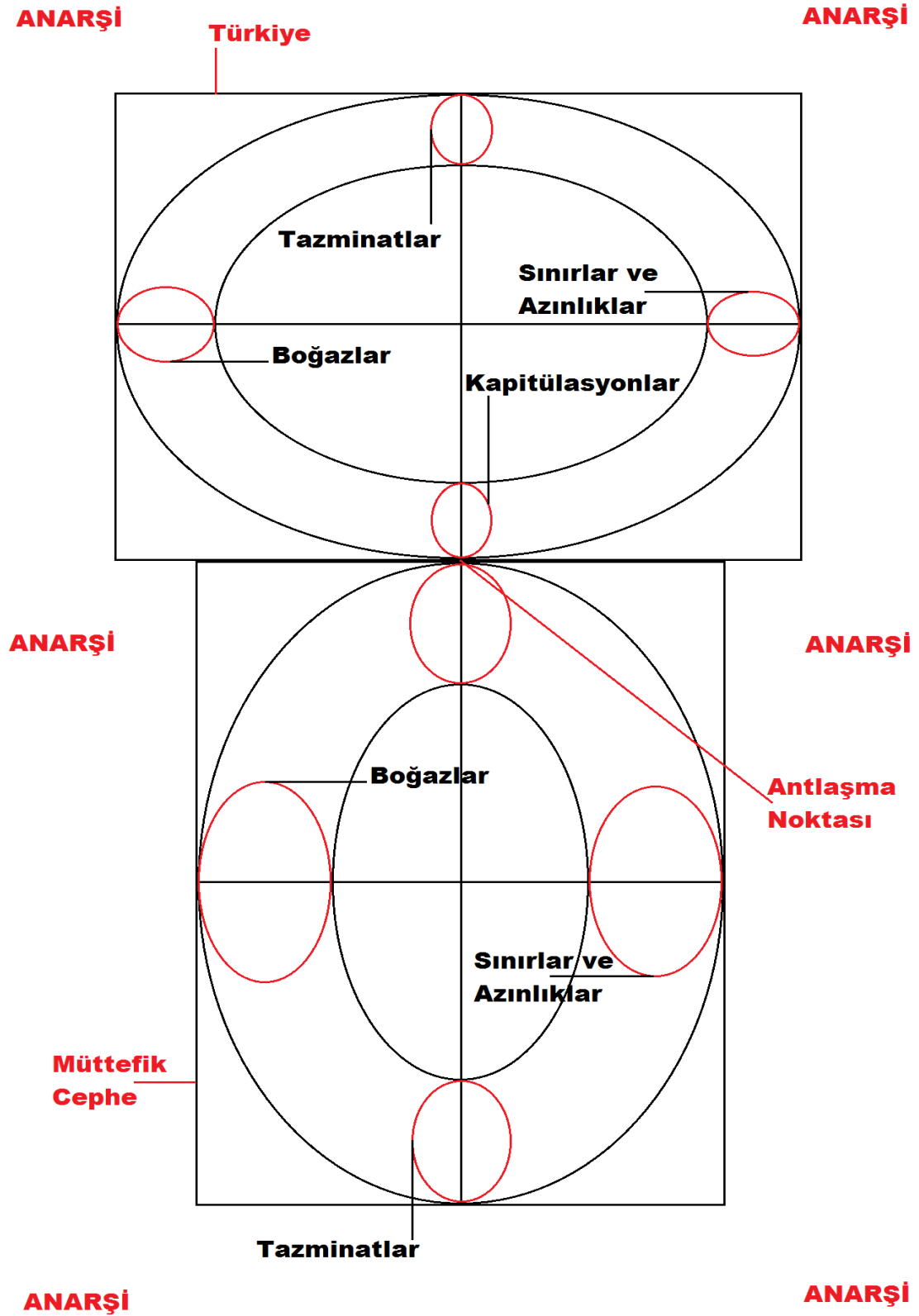
⁴⁸ Antlaşmanın tam metni için bkz. (Meray, 1998:69-93)

için de müttefiklerin başlangıçtaki taviz alanlarını gerçeğe daha fazla yaklaştırmasıyla mümkün olabilmektedir.

Çalışmada; Misak-ı Milli'nin, Milli Mücadele'de kendine hayat alanı arayan bir millet için, ideal hedef olduğu ileri sürülmüştür. Kurtuluş Savaşı'nda bu hedef doğrultusunda mücadele edilmiş ancak ideal hedefin tamamının elde edilmesi mümkün olamamıştır. Savaş sonrası İstanbul ve Musul'un işgali sürmüş hatta İzmir müttefikler tarafından kontrol altında tutulmaya devam etmiştir. Lozan'da taraflar sahadaki bu gerçeklikle yaşayarak masaya oturmuşlardır. Bu şartlar altında Türkiye Lozan masasında sahada elde edemediklerini de alarak Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunda Türkiye, Musul meselesini nihai antlaşmadan çıkararak sorunu ötelemesinin dışında, büyük ölçüde başarılı olmuş ve Türkiye'nin, güney sınırları dışında, yeni sınırları Misak-ı Milli'de arzu edilen şekilde çizilmiştir. Sevr'de arzulanan doğudaki Ermeni Devleti ile batıdaki Yunan Devleti ihtimali Lozan Antlaşması ile birlikte sona ermiştir. Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesinin ardından Türkiye, halkının büyük bir çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir devlet olmuştur. Kapitülasyonlar kaldırılmış, Türkiye'de bulunan yabancılar ve bu yabancılarla ait kurumlar ile okullar Türk kanunlarına tabi olmuştur.

Ayrıca Türkiye, Boğazlarda tam kontrol hakkını elde edemese de egemenliğini ve bağımsızlığını sınırlayan konuların birçoğunu kaldırmayı başarmıştır (Atatürk, 2007: 578-590). Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki TBMM, Milli Mücadele döneminde diplomaside gösterdiği başarı ve askeri alanda kazandığı zaferlerle; 1920 yılında Osmanlı Meclisi'nde kabul edilen kurtuluş çarelerinin referans metnini oluşturan Misak-ı Milli'yi, büyük ölçüde, İtilaf Devletleri'ne kabul ettirerek, yeni bağımsız bir Türk Devleti'ni kurmayı başarmıştır.

3.6.1. İki Aşamalı Oyunlarda Lozan Barış Antlaşması

Şekil 8: İki Aşamalı Oyunlarda Lozan Barış Antlaşması

Şekil 8’de Lozan Barış Antlaşması’nın iki aşamalı oyunlarda nasıl gerçekleştiğini açıklamaya yardımcı bir görsel geliştirilmiştir. Buna göre Putnam’ın İki Aşamalı Oyunlar Modeli’nde iki aşama arasındaki bağlantıyı belirleyen üç faktör ön plana çıkmaktadır. Taviz alanı, iç politika ve dış politikadan oluşan bu üç faktör; nihai antlaşmanın sağlanıp sağlanmayacağını belirlemektedir. Şekil 8’de, Müttefik cephe tek bir taraf gibi kabul edilerek, Lozan Konferansı’nın iki taraf arasında yürütülen müzakerelerle şekillendiği varsayılmıştır. Bunun nedeni Putnam’ın Knopf (1993) gibi müttefiklik ilişkilerini ayrı düzeyde ele almamasıdır. Çalışma; İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesinde sınırlandırıldığından, çalışmanın başından itibaren yer alan şekillerde Knopf’un (1993) üçüncü aşaması göz ardı edilmiştir. Ancak Lozan Barış Konferansı’nın başka çalışmalarda Knopf’un (1993) ortaya attığı model çerçevesinde incelenmesinin de faydalı olacağı düşünülmektedir.

Putnam, iki aşamalı oyunlarda belirleyici faktörün iç politika olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında Şekil 6’da dikkati çeken en belirgin fark, tarafların iç politikalarının boyutlarıdır. Şekilde görüldüğü üzere; Türkiye’nin iç politikası, müttefiklerinkine göre daha geniş bir alan kaplamaktadır. Bu da taviz alanının boyutuna doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle hemen her meselede Türkiye’nin verebileceği taviz alanı müttefiklerinkine göre daha küçüktür. İki aşamalı oyunlarda küçük bir taviz alanına sahip olmak, ikinci aşama pazarlıklarının çok çetin geçeceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle İsmet Paşa ve heyeti, hatta zaman zaman hükümet; müzakereler boyunca sert eleştirilere maruz kalmışlardır. Özellikle Musul meselesinde çok küçük bir taviz alanına sahip olan hükümet iç politika ile dış politika arasındaki aktarım bağına kurmakta çok zorlanmıştır. Musul meselesinde İngiltere’nin de diğer meselelere nazaran daha dar bir pazarlık marjına sahip olması, tarafların anlaşma noktasında buluşmasının önündeki diğer bir engeli oluşturmuştur. Bu nedenle Musul sorunu müzakerelerin ilerlemesini yavaşlatmış ve hatta istemsiz çekilmelere zemin hazırlamıştır. Bu meselenin gündeme her gelişinde konferansın kesilme tehlikesiyle karşı karşıya kalması, tarafların tercihleriyle çeliştiğinden, onları müzakereleri devam ettirecek yaratıcı çözümleri bulması için teşvik edici olmuştur. Nihayetinde mesele konferans gündeminden çıkarılarak, müzakerelerin; tarafların tercihleri doğrultusunda, nihai barış antlaşması yolunda

devamı sağlanabilmiştir. Bu nedenle Şekil 6 ve 7’de dar bir taviz alanıyla yer alan Musul, Şekil 8’de yer almamıştır.

Konferans öncesinden başlayarak müzakerelerin her aşamasında belirleyici rol oynayan iç politika alanı nihai statü antlaşmasının kaderini de tayin etmiştir. Konferansın ilk evresinde TBMM’de II. Grup etrafında toplanan sert muhalefet hükümetin iç ve dış politika arasındaki aktarım bağına kurmasını engellemiş ve müzakerelerin askıda kalarak ara verilmesine neden olmuştur. Ara dönem ve sonrasında yaşanan gelişmeler; I. Grup’un Meclis’teki gücünü arttırması ve buna karşılık muhalefetin gücünün zayıflaması, II. Grup’un tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Böylelikle ara verilen müzakereler devam edebilmiş ve Lozan Barış Antlaşması’nın TBMM tarafından onaylanması mümkün olabilmıştır.

Robert Putnam’ın modelinde ortaya koyduğu iç ve dış politika özellikleri çerçevesinde yapılan bu incelemede; konferansın iki başat aktörü Türkiye ve İngiltere’nin içyapıları, siyasi kurumlar, gücün dağılımı, kurulan koalisyonlar ve bunların tercihleri bağlamında ele alınmış ve konferans öncesinde bu iki devletin oyun masasına oturmadan önceki elleri ortaya konularak konferansta Lord Curzon ve İsmet Paşa’nın izledikleri stratejiler değerlendirilmiştir. Buna göre; her iki tarafın içyapısında yoğunluklu olarak yer alan “barış tercihi”nin tarafların konferansta izleyeceği stratejileri şekillendiren ana unsur olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu bakımdan barış tercihinin ikinci aşama onayı için yarattığı teşvikler tarafların kısıtlanmış taviz alanlarını genişletebilmesine imkân tanımıştır.

Birinci aşama anlaşmasının sağlanması için yapılan müzakerelerde kullanılan uluslararası tehdit, teklif ve yan ödemelerle belirlenen hedefler; bir oyun masasındaki stratejik hareketlerin diğer masadaki beklenmeyen koalisyonları kolaylaştırması, tarafların ikinci aşama onayını alamadıkları noktada gönüllü ve istemsiz çekilme arasındaki ayrımın öneminin farkında olmaları konferansın ara verilse de nihai bir antlaşmayla sonuçlanmasına yardımcı olmuştur. Bunun yanında konferansın ara döneminde ortaya çıkan belirsizliğin stratejik kullanımı; tarafların taviz alanlarını genişletmesine fayda sağlayarak, iç siyasetlerinde ortaya çıkan hükümet başkanı ve onun adına müzakerede bulunanlar arasındaki anlayış ve çıkar

farklılıklarının yarattığı sorunların giderilmesini kolaylaştırmıştır. Böylelikle birinci aşamada onaylanan anlaşmalar eş zamanlı yürütülen müzakerelerle ikinci aşamada da onaylatılabilmiş ve nihai statüdeki barış antlaşması imzalanabilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada; uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici düzeyde bir etki uyandırabileceği iddiasını savunmak üzere RST'nin temel argümanlarına dayalı olarak Robert Putnam tarafından geliştirilen İki Aşamalı Oyunlar Modeli çerçevesinde, Lozan Barış Konferansı; öncesinde yaşanan gelişmelerle birlikte incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme, üç bölüme ayrılmış ve her bölüm diğeriyle bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünün birinci kısmında, RST'nin, Putnam'ın modeline dayanak oluşturması bakımından sınırlandırılmış bir açıklamasına yer verilmiştir. Bu açıklama doğrultusunda bireylerin, liderlerin, padişahların, başbakanların, bakanların, grupların, muhaliflerin, dışlanmışların, diplomatların, örgütlerin, hükümetlerin, milletlerin ve de devletlerin kısacası insanların tercihlerinin nasıl şekillendiğine ya da tercihlerini nasıl şekillendirdiklerine dair mantıklı ve makul gerekçelerin ortaya konabileceği savunulmuştur. Bu amaçla insanları harekete geçiren pek çok unsurun çıkış noktasının “*rasyonellik*” kavramıyla açıklanabileceğini ileri süren RST'nin temel ilke ve varsayımlarından faydalanılmıştır. Genel anlamda insanların, “*fayda gözetmek veya beklentilerini karşılamak*” üzere eylemde bulunduğunu iddia eden RST'nin; çalışmanın savlarını destekleyen güçlü bir zemin oluşturduğu görülmüştür.

Mütareke Dönemi'nde Türk tarafının içyapısında yaşanan iktidar mücadelesi RST'nin temel varsayımları çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu mücadeledeki aktörlerin yaptıkları tercihlerin makul ve mantıklı bir inceleme alanında ele alınabileceği görülmüştür. Benzer durum, Lozan Konferansı süresince tarafların yaptıkları tercihlerde de kendini göstermektedir. Bu nedenle çalışmada; Türkiye'nin geleceğini şekillendiren bu süreçte yapılan tercihlerin anlaşılması ve açıklanmasında, “kahraman-hain”, “zafer-hezimet” karşıtlıklarının oluşturduğu ideolojik çekişmelerin ötesinde, bilimsel bir yol önerilmektedir. Bu yolun genel hatlarını belirleyen RST'nin temel varsayımları dikkate alındığında; bencillik, kendi çıkarını düşünme ve kendi durumunu maksimize etme gibi bireysel ve sosyal eylemlerin daha büyük toplumsal sonuçların en temel kaynağı olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bireylerin, eylemlerini kendi tercihlerinin yanı

sıra karşılaştığı fırsatlar veya kısıtlamaları da dikkate alarak kendi refahıyla ilgili olanı en iyi şekilde seçtikleri görülmektedir. Ayrıca tek bir davranış biçimini dikte eden yapılar ve normların sadece RST'nin özel durumlarını oluşturduğu ve dolayısıyla seçeneklerdeki çeşitliliğin, sadece tek bir tercih olabilecek güçlü bir yapısal durumdaki seçimden farklı olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakımdan, Mütareke döneminde; Saray ve çevresinin, İttihatçıların ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları tercihler bu çerçevede değerlendirildiğinde; İttihatçıların Saray'ın baskısından kaçarak halk nezdinde yeniden itibar kazanmak için Milli Mücadele'ye katılmaları, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulamadığı fırsatı Anadolu'da araması ve burada bir yere kadar İttihatçılarla işbirliğine girmesi ne kadar rasyonel bir seçim ise; Saray ve çevresinin de iktidarını korumak için müttefiklerle işbirliğine girmesi o kadar rasyonel bir seçim olarak görülmektedir. Diğer taraftan Lozan Konferansı boyunca TBMM'deki II. Grup'un Mustafa Kemal Paşa'nın tek otorite olmasına karşı yürüttüğü muhalefet bir rasyonel seçim ise, Mustafa Kemal Paşa'nın da iktidarını sürdürmek için II. Grup'u dağıtmasının da benzer bir rasyonel seçim olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada RST ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer sonuç da tarafların taviz alanlarının sınırlarının nasıl algılanması gerektiğine ilişkindir. Zira bu konuda Türkiye'de çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalara göre, Lozan Konferansı'nda Türk tarafının ortaya koyduğu Misak-ı Milli hedefi asgari hedef görülmekte ve antlaşma "hezimet" olarak ya da tam tersi şekilde görülerek kusursuz bir "zafer" olarak kabul edilmektedir. Oysaki mesele RST'nin bir modeli olan İki Aşamalı Oyunlar Yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında Misak-ı Milli'nin Türkiye'nin ideal taviz alanının sınırlarını oluşturduğu görülmektedir. Buna göre Misak-ı Milli; taviz alanını belirleyen çeşitli faktörler neticesinde oluşan Türk tarafının maksimum kazanç kümesini yansıtmaktadır. Konferans boyunca Misak-ı Milli; Türkiye'nin, müttefiklerin Sevr referansına karşılık olarak savunulan kabul edilebilirlik alanını teşkil etmiş ve antlaşma sonucunda da bu alanın büyük bir kısmı elde edilebilmiştir. Bu antlaşmayla; Türkiye'nin maksimum kazanç kümesindeki en büyük yeri kaplayan, tam bağımsız yeni bir devlet olarak kabul görülme isteği gerçekleşmiş ve antlaşmanın içeride de onaylatılmasının ardından Türkiye

Cumhuriyeti Devleti'nin kurulabilmesi mümkün olabilmiştir. Bu bakımdan Misak-ı Milli'yi asgari hedef olarak gören yazarların gerçekleşen bir seçim üzerinden daha iyisinin mümkün olduğunu iddia etmelerinin RST'nin geçersiz kılma ilkesiyle çeliştiği görülmüştür. Bu anlamda Lozan; belirlenen hedef doğrultusunda gerçekleşen tercih sonucunda tüm dünyada tanınan tam bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu sonucu elde tutarak, farklı seçimler yapılmış olması halinde, daha iyi sonuçlar elde edilebileceğini öne sürmek, elde tutulan sonucu geçersiz kılmak anlamına gelmektedir. Bu durumda, farklı tercihlerin daha iyi sonuçlar doğuracağı varsayımı ortaya atılırken, tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin elde olmadığı, hesaba katılması gereken bir koşul olarak öne çıkmaktadır. Farklı seçimlerin farklı sonuçlar doğurabileceğini göz önünde bulundurmamak, en azından RST'nin temel ilkeleri açısından gerekli görülmektedir.

İnsanların seçenekleri değerlendirme düzeyi ile karar verme biçimleri ve bu kararları hayata geçirme yollarına dair, deneye dayalı açıklamalar getiren RST, Uluslararası Politika alanında devletlerin tercihlerinin nasıl oluştuğunu inceleyen çalışmalar için de verimli bir alan oluşturmuştur. Bu verimli alandan istifade eden Robert Putnam, geliştirdiği İki Aşamalı Oyunlar Modeli'yle devletlerin dış politikalarının nasıl şekillendiğini açıklamaya çalışmıştır. Putnam, yerel düzeydeki unsurların uluslararası politikaya etkisi olduğunu ileri sürmüş ve bu ikisini birbirine bütünleştiren bir model geliştirmiştir. Robert Putnam'ın iki aşamalı bir oyun olarak, uluslararası pazarlıktaki yerel ve uluslararası bileşenlerin etkileşimini modelleme önerisi, bu konudaki pek çok araştırma için de teşvik edici olmuştur. İki Aşamalı Oyunlar Yaklaşımı; ulusal liderlerin, merkezi karar alıcılarının veya hükümetlerin, aynı anda iki oyunda birlikte bulunmasını öngörmektedir. Buna göre; hükümetler, hem birbirleriyle hem de kendi iç bileşenleriyle müzakereleri eş zamanlı olarak sürdürmek durumundadırlar.

Bu anlamda, ulusal ve uluslararası düzeydeki değişkenler arasındaki etkileşimin etkilerini vurgulayan model, taraflar arasında sağlanacak nihai antlaşmanın kaderini de bu etkileşimin etkilerine bağlamaktadır. Putnam bu etkileri

belirleyen temelde üç faktörün olduğunu ileri sürmektedir. Uluslararası müzakereleri nihai antlaşma noktasına taşıyan bu üç faktör; iç politika (*Domestic*), dış politika (*Diplomacy*) ve taviz alanından (*win-set*) oluşmaktadır. Ayrıca bu üç faktörü birbirine bağlayan ve devletin merkezinden, antlaşma noktasına kesintisiz uzanması gereken bir aktarım bağı (*transmission belt*) mevcuttur. Bu bağ, iki aşama arasındaki teorik bağlantının kurulmasıyla bu aşamaların asgari müşterekte buluşmasını sağlamaktadır. Uluslararası görüşmelerde aktarım bağının kurulmaması iki aşamadan en az birinin onayının alınmadığı anlamına gelmektedir. Putnam'ın geliştirdiği bu model; birbirinden farklı birçok meselede, yürütülen uluslararası müzakerelerin incelenmesinde kullanılmıştır.

Çalışmada bu kapsamda; Trumbore (1998), LeoGrande (1998) ve Lieberfeld'in (2008) çalışmalarından faydalanılmıştır. Trumbore (1998), İngiltere ve İrlanda arasındaki Kuzey İrlanda'nın statüsü konusunda yürütülen müzakerelerle ilgili çalışmada; iç politika yoğunluğunun nihai antlaşma üzerindeki etkisine dair somut kanıtlar ortaya koymuştur. Bu kanıtlardan hareketle Lozan müzakerelerindeki tarafların iç politika yoğunlukları ayrıca incelenmiş ve Trumbore'nin kanıtlarını destekler nitelikte sonuçlar çıkarılmıştır. Buna göre; Lozan müzakerelerinde tarafların iç politikalarında yoğunluklu olarak yer alan meselelerde anlaşmanın geciktiği ve zorlaştığı görülmüştür. İngiltere ve Türkiye'nin iç politikasında yoğunluklu olarak yer alan Musul meselesinin nihai antlaşmada yer almaması bunun en somut göstergesidir. LeoGrande'nin (1998) çalışmada ise; bir meselede homojen bir güç haline gelmiş bir iç bileşenin o ülkenin bu konudaki dış politikasını nasıl şekillendirdiğine dair somut kanıtlar ortaya konulmuştur. Buna göre Küba'da rejimden kaçarak ABD'ye yerleşen göçmenlerin oluşturduğu muhalif grup, ABD'nin Küba politikasını şekillendirebilecek boyutta bir etki yaratabilmiştir. Bu bakımdan LeoGrande'nin (1998) çalışması, Lozan Konferansı boyunca TBMM'deki II. Grup'un yaptığı etkinin incelenmesinde önemli bir kaynak olmuştur. Bu kapsamda ele alınan Lieberfeld'in (2008) çalışmada ise gizliliğin uluslararası müzakerelerde nasıl bir etki uyandırdığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, iç politikanın alanının daralmasıyla dış politikaya açılan geniş alanın verimli sonuçları ortaya konulmuştur.

İsrail ve FKÖ arasındaki gizli görüşmelerin ikinci aşamadaki kısıtlayıcı unsurların etkisine takılmadan üç yıl sürebilmesi de bunun en önemli göstergesi olmuştur.

Çalışmada iki aşamalı oyunlara etki eden faktörleri karakterize eden şekiller geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu şekiller, çalışmanın hem analiz hem de sentez bölümünde kullanılarak incelemede elde edilen sonuçların organize görüntüsünün yansıtılmasında kullanılmıştır. Çalışmada geliştirilen şekillerle, Putnam'ın modeline katkıda bulunulacağı düşünülmüştür. Zira şekillerin geometrik ve mantıksal örgüsünden çıkarılan ilkesel düzeydeki sonuçlar; modeldeki iki aşamalı oyunlar metaforunu zenginleştiren unsurlar olmuştur. Bu sonuçlara göre; (1) iç politika alanının genişlemesi dış politikanın alanını daraltmaktadır, (2) iç politikanın genişlemesi, daralan dış politika nedeniyle, taviz alanını küçültmektedir, (3) ilk ikisinin tam tersi de olabilmektedir.

Çalışmada geliştirilen şekiller; Lozan Barış Konferansı öncesinde yaşanan gelişmeler üzerine yapılan incelemede elde edilen verileri, Putnam'ın modelinde göstermek için de kullanılmıştır. Buna göre geliştirilen ilk üç şekil, iki aşamalı oyun metaforunun teorik çerçevesini yansıtırken sonrakiler bu çerçeve doğrultusunda ele alınan konuların organize görüntüsünü yansıtmaktadır. Şekil 4'te, bu görüntülerin geometrik ve mantıksal örgüsünden çıkarılan ilkesel düzeydeki sonuçlar doğrultusunda iki aşamalı oyunda, çatışma noktası gösterilmiştir. İç politikanın genişlemesiyle daralan dış politika ve taviz alanının ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan çatışma noktası, Şekil 4'te Mudanya Ateşkes Antlaşması ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada; kurulan bu ilişkiyle, Putnam'ın modelinin sadece barış koşullarında yürütülen müzakereleri değil, aynı zamanda Knopf'un (1993) çalışmasının da katkısıyla, savaş ve ateşkes koşullarında da uygulanabilir bir model olduğu iddia edilmiştir. Bu anlamda Şekil 4'te Yunanistan, İtilaf Devletleri'nden ayrı ele alınarak Türk-Yunan savaşını sona erdiren ateşkes koşulları bu doğrultuda değerlendirilmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından İtilaf Devletleri'nin Türk tarafına barış imzalamak için yaptığı dört teklif ele alınmıştır. Şekil 5'te gösterilen bu dört teklifin birincisi; Sevr Barış Antlaşması, ikincisi; Londra Konferansı, üçüncüsü; Paris Konferansı ve sonuncusu Lozan Konferansı'dır. Buna göre; şekilde, iç politika alanı

sabit tutularak, tekliflere karşılık Türk tarafının taviz alanlarının hangi boyutta olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Şekle göre; Türk tarafının taviz alanını giderek genişlettiği gözlemlenmektedir. Bu genişlemenin nedeni; İtilaf Devletleri'nin her teklifte taviz alanını biraz daha genişletmesi ve böylece bunun karşılığında Türk tarafının kabul edilebilirlik alanlarının büyümesidir. Lozan Konferansı'nın ilk evresinde müttefiklerin ilk teklifi referans olarak müzakerelere başlaması, Türkiye'nin taviz alanını küçültmüş ve konferansın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Ancak sonrasında konferansın ikinci evresinde müttefiklerin tekliflerinin Türkiye'nin kabul edilebilirlik alanını genişletmesiyle görüşmelere devam edilebilmiş ve hükümetin iki aşamayı asgari müşterek de buluşturmasını sağlayan aktarım bağını kesintisiz şekilde kurmasıyla nihai antlaşma mümkün olabilmiştir. Böylelikle Şekil 5'te oluşan organize görüntüyle, Putnam'ın taviz alanı ya da pazarlık marjının boyutunu etkileyen faktörlerine, “karşı tarafın teklifleri”, başlığının da eklenebileceği sonucuna varılmıştır.

Putnam (1988: 437-452), taviz alanının boyutunu etkileyen üç faktöre dikkat çekmektedir. Çalışmada bu üç faktör; (1) siyasi kurumlar ve gücün dağılımı, (2) tercihler, (3) ikinci aşama bileşenleri arasındaki koalisyonlar ve birinci aşama müzakerecisinin stratejileri, başlıkları altında incelenerek tarafların Lozan Konferansı'ndaki taviz alanlarının hangi boyutlarda ve nasıl olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Şekil 6 ve 7 üzerinde de bu açıklamanın organize görüntülerine yer verilmiştir. Buna göre; müttefik cephenin üst ortağı İngiltere ve karşısındaki Türkiye'nin bu üç faktör bazında yapılan incelemelerinde, İngiltere'nin iç politika alanının Türkiye'ninkinden daha dar bir alanda olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da genel anlamda İngiltere'nin taviz alanlarının Türkiye'ninkine göre daha geniş boyutlarda oluşmasını sağlamıştır. Ancak taviz alanının boyutlarına etki eden faktörlerin çeşitliliği farklı meseleler için farklı boyutlarda taviz alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Bu anlamda bakıldığında, Şekil 6'da; İngiltere'nin Musul ve Boğazlar meselelerindeki taviz alanları diğer meselelere göre daha dar bir boyutta oluşmuştur. Aynı anlamda Şekil 7'de, Türkiye'nin de Musul ve Kapitülasyonlar meselelerindeki taviz alanları diğer meselelere göre daha dar bir boyutta yer almıştır.

İki Aşamalı Oyunlar Modeli; yerel yapı ve diplomasi arasındaki karşılıklı etkileşimin deneysel görüntülerini organize eden ve genişleten bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeveden hareketle modelde, dış politika ile iç politika arasındaki bağlantıların özellikleri ortaya konulmuştur. Çalışmada, Lozan Barış Konferansı boyunca yaşanan önemli gelişmeler bu özellikler çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda Lozan Konferansı'nın üç evreden oluşan sürecinde ilk evresinde üç özellik, ara dönem ve ikinci evrede de birer özellik incelenerek iki aşama arasındaki etkileşimin deneysel görüntülerinin somut kanıtları elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk evrede; (1) uluslararası tehdit, teklif ve yan ödemelerde hedef belirlemede içerideki ve dışarıdaki etki alanını hesaba katmanın önemi, (2) bir oyun masasındaki stratejik hareketlerin diğer masadaki beklenmeyen koalisyonları kolaylaştırmasına neden olan sinerjik konu bağlantısı ihtimali ve (3) gönüllü ve istemsiz çekilme arasındaki ayrımın önemi, özellikleri incelenmiştir. Ara dönemde; iç politika ile ilgili belirsizliğin stratejik kullanımı ve bunun taviz alanına faydası, ikinci evrede; ulusal lider ve özellikle onun iç siyasetteki belirlenmiş yatırımlarının uluslararası sonuçları ile onun adına müzakerede bulunanların arasındaki çıkar farklılıkları, özellikleri ele alınmıştır.

Bu özelliklerin deneysel görüntüleri kullanılarak yapılan incelemeyle Lozan müzakerelerindeki önemli gelişmelerin nedenlerinin açıklanmasında ve anlaşılmasında kullanılabilecek somut kanıtlar elde edilmiştir. Buna göre ilk evrede; (1) İsmet Paşa'nın konferansın başındaki stratejisi gereği müttefik cepheyi yıkmak için Fransa ve İtalya'ya yaptığı tekliflerin istenilen etkiyi yaratmaması, (2) Rusya-Türkiye masasında yaşanan stratejik hareketlerin, İngiltere-Türkiye masasındaki beklenmedik bir birlikteliği kolaylaştırması ve (3) ilk evrenin sonunda gerek Bombard'ın gerekse İsmet Paşa'nın "kopma" veya "kesilme" ile "erteleme" veya "ara verme" arasındaki ayrımı yapmaları, yukarıda ele alınan özellikler bağlamında ortaya konan kanıtlar olmuştur. Ara dönemde; Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de ortaya çıkan belirsizliği fırsata dönüştürerek, muhalefetin etkisini azaltacak tedbirler alması, ikinci evrede ise; İsmet Paşa ve Rauf Bey arasında başlayan gerginliğin kriz boyutuna ulaşması, iki aşamalı oyunlarda seçilen özellikler çerçevesinde elde edilen kanıtları oluşturmuştur.

Çalışmada ayrıca Lozan Barış Konferansı'nda diğer önemli meseleler başlığı altında Musul meselesi, Ruhr'un işgali ve Montagna Formülü konuları da Putnam'ın modeli çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda, Musul meselesinin nihai antlaşma kapsamından çıkarılmasının, müzakerelerin gidişatını belirleyerek nihai antlaşmanın sağlanmasını teşvik eden bir gelişme olduğu sonucuna varılmıştır. Zira bu örnekle örtüşen, Lieberfeld'in (2008) İsrail-FKÖ gizli görüşmelerini incelediği çalışmasında da, Musul gibi Kudüs'un anlaşma gündeminden çıkarılması, benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Ruhr'un işgali konusunda yapılan inceleme, Knopf'un (1993) çalışması kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, Knopf'un, ittifak içi ilişkileri ayrı bir düzeyde konumlandırmasıyla oluşturduğu üç aşamalı oyunlar modeli Ruhr'un Fransa tarafından işgal edilmesinin Lozan müzakerelerine etkisini açıklamada kullanışlı bir çerçeve oluşturmuştur. Bu incelemede elde edilen sonuca göre; Lozan'daki müttefik cephenin üst ortağı İngiltere'nin, Ruhr'un işgali sırasında ve sonrasında müttefik cephenin alt ortağı Fransa'ya gerekli desteği vermemesi Lozan'daki cephenin sarsılmasına neden olmuştur. Zira bu sonuç da Knopf'un, ittifak içi ilişkilerde önemli olanın koalisyonlar değil, kriz anında müttefiklerin rollerinin gerektirdiği sorumluluğu yerine getirmesi olduğunu öne sürdüğü varsayımı destekler niteliktedir.

Çalışmada, Montagna Formülü de Lozan'da yaşanan önemli meselelerden biri olarak görülmüştür. Konferansın ilk evresinin sonunda Ruhr'un işgalinin müttefik cephedeki yansıması olarak da kabul edilebilecek bu mesele, ast ortaklar Fransa ve İtalya'nın, Lozan'daki bağımsız faaliyette bulunma girişimi olarak görülmüştür. Bu örnek, iki aşamalı oyunlarda ikinci aşamada onaylanan bir anlaşmanın ilk aşamada değiştirilmesinin zorluklarını göstermesi bakımından önemli görülmüştür. Ayrıca bu mesele, sarsılan ittifakların yeniden toparlanma sürecinde üst ortağın; alt ortakların hatalarını, kendi taviz alanını genişletmek için nasıl kullandığına dair de güzel bir örnek oluşturmuştur. Dolayısıyla İngiltere Montagna Formülü'nü bir hata olarak görmüş ve bunun bedelini alt ortaklara ödetmek için sürüncemede kalan meseleyi kendisini daha fazla ilgilendiren meselelerin çözümü

için kullanmıştır. Bunu yaparken de ortaya çıkan maliyetleri alt ortaklarına ödetmiştir.

Çalışmada, sonuç olarak; Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İtilaf Devletleri tarafından, Türk tarafına önerilen barış teklifleri incelenmiş ve Lozan Barış Konferansı'nın hangi şartlar altında toplandığı, RST'nin uluslararası politikadaki bir modeli olarak ortaya konan "İki Aşamalı Oyunlar" çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın amacı doğrultusunda; uluslararası müzakerelerde iç politikanın belirleyici etkisini göstererek İtilaf Devletleri'nin, Lozan Konferansı'na gelinene kadarki süreçte, önerdiği dört barış teklifinin incelenmesi ile elde edilen veriler ışığında, Lozan Barış Antlaşması'nın taşıdığı koşulların anlaşılmasında teorik bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Zira literatürde Lozan Barış Antlaşması, daha çok uluslararası hukuk ve siyasi tarih açısından ele alınarak incelenmiş ve antlaşmanın sonuçları bu perspektiften değerlendirilmiştir. Bu nedenle çalışmada; Lozan Barış Konferansı, uluslararası politika açısından teorik bir çerçevede incelenmiş ve literatürdeki mevcut değerlendirmelere katkı oluşturması hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşması Lozan'ın, sonuçlarına ilişkin teorik çerçevede yapılan bu değerlendirme, toplumun dönemin şahsiyetlerine ve antlaşmanın kazanımlarına ilişkin yargısını oluşturmasında, bilimsel bir yol önermeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Abell, P. (2000). Sociological Theory and Rational Choice Theory. *The Blackwell Companion to Social Theory* (2), 223-244.

Akandere, O. (2008). Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-Yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (20), 11-40.

Aljazeera. (2016, Eylül 30). *Aljazeera Türk*. Nisan 28, 2018 tarihinde Aljazeera Türk Web Sitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/lozan-zafer-mi-hezimet-mi> adresinden alındı.

Alkan, M. (2004). Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX (59), 597-626.

Allison, G. T. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little Brown.

Atatürk, M. (1969). *Nutuk* (9. Baskı b., Cilt III). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk*. İstanbul: Üç Harf Yayınları.

Ateş, T. (1985). Milli Mücadele'de Ordu, Savaşlar ve Cepheler. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Rürkiye Ansiklopedisi* (s. 1168-1175). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam 1.Cilt 1884-1938*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydemir, Ş. S. (2011a). *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydın, M. (1994). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 1 (51), 71-114.

Bahadıroğlu, Y. (2016). *Kayıtdışı Tarihimiz*. İstanbul: Nesil Yayın Grubu.

Bartlett, C. (1989). *British Foreign Policy in the Twentieth Century*. London: Macmillan Education.

Barutçu, F. H. (2001). *Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye* (Cilt 2). İstanbul: 21.yüzyıl.

Bates, R. H. (1997). Area Studies and the Discipline: A Useful Controversy? *Political Science and Politics* , 2 (30), 166-169.

Beaverbrook, L. (1963). *The Decline and Fail of Lloyd George*. New York: Meredith Press.

Becker, G. S. (1976). *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago ve London: The University of Chicago Press.

Becker, G. S., & Murphy, K. M. (1988). A Theory of Rational Addiction. *Journal of Political Economy* , 4 (96), 675-700.

Bıyıklıoğlu, T. (1962). *Türk İstiklal Harbi I - Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.

Blake, R. (1955). *The Unknown Prime Minister: The Life and Times of Andrew Bonar Law*. London: Eyre & Spottiswoode.

Bolat, B. S., & Aslan, T. D. (2013). Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II.Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* , 29-60.

Boudon, R. (1998). Limitations of Rational Choice Theory. *American Journal of Sociology* , 3 (104), 817-828.

Buchanan, J. M., & Tullock, G. (1999). *The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 3. The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy with a Foreword by Robert D. Tollison*. Indianapolis: Liberty Fund.

Busch, B. C. (1976). *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia 1918-1923*. Albany: State University of New York Press.

Carment, D., & James, P. (1996). Two-Level Games and Third-Party Intervention: Evidence from Ethnic Conflict in the Balkans and South Asia. *Canadian Journal of Political Science*, 29 (3), 521-554.

Chiou, Y.-h. (2010). A Two-level-games Analysis of AFTA Agreements: What Caused ASEAN States to Move towards Economic Integration? *Journal of Current Southeast Asian Affairs* (29), 5-49.

Coleman, J. S., & Fararo, T. J. (Dü). (1992). *Rational Choice Theory: Advocacy and Critique*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Çelik, A. (2011). *Osmanlı'nın Ermeni'yle İmtihanı: Mütareke Dönemi İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler*. İstanbul: Paraf Yayınları.

Davison, R. H. (1953). Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne. G. A. Craig, & F. Gilbert (Dü) içinde, *The Diplomats 1919-1939* (s. 172-210). Princeton: Princeton University.

Demir, H. (1995). *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*. (C. Koçak, Dü.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Demirci, S. (2011). *Belgelerle Lozan (1922-1923)*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Alfa.

Demirel, A. (2015). *Birinci Mecliste Muhalefet: II. Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Denniston, R. (2007). Diplomatic intercepts in peace and war: Chanak 1922. *Diplomacy & Statecraft* , 1 (11), 241-256.

Deutsch, K. W. (1957). *Political Community in the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.

Downs, A. (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy* (65), 135-150.

Eichenberg, R. C. (1993). Dual track and double trouble: The two-level politics of INF. P. B. Evans, H. K. Jacobson, & R. D. Putnam (Dü) içinde, *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics* (s. 45-76). Berkeley: University of California Press.

Ellsberg, D. (1961). The Crude Analysis of Strategy Choices. *The American Economic Review* , 2 (51), 472-478.

Ellsberg, D. (1959). The Theory and Practice of Blackmail. *Free Public Lectures in Lowell Institute* (s. 1-41). Boston: Harvard University.

Elster, J. (1986). *Ulysses and the Sirens: Studies in Rationality and Irrationality*. New York: Cambridge University Press.

Eraslan, C. (2012). Yeni Türk Devleti'nin İlanı: Lozan'dan Cumhuriyet'e. *Atatürk İlke ve İnkıpları I* (s. 210-224). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ertan, T. F. (2013). Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* , 61-76.

Fairlie, J. A. (1918). British War Cabinets. *Michigan Law Review* , XVI (7), 1-25.

Ferris, J. R. (1989). *The Evolution of British Strategic Policy 1919-1926*. Londra: Palgrave Macmillan.

Friedman, M. (1953). *Essays in Positive Economics*. Chicago,London: University of Chicago Press.

Fromkin, D. (1993). *Bariřa Son Veren Bariř Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınları.

GCZ, T. (1922, Kasım 2). *TBMM Başkanlığı*. Haziran 12, 2017 tarihinde TBMM Başkanlığı Web Sitesi: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003131.pdf> adresinden alındı.

Genelkurmay, B. (1969). *Türk İstiklal Harbi (Cilt II)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Resmi Yayınları.

Gilbert, M. (1973). *Sir Horace Rumbold. Portrait of a Diplomat:1869-1941*. London: Heinemann.

Gönlübol, M., & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: Gün Ofset.

Green, D. P., & Shapiro, I. (1996). *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*. New Haven, CT: Yale Universtiy Press.

Green, S. L. (2002). Rational Choice Theory: An Overview. *Rational Choice Theory: An Overview*. Baylor University.

Grieco, J. M. (1988b). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 3 (42), 485-507.

Grieco, J. M. (1988a). Model, Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoner's Dilemma. *The Journal of Politics* , 3 (50), 600-624.

Gümüş, B. (2012). İki Düzeyli Oyunlar ve Dış Politika. R. K. Ertan Efeğil (Dü.) içinde, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi* (Cilt 1, s. 53-84). Ankara: Nobel.

Güneş, İ. (1985). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press.

Hamermesh, D. S., & Soss, N. M. (1974). An Economic Theory of Suicide. *Journal of Political Economy* , 1 (82), 83-98.

Hogarth, R. M., & Reder, M. W. (Dü). (1987). *Rational Choice: The Contrast Between Economics and Psychology*. (Chicago; London: The University of Chicago Press.

Holtzi, O. R. (1992). Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus. *International Studies Quarterly* (36), 439-466.

Iannaccone. (1990). Religious Practice: A Human Capital Approach. *Journal of the Scientific Study of Religion* , 3 (29), 297-314.

Iannaccone, L. R. (1998). Introduction to the Economics of Religion. *Journal of Economic Literature* , 3 (36), 1465-1495.

İnönü, İ. (1987). *Hatıralar* (Cilt 2). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Jervis, R. (1988). Realism, Game Theory, and Cooperation. *World Politics* , 3 (40), 317-349.

Kandemir, F. (1965). *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları.

Kaplan, M. A. (1957). *Systems and Process in International Politics*. New York: John Wiley & Sons.

Kaplan, M. A. (1958). The Calculus of Nuclear Deterrence. *World Politics* , 1 (11), 20-43.

Kara, B. (2009). Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı. *Akademik Bakış* , 143-170.

Karabekir, K. (1988). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Merk Yayınları.

Karacan, A. N. (2009). *Lozan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Karacan, A. N. (1993). *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Katzenstein, P. J. (Dü.). (1978). *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*. Madison: University of Wisconsin Press.

Katzenstein, P. J. (1976). International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States. *International Organization* (30), 1-45.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence*. Boston: Little Brown.

Keohane, R. (1983). Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. A. W. Finifter (Dü.) içinde, *Political Science: The State of the Discipline*. New York: Columbia University Press.

Kiger, P. J. (1997). *Squeeze Play: The United States, Cuba, and the Helms-Burton Act*. Washington DC: Center for Public Integrity.

Knopf, J. W. (1993). Beyond Two-level Games: Domestic-International Interaction in the Intermediate-range Nuclear Forces Negotiations. *International Organization* , 4 (47), 599-628.

Kocaoğlu, B. (2006). *Mütarekede ittihatçılık İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması (1918-1920)*. İstanbul: Temel Yayınları.

Köstüklü, N. (2012). Mondros'tan Lozan'a Türkiye. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I* (s. 124-155). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Krasner, S. D. (1978). *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.

Krasner, S. D. (1985). Toward Understanding in International Relations. *International Studies Quarterly* , 2 (29), 137-144.

Kütükoğlu, M. S. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usul*. İstanbul: Kubbealtı Neşryatı.

Lehman, H. P., & McCoy, J. L. (1992). The Dynamics of the Two-Level Bargaining Game: The 1988 Brazilian Debt Negotiations. *World Politics* , 44 (4), 600-644.

LeoGrande, W. M. (1998). From Havana to Miami: U.S. Cuba Policy as a Two-Level Game. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* , 40 (1), 67-86.

Lida, K. (1996). Involuntary Defection in Two-Level Games. *Public Choice* , 3/4 (89), 283-303.

Lida, K. (1993). When and How Do Domestic Constraints Matter? *Journal of Conflict Resolution* (37), 403-426.

Lieberfeld, D. (2008). Secrecy and “Two-Level Games” in the Oslo Accord: What the Primary Sources Tell Us. *International Negotiation* , 13 (1), 133-146.

Lindenberg, S., & Frey, B. (1993). Alternatives, Frames, and Relative Prices: A Broader View of Rational Choice Theory. *Acta Sociologica* , 3 (36), 191-205.

Lisowski, M. (2010). Playing the Two-level Game: Us President Bush's Decision to Repudiate the Kyoto Protocol. *Environmental Politics* (11:4), 101-119.

Lovett, F. (2006). Rational Choice Theory And Explanation. *Rationality and Society* , 2 (18), 237-272.

Luce, R. D., & and Krantz, D. H. (1971). Conditional Expected Utility. *Econometrica* , 2 (39), 253-271.

Marra, R. F., Ostrom, C. W., & Simon, D. M. (1990). Foreign Policy and Presidential Popularity: Creating Windows of Opportunity in the Perpetual Election. *Journal of Conflict Resolution* (34), 588-623.

Mayer, F. W. (1992). Managing Domestic Differences in International Negotiations: The Strategic Use of Internal Side Payments. *International Organization* (46), 793-818.

Menz, G. (2011). Stopping, Shaping and Moulding Europe: Two-Level Games, Non-state Actors and the Europeanization of Migration Policies. *Journal of Common Market Studies* , 49 (2), 437-462.

Meray, S. L. (1998). Lozan Barış Antlaşması. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* , 1 (18), 69-93.

Lozan Barış Konferansı'nda Tutanaklar Belgeler. (1993). (S. L. Meray, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mesquita, B. B. (1981). *The War Trap*. New Haven CT: Yale University Press.

Mitchell, D. (2001). International Institutions and Janus Faces: The Influence of International Institutions on Central Negotiators within Two-Level Games. *International Negotiation*, 6, 25-48.

Mo, J. (1995). Domestic Institutions and International Bargaining: The Role of Agent Veto in Two-Level Games. *The American Political Science Review*, 914-924.

Mo, J. (1994). The Logic of Two-Level Games with Endogenous Domestic Coalitions. *The Journal of Conflict Resolution*, 38 (3), 402-422.

Morgan, K. O. (2017). 7 December 1916: Asquith, Lloyd George and the Crisis of Liberalism. *Parliamentary History*, 3 (36), 361–371.

Morrow, J. D. (1985). A Continuous-Outcome Expected Utility Theory of War. *Journal of Conflict Resolution*, 3 (29), 473-502.

Morrow, J. D. (1986). A Spatial Model of International Conflict. *American Political Science Review*, 4 (80), 1131-1150.

Neumann, J. v., & Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.

Newhouse, J. (1992, Nisan). Socialism or Death. *New Yorker*, 52-53.

Nicolson, H. (1934). *Curzon: the Last Phase, 1919-1925: A Study in Post-War Diplomacy*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Niou, E. M., & Ordeshook, P. C. (1986). A Theory of the Balance of Power in International Systems. *Journal of Conflict Resolution*, 4 (30), 685-715.

Niou, E. M., & Ordeshook, P. C. (1987). Preventive War and the Balance of Power: A Game-Theoretic Approach. *Journal of Conflict Resolution* , 3 (31), 387-419.

Nugent, N. (1999). *The Government and Politics of the European Union*. Basingstoke : Macmillan.

Ogu, M. I. (2013). Rational Choice Theory: Assumptions, Strengths, And Greatest Weaknesses In Application Outside The Western Milieu Context. *Arabian Journal of Business and Management Review (Nigerian Chapter)* , 3 (1), 90-99.

Olson, M. (2002). *Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (20. Baskı b.). Massachusetts: Harward University Press.

Oppermann, K. (2008). Saliency and sanctions: a principal-agent analysis of domestic win-sets in two-level games—the case of British European policy under the Blair government. *Cambridge Review of International Affairs* , 21 (2), 179-197.

Orbay, R. (2009). *Siyasi Hatıralar*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Öke, K. (1984). *Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu (1923-1983)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Öke, M. K. (1991). *Musul Meselesi Kronolojisi : 1918 - 1926*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Özalp, K. (1971). *Milli Mücadele 1919-1922 (Cilt 1)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özdemir, A. U. (2013). Lozan'da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* , 155-200.

Packer, I. (1998). *Lloyd George*. London: Macmillan Press.

Page, B., & Shapiro, R. Y. (1992). *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: University of Chicago Press.

Pahre, R. (1997). Endogenous Domestic Institutions in Two-Level Games and Parliamentary Oversight of the European Union. *The Journal of Conflict Resolution* (41), 147-174.

Peltzman, S. (1975). The Effects of Automobile Safety Regulation. *Journal of Political Economy*, 4 (83), 677-726.

Peres, S. (1995). *Battling for Peace: A Memoir*. New York: Random House.

Powell, R. (1987). Crisis Bargaining Escalation and MAD. *American Political Science Review*, 3 (81), 717-735.

Powell, R. (1988). Nuclear Brinkmanship with Two-Sided Incomplete Information. *American Political Science Review*, 1 (82), 155-178.

Powlick, P. J. (1991). The Attitudinal Bases for Responsiveness to Public Opinion Among American Foreign Policy Officials. *POWLICK, P. J. (1991) The Attitudinal Bases for Responsiv**Journal of Conflict Resolution* (35), 611-641.

Powlick, P. J. (1995). The Sources of Public Opinion for American Foreign Policy Officials. *International Studies Quarterly* (39), 427-452.

Putnam, R. (1988). Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, 42(3), 427-460.

Radnitzky, G., & Bernholz, P. (Dü). (1987). *Economic Imperialism: The Economic Approach Applied Outside the Field of Economics*. New York: Paragon House Publishers.

Rapoport, A. (1964). *Strategy and Conscience*. New York: Harper and Row.

Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*. New York: Palgrave.

Rosenau, J. N. (1969). Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems. J. N. Rosenau (Dü.) içinde, *Toward the Study of National-International Linkages* (s. 44-66). New York: Free Press.

Rush, D. B. (1980). Lord Curzon and Kemalism The Old World and the New East. *Social Science* , 2 (55), 77-88.

Rush, D. B. (1980). Lord Curzon and Kemalism The Old World and the New East. *Social Science* , II (55), 77-88.

Savage, L. J. (1954). *The Foundations of Statistics* . New York: Wiley.

Savir, U. (1999). *The Process: 1,100 Days that Changed the Middle East*. New York: Vintage.

Schelling, T. C. (1960). *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Schimmelfennig, F. (2004). European Integration Theory. D. Wiener (Dü.) içinde, *Liberal Intergovernmentalism* (s. 75-94). Oxford: Oxford University Press.

Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*. New York: Oxford University.

Sebenius, J. K. (2013). Level Two Negotiations: Helping the Other Side Meet Its “Behind-the-Table” Challenges. *Negotiation Journal January 2013* 7 , 29 (1), 7-21.

Sezgin, Ö. (1984). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Regim Sorunu*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Shamir, J., & Shikaki, K. (2005). Public Opinion in the Israeli–Palestinian Two-Level Game. *Journal of Peace Research* , 42, 311–328.

Smith, A. (1998). International Crises and Domestic Politics. *The American Political Science Review* (92), 623-638.

Snidal, D. (1985a). Coordination versus Prisoners' Dilemma: Implications for International Cooperation and Regimes. *American Political Science Review* , 4 (79), 923-942.

Snidal, D. (2002). Rational Choice and International Relations. W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons (Dü) içinde, *Handbook of International Relations* (s. 73-95). Sage Publications.

Snidal, D. (1985c). The Game Theory of International Politics. *World Politics* , 1 (38), 25-57.

Snidal, D. (1985b). The Limits of Hegemonic Stability Theory. *International Organization* , 4 (39), 579-614.

Snyder, G. (1984). The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics* , IV (36), 461-495.

Stone, P. H. (1993). Cuban Clout. *National Journal* , 449-453.

Swedborg, R. (1990). *Economics and Sociology*. Princeton: Princeton University Press.

Şimşir, B. (2002). *Lozan Günlüğü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B. (Dü.). (1990). *Lozan Telgrafları I*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Şimşir, B. (Dü.). (1994). *Lozan Telgrafları II*. Ankara: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu.

Şimşir, B. N. (1975). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TBMM Başkanlığı. (1922, Ekim 12). Haziran 12, 2017 tarihinde TBMM Başkanlığı Web sitesi: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c023/tbmm01023117.pdf> adresinden alındı

TDK. (tarih yok). *Türk Dil Kurumu*. Nisan 28, 2018 tarihinde Türk Dil Kurumu Web sitesi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ae4c327a49930.50285439 adresinden alındı

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1989). *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tevetoğlu, F. (1988). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Toynbee, A. (1971). *Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu*. (K. Yargıcı, Çev.) Ankara: Milliyet Yayınları.

Trumbore, P. F. (1998). Public Opinion as a Domestic Constraint in International Negotiations: Two-Level Games in the Anglo-Irish Peace Process. *International Studies Quarterly*, 42 (3), 545-565.

Trumbore, P. F., & Boyer, M. A. (2000). International Crisis Decisionmaking as a Two-Level Process. *Journal of Peace Research* (37), 679-697.

Tunaya, T. Z. (1982). *Mütareke Döneminin Özellikleri 1918-1922*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Tuncer, H. (2008). *Atatürkçü Dış Politika*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Tunçay, M. (1989). Siyasal Tarih (1908-1923). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980* (s. 27-75). içinde Ankara: Cem Yayınevi.

Türkmen, Z. (2001). Özdemir Bey'in Musul Harekatı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* , XVII (49), 49-79.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1986). Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business* , 4/2 (59), 251-278.

Verba, S. (1961). K. Knorr, & S. Verba (Dü) içinde, *The International System Theoretical Essays* (s. 93-118). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Wagner, R. H. (1982). Deterrence and Bargaining. *Journal of Conflict Resolution* , 2 (26), 329-358.

Wagner, R. H. (1983). The Theory of Games and the Problem of International Cooperation. *American Political Science Review* , 2 (77), 330-346.

Walt, S. M. (1999). Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies. *International Security* (23), 5-48.

Wilson, A. C. (2010). Putnam's Two-Level Game: Case Studies of Serbian and Russian Reactions to the Kosovar and Chechen Independence Movements. *Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Arts in the Graduate School of The Ohio State University* . The Ohio State University.

Yakut, E. (2012). Uluslararası Sistemin Yeniden Şekillendirilmesi. *Siyasi Tarih I* (s. 198-224). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yakut, E. (2015). Uluslararası Sistemin Yeniden Şekillendirilmesi. *Siyasi Tarih I* (s. 198-217). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yakut, K. (2015). Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1908-1918). *Siyasi Tarih I* (s. 160-197). içinde Eskişehir: Anadolu Üniveristesi Yayınları.

Zagare, F. C. (1990a). Rational Choice Models and International Relations Research. *International Interactions* , 3-4 (15), 197-201.

Zagare, F. C. (1990b). Rationality and Deterrence. *World Politics* (42), 238–260.

Zagare, F. C. (1986). Recent Advances in Game Theory and Political Science. *Annual Review of Political Science* , 60-90.

Zürcher, E. J. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. İstanbul: Bağlam Yayınları.